

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2017

32. ÅRGANG



Brødrene Leif og Richard Gundhus

Modum Historielag

Bli medlem og støtt vårt lokalhistoriske arbeid!
Betal kontingent kr. 100 til bankgiro 2270.03.02087
og få årsprogram tilsendt.

Besøk heimesidene våre www.modum.historielag.org
Der finner du mye informasjon og historisk stoff.
Følg også Modum Historielag på vår facebookside.

Bestill eldre nummer av **Gamle Modum!**

- Pris kr. 25 pr nummer
- Pris kr. 500 for alle årgangene fra 1986 til 2016
- Bestilles hos sekretæren
- Tematisk innholdsfortegnelse finner du på heimesida

En rimelig gave til enhver anledning!

Det nylig utgitte Modum Leksikon kan du også bestille
på samme måte.

Kontaktadresse e-post: skylli@online.no

Historielagets styre i 2017:

Leder og sekretær: Wermund Skyllingstad,

Gamle Kirkeveg, 3370 Vikersund, e-post: skylli@online.no

Nestleder: Per A. Knudsen, Sinkvegen, 3340 Åmot

Kasserer: Jorunn Stubberud,

Hubrovegen 25, 3370 Vikersund, e-post: bjorunns@online.no

Eva Gundersen, Geithus

Torhild Grøterud, Vikersund

Gunnar Hellerud, Vikersund

Signe Thunestvedt, Vikersund

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2017

32. ÅRGANG

I redaksjonen:

Jon Mamen
Erling Diesen
Aase Hanna Fure
Asbjørn Lind
Andreas Øvergaard

Gamle Modums adresse:

Jon Mamen
Fjerdingsstadveien 161, 3330 Skotselv
E-post: jon@mamen.no
Tlf. 32 75 30 65

Innholdsfortegnelse:

HÅVARD ALTERN: Modum Ullvarefabrikk 1859–1978	3	AASE HANNA FURE: En spesiell julaften	43
ERLING DIESEN: Brødrene Gundhus	8	ARNT BERGET: Tragisk dødsfall under arrestasjonen på Øståsen 1953	44
EVA HAAVIK: Sebilla – kom hun som en blomst fra Ringerike til Modum?.....	12	UNNI VENKE HOLM: Almueskolen på Modum	46
JON MAMEN: Etter reformasjonen ble Modum større, mens «Tverrdalene» forsvant	13	ROLF TORGERSEN: Gutten og knallbombene	56
PER OLE BU XRUD: Buxrud-butikken på Åmot P. L. Buxrud og Ole Buxrud.....	15	IVAR M. SÆVERAAS: Utvandringen fra Modum 1839–1930.....	58
ASBJØRN LIND: Modums arbeiderakademi	24	ARNT BERGET: Korntørka i Tarmen.....	60
TERJE RØSTE: Design fra lampefabrikken T. Røste & CO (TR & CO).....	27	ARNT BERGET: Glosimotstua og Limesalen	62
OLAV SØRENSEN: To historier etter Syver Warhus	37	JON MAMEN: Bautaen over krigens falne	63
JON MAMEN: Et amerikabrev fra 1866	38	ELI MOEN: Krøderbanen – en trivelig arbeidsplass.....	64
ARNT BERGET: Stalsberg 1901	39	ASBJØRN LIND: Kinematografene.....	66
ARNT BERGET: Snaring på eventyrlig oppdrag i Afrika 1905	40		

ISBN: 978-82-999837-4-7

Forsidebilde: Leif og Richard Gundhus. Bildet er hentet fra Gitar-ABC boken/Modum biblioteks fotoarkiv
Layout og trykk: Caspersens Trykkeri AS, Vikersund, 2017

Modum Ullvarefabrikk 1859–1978

Det som i 2017 er kjent som Vikersund Nærseier, var i 119 år tekstilindustri, på 1900-tallet populært kalt Ullvar'n. Det var en betydelig virksomhet med godt over hundre ansatte på det meste. Der det nå er parkeringsplass og flere forretninger, lå Hovdetjern. Tjernet var atskilt fra elva av en holme som nå er et nes og forbundet med elva gjennom grunne sund på begge sider av denne holmen.

Opplysningene i denne artikkelen kommer hovedsakelig fra tre kilder – Eli Moen, Stein Finsrud og Kjetil Omdal. Fabrikken hadde gjennom sine 119 år flere navn. Her bruker jeg for det meste den muntlige forkortelsen Ullvar'n.

Eli Moen, født 1954, er historikeren som skrev avhandlingen *Modum – ei bygd, tre elver*, med undertittelen *Industrialiseringen av ei østlandsbygd 1870–1940*. Denne boka, som ble utgitt av Modum kommune i 1993, vil jeg varmt anbefale til alle som er så interessert i lokal historie at de leser *Gamle Modum*. Boka er rik på viktig informasjon om Modums næringsliv og er basert på grundig arkivarbeid og mange informantsamtaler. Den er også velskrevet og lettlest. Det som i denne artikkelen står om Ullvar'ns første 73 år, er i hovedsak hentet fra Moens bok på sidene 304–308 og 373–374 og i notene som hører til disse sidene.

Stein Finsrud, født 1943, er ingeniør og pensjonert byggmester i Vikersund. Han har supplert og til dels korrigert Moens framstilling ved å stille til disposisjon for meg mange fakta han har samlet om sin tippoldefar Erik Eriksen, Ullvar'ns grunnlegger.

Kjetil Omdal, født 1921, er tekstilingeniøren som fra 1950-årene til nedleggelsen i 1978 ledet Modum Ullvarefabrikk, sammen med sin bror Peter (siviløkonom, 1924–85). Kjetil Omdal drev også med utleie til annen næring i ti år etter at Ullvar'n var nedlagt, og solgte så eiendommen til dagligvaremagnaten Stein Erik Hagen. Etter flere eierskifter hører Nærseieret nå til samme selskap som KIWI-bygget nordafor, og mer eiendomsutvikling er i gang. Det som i denne artikkelen står om Ullvar'ns siste 46 år, bygger i hovedsak på mine samtaler med Kjetil Omdal.

1859: Tjue år gammel gründer ved Hovdetjern

Det var Erik Eriksen, født 1839 på gården Delin i Lunner, som i 1859 begynte med tekstilfarging ved Hovdetjern, med bedriftsnavnet Hovde Farveri. Dette året melder tjuetjue år gamle 9. mai flytting fra Jevnaker til Vikersund, kjøper 17. juni eiendommen ved Hovdetjern (g.nr. 91 b.nr. 15), og gifter seg

1. november med Else Marie Grøtterud fra Vikersund. Stein Finsrud tror at Else Marie, som hadde arvet en gård i 1855 og solgt den i 1856, dermed hadde en kapital som gjorde det mulig for ektemannen å starte fargerier.

Moen skriver: «Eriksens lille farveribedrift besto foruten farging av vadmél og garn, av stamping og overskjæring av vadmél [...]. Til drivkraft [...] en dampmaskin med en kapasitet på 4 hk. Vannet i det lille Hovdetjern ble brukt til å skylle de farvede tøyene i. Varene som ble farvet, var bondevev. Bedriften sysselsatte i alt tre arbeidere, medregnet Eriksen selv.»

Else Marie og Erik fikk to døtre, født 1860 og 1862. Else Marie døde i 1863. I 1864 giftet den unge enkemannen seg med Oline Larsdatter Harstad fra Bakke (Skotselv). Med henne fikk han to døtre og fem sønner.

Bekkekraft til stamping

Kjetil Omdal mener det er sannsynlig at Eriksen også arbeidet med stamping av ulltøy til vadmél, og at dette kan ha foregått på østsida i Vikersund, der brua som fører Østmodumsveien over Hvalsbekken tidligere ble kalt Stampebrua. Om stampa var en forgjenger til fargeriet eller ble anlagt av Eriksen, er uklart.

Thure Lund og Arnt Berget skriver i boka *Stedsnavn i Modum* om Stampa: «Det var stedet der Modum Ullvarefabrikk anla ei ullstampe i Hvalsbekken.» Men navnet Modum Ullvarefabrikk ble ikke brukt før etter 1932. Lund og Berget skriver videre: «Det heter at man også knuste bein til dyrefor og gjødsel i stampa før ullvarefabrikken tid. Før dette skal det også ha vært ei kvønn og et sagbruk her. I den samme bekken var det for hundre år siden et fiskeklekkeri som ble kalt for Apperate'.»

Jeg har spurt tre lokalkjente om stampa uten å ha fått noen flere fakta om den. Derimot har jeg fått opplyst at Vikersund fiske hadde ørretklekkeri i Apperate' helt fram til klekkeriet på Fiskestuholmen ved brua ble anlagt.

Wikipedia forteller at ei tøystampen utnyttet vannkraften til å løfte og slippe ned tunge stokker på store ullstoff som lå i traue med vann i. Stamping tover eller valker stoffet sammen til vadmél.

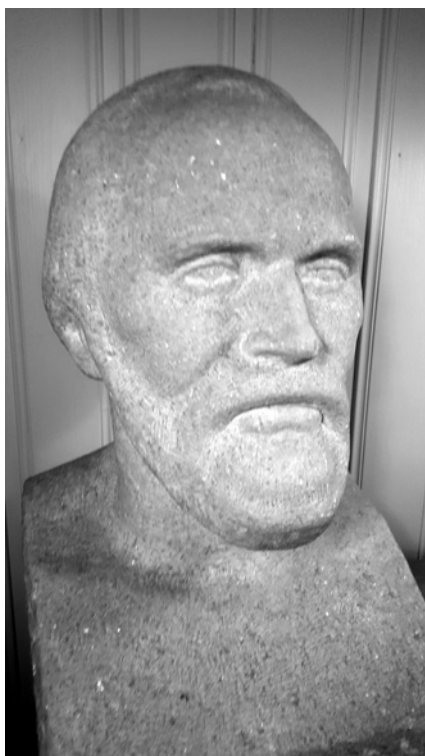
1898: E. Eriksen Spinderi

Etter 39 år med farging og sannsynligvis også stamping utvidet Eriksen virksomheten til produksjon av ullgarn, med bedriftsnavnet E. Eriksen Spinderi,

oppstart 1. mai 1898. Spinneriet hadde to-tre ansatte som betjente en spinnemaskin, en ullblander, tre kardemaskiner og en tvinnemaskin – alt sammen drevet av en dampmaskin på 8 hk.

I løpet av de 39 årene er Eriksen registrert med flere eiendomskjøp. Det gjelder bruk under Bjølgerud (g.nr. 90), Hovde (g.nr. 91) og Østre Viker (g.nr. 25). I folketellinga for 1875 er familien bosatt på ett av disse brukene, g.nr. 91 b.nr. 18 – men dette bruksnummeret er gått ut, så det er vanskelig å vite nøyaktig hvor det lå. I folketellinga for 1900 er Erik Eriksen oppført som bosatt på eiendommen g.nr. 91, b.nr. 15, 18 og 21.

Han er i 1900 registrert med yrkene farger, uldspinder og gårdbruker. Han hadde kreatur, dyrket korn og potet, hadde kjøkkenhage og frukttrær. Datteren Anna (født 1878) og sønnene Oscar (1875) og Hans (1868) bodde hjemme. Oscar er farger av yrke. Det må altså skyldes en misforståelse når Eli Moen skriver at «det var ingen av sønnene som fulgte faren i hans fag».



Farger Eriksen. Denne bysten av Ulloar's grunnlegger Erik Dehlin Eriksen ble laget av Erling Saatvedt fra Vikersund, samme skulptør som laget statuen «Fløytespilleren» ved Modum rådhus etter Skredsvigs bilde. Saatvedts mor var venninne av Kjetil Omdals mor, og det var Kjetil Omdals far som bestilte bysten til pryd i fabrikkutsalget som ble startet etter krigen. Kjetils nevø Ole Torkel Omdal har bysten i dag, og han har levert bildet.



Farger og spinneri – tidlig 1900-tall. Anlegget er fotografert fra en båt i Hovdetjern, etter at fargeriet i 1898 var utvidet med et spinneri, men før ei videre utbygging som foregikk i 1909. Coop Extra er i dag der første etasje i trebygningen var. Bygningen lengst til høyre ligger der KIWI er nå. Legg merke til den steinsatte kuløverten – murbygningen ble reist tvers over Hovdebekken. Bildet har Arnt Berget levert.



Nybygd veveri etter 1909. I 1909 ble Eriksens foretak omgjort til aksjeselskap. De faste eiendommene ble kraftig belånt, og selskapet satset stort: Veving ble tatt inn som en del av virksomheten. Ny og større fabrikkbygning ble bygd, atskillig maskineri ble anskaffet. Bildet har Ole Torkel Omdal levert.

1909: A/S Vikersunds Uldvarefabrik

Det året grunnleggeren fylte 70 og bedriften hans var 50 år, ble foretaket omgjort til aksjeselskap. I styret var fargeren Oscar styreformann. Han ble også selskapets disponent. Hans eldste bror Edvard og svoger Anders Gulbrandsen satt også i styret. Gulbrandsen var kjøpmann på Tyrstrand, gift med Maren, Erik Eriksens eldste datter av første ekteskap.

De faste eiendommene ble kraftig belånt, og selskapet satset stort: Veving ble tatt inn som en del av virksomheten. Ny og større fabrikkbygning ble bygget, atskillig maskineri ble anskaffet.

Stein Finsrud opplyser om dette anlegget: «Jeg har ikke fått avklart om den første murbygningen ble reist til denne utvidelsen, men det er ikke usannsyn-

Fortegnelse over løsøre som medfølger i handelen
mellom herr fabriksier A. Ohlson og herr kjøbmand N. Grøtterud.

1. etage nye fabriksbygning:

- 4 kasser spolepiper av blik og papir for spinderiet.
- 2 remskiver av tre
- 1 kasse spoleruller for kryds
- 1 dampbord av fabriksat Paul Klug
- 1 stykke kardleder vikkellapparat
- 2 remskiver av støpejern
- 1 akselledning med tilhørende drivhjul overføring i to kolly
- 3 baller shoddy diverse løst. Diverse vinduer. Diversereservedeler bolter og skruer.
- 1 kasse skytler.

2 etage i nye fabriksbygningen

- 1. kryds spolemaskin
- 2 selffaktorere i gamle bygning
- 1. kardverk 3 sats
- 1 slipemaskin
- Diverse reservedeler
- 1 rensesmaskin
- 2 kasser spændruller

Gamle fabriksbygning 1. etage.

- Diverse transmissioner lager og skiver.
- 1. uldvakk
- 5 farvekær
- 1 uttagingsmaskin
- 1 underfyringskjøl
- 1 vandpumpe
- diverse vandledningsrør
- 1 bobbinstativ med et parti kjepper

Loftet i gamle fabriksbygning.

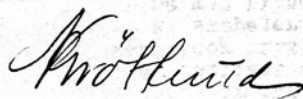
- Diverse gamle kardvalser.
- 1. kasse lister
- diverse korssylindere. Maskingods.
- 3 kasser krydsspolpiper
- 1 sæk do.
- 1 parti vevredskap (Skafter)
- 1 parti vevskeder

2. etage gamle fabriksbygning

- 3 treskiver
- diverse reservedeler.

Anders Ohlson
kjøpte ullvarefabrikken av
Nils Grøtterud i 1930.

I dette vedlegget
til kjøpekontrakten ble det
spesifisert hvilket løsøre som
fulgte med.



lig. Det er fløya mot nordøst som nok er eldst, med bærekonstruksjon i stål og etasjeskille i tre. Vi brannsikret denne fløya en gang på 1970-tallet. Det kan godt være at denne fløya ble bygget omkring 1909, eller noe senere, jernbetongen var da i sin spede begynnelse her til lands og en forholdsvis ukjent teknikk. Sydfløya har bæresystem og etasjeskille i jernbetong, og hvis det er denne som ble bygget omkring 1909, var de veldig tidlig ute.»

Den eldste delen av nåværende anlegg ble påbegynt i 1903 – det har Kjetil Omdal hørt av byggmesterens sønn, som kunne huske en episode fra det arbeidet.

I 1914 ble Oscar Eriksen syk, og Gustav A. Devold ble ansatt som disponent i 1915. Han var sunnmøring, sønn av Ole Andreas Devold, som var en av de store bedriftsgrunnleggerne innen norsk tekstilbransje og medeier i storbedriften O. A. Devolds Sønner i Langevåg ved Ålesund. Gustav A. Devold døde i 1916, ble etterfulgt først av Ole Moldvær og

så fra 1920 av sønnen Gustav Devold. Fra 1915 var kjøpmann Ole Kristian Ramstad formann i styret, og i 1917 overtok Vikersundkjøpmannen Nils Grøtterud dette vervet. I 1920-årene gikk bedriften med tap i flere år, fram til konkurs i januar 1925.

1930: Svensk mellomspill med utstyr fra Røyken

Nils Grøtterud kjøpte fabriksendommen på tvangsauksjon i 1927. Det var han som sto som selger 19. august 1930 da «undertegnede fabriksier Anders Ohlson paa vegne av et startendes aktieselskap» kjøpte Vikersund Uldvarefabriks sammenhengende anlegg, tre bruksnummer under gårdsnummer 91, Hovde. Kjøpesummen på 57 500 kroner ble betalt ved at Ohlson overtok og personlig garanterte for et lån i Modum Sparebank pålydende samme beløp. Denne handelen er dokumentert med en kontrakt der alt vesentlig løsøre er spesifisert i et vedlegg (se faksimile). Kontrakten er i Kjetil Omdals eie. Ohlson var svensk og skal ha drevet Røyken Kledevarefabrikk i



Personalet på Ullvar'n 1935. Foran fra venstre: Anette Hovde, Åse Johnsen, Sara Andersen, Ingrid Hovde, Ella Moen og Ragna Bakken. Annen rekke: Fargerimester Nerold, veverimester Andresen, Arvid Gårud, Harry Arnesen, Olav Omdal, Karl Øverbye, Halodan Lia, Nils Bottolfs, Nils Omdal og Lars Omdal. Bak: Arthur Øverby, Bjarne Fossen, Gunnar Holmen og Ole Holmen. Bildet er utlånt av Kjetil Omdal, som også har opplyst om navnene.

Åros. Derfra hadde han antakelig med seg maskineri til Vikersund.

Moen forteller: «Fabrikken omfattet fire avdelinger, farveri, spinneri, veveri og appretur. Som drivkraft ble det nå benyttet elektrisitet. Den nye virksomheten kom i gang i mars 1931 med Fridolf Aksbom som bestyrer.» Kjetil Omdal sier at etternavnet var Åsbom.

Kompetanse og kapital fra Telemark

Allerede ved juletider i 1931 var bedriften igjen konkurs. 15. mai 1932 ble konkursboet kjøpt av brødrene Nils og Lars Omdal fra Lårdal. Deres far, Olav Omdal (1845–1928), hadde drevet Laurdals Uldspinderi siden han grunnla denne bedriften i 1891. Dessuten investerte han i skog. Grunnlaget for tekstilfabrikken var kraftutbygging i et lite vassdrag. Utbygginga ble gjort i samarbeid med en som samtidig grunnla et sagbruk like ved.

Olav Omdal kom fra Omdal, som er ei grend i Tokke kommune, på østsida av dalføret mellom Dalen i Tokke og Åmot i Vinje, ved Ravnejuvvegen. Etter tre måneders lærerseminar i Arendal var han

folkeskolelærer nær Risør inntil han ble industrigründer. Da han døde, overtok døtrene Ingeborg og Anna bedriften, mens sønnene Nils Lauritz (1892–1973) og Lars, (Kjetils far) (1893–1975) overtok skogeiendom. De kunne med kapital fra skogen kjøpe bedriften i Vikersund, dit de begge flyttet med sine familier i 1932.

Volltuch: Fra ull til tekstil

Kjetil Omdal sier at Modum Ullvarefabrikk var det som på tysk kalles en Volltuchfabrik – en bedrift som står for hele prosessen fra ullmottak til ferdig tekstil: Vaske, karde, spinne, tvinne, veve, farge – eventuelt også stampe/valke vadmél (valking var en maskinell bearbeiding som fortrengte den mer primitive stampinga). Eventuelt kunne en Volltuchfabrikk også produsere strikkegarn for salg eller for egen maskinstryking. På Ullvar'n var produksjonen i Omdalenes tid ulltepper, tekstiler til klær, særlig bukse- og dresstoffer, møbelstoffer og strikkegarn til strømpefabrikker. Etter krigen var konfeksjonsstoffet gabardin et hovedprodukt fram til nedlegginga. Gabardin ble mye brukt til skiklær og til frakker.



Ullvar'n fotografert mot øst i 1932. Jernbanelinja i forgrunnen og fabrikkpipa lengst til høyre delvis skjult av ei stor furu som sto nær jernbanen den gangen. Bildet er utlånt av Kjetil Omdal.

Kjetil og Peters bror Olav (1917–2007) var med da familien flyttet fra Lårdal og fikk som ung voksen arbeid på Ullvar'n (se bilde fra 1935). Han ble senere leder for en ullvarefabrikk i Rosendal, Hardanger, som mot slutten investerte i strikkemaskiner. Dette var noe Kjetil og Peter vurderte å gjøre i Vikersund. Kjetil gjennomførte en studiereise i USA, og maskiner ble bestilt, men prosjektet ble skrinlagt i tide. Det kostet en pen sum å få kansellert kontrakten.

Langtidsholdbar teknologi 1760–1950

Kjetil sier at de maskinene som ble installert i Lårdal i 1890-årene, og de som fantes i konkursboet i Vikersund, i prinsippet var de samme som dro i gang den industrielle revolusjon, først i England fra ca. 1760. Dette gjelder også den programmerbare Jacquardveven (lansert 1801 av en fransk vever med dette navnet), som Kjetil ser som en tidlig forløper til digitalteknikken. De klassiske maskinene var gode nok fram til etter annen verdenskrig, men så ble det nødvendig med modernisering og effektivisering.

Kontorbygget med fabrikkutsalget (senere kaféen Veveriet) ble bygd i 1947. Da var anlegg av tilfluktsrom et argument for å få byggeøyve.

På sørsida av fabrikk lå en stor villa med flere leiligheter, bygget av maleren Anders Kongsrud (1866–1938). Ullvar'n kjøpte i slutten av 1960-årene dette huset av malerens sønn og brukte det som personalbolig da bedriften fikk vansker med å rekruttere arbeidskraft lokalt og baserte seg på innflyttere fra Nord-Norge, senere også noen få fra Tyrkia. Huset ble revet sent i 1980-årene.

Fabrikkutsalget og papirtekstilene – to sidespor

Fabrikkutsalget fra 1947 var en ganske liten del av virksomheten på Ullvar'n. Agenturfirmaet S & P Nedberg, som tok seg av det øvrige salget, gikk i 1930-årene inn som medeiere. Nedbergfamilien drev også papirfabrikk i Drammen, noe som var viktig da annen verdenskrig hindret import av ull fra Australia og Sør-Amerika.

Råstoffmangelen åpnet marked for papirtekstiler, som ble brukt særlig til møbelstoff, men også til sko, vesker og klær. Tråd spunnet av 5-10 mm brede

papirstrimler fra Nedbergs fabrikk ble mye brukt i Modum Ullvarefabrikk. I Amerika ble dette råstoffet kalt *Cool fibre*. Slikt møbelstoff var behageligere å sitte på i varmt vær enn f.eks. skinn.

1978: Nedlegging

Fabrikk ble nedlagt fordi kundegrunnlaget ble borte. Norsk konfeksjonsindustri ble utkonkurrert av produsenter i andre land med lavere kostnader. Ved nedlegginga hadde Ullvar'n 30–40 ansatte, mot ca. 120 rundt 1960.



Kjetil Omdal. Han ble født 21.1.1921 i Lårdal, Vest-Telemark. Han begynte sin skolegang i todelt folkeskole i Lårdal. Så ble det større folkeskole og treårig middelskole i Vikersund og deretter tre år på Drammen Handelsgym, fullført i 1941.

Kjetils første jobb i fabrikk var som visergutt. Bedriftens produkter ble fraktet med drakjerre til jernbanen, råvarer tilbake samme vei. Jobb nummer to: Å reise til skraphandlere nært og fjernt for å kjøpte brukte ullfiber (filler, sjoddy), som ble brukt da det ble råstoffmangel under krigen. Før krigen var nemlig så godt som alt råstoff til Ullvar'n importert fra fjerne land, ikke minst fra Sør-Amerika. Slik import stanset da Norge ble okkupert.

Kjetil gikk på tekstilskole i Cottbus i Tyskland 1942-43. Så arbeidet han på Ullvar'n fram til han fullførte tekstilingeniørutdanningen i England 1948-49. Første jobben deretter var i Prisdirektoratet, der han kontrollerte tekstilfabrikkenes priskalkyler. Så hadde han ingeniørjobber på tekstilfabrikker i Ålgård, Hillevåg og Heggedal, før han fra 1952 ble med i ledelsen på Modum Ullvarefabrikk.

Ullmangel under krigen tvang fram tekstilproduksjon av papirfiber. Jakka som Kjetil Omdal har på seg her, er sydd av slik stoff.

Foto: Bodhild Rødland.

Brødrene Gundhus

I en masteroppgave om norsk klassisk gitarhistorie fra 1800 til 1980, utført av Thomas Hove Backe ved Universitetet i Agder, finner vi blant annet: *I forkant av andre verdenskrig starter de første norske pedagoger med undervisning og forfatter de første lærebøker. Westby og brødrene Gundhus er pionerene her til lands.*

Familie

Brødrene Richard (1909–1987) og Leif Gundhus (1919–2004) kom fra en musikalsk familie. Faren Alfred var moing. Han vokste opp i Sysledalen, på en plass under gården Gundhus. Alfreds far var for øvrig svensk, Andreas Andersson. Alfred var en meget begavet musiker, som spilte flere instrumenter. Moren Ragna Larsdatter kom fra Hole. 14. april 1903 gifta hun og Alfred seg i Heggen kirke, og de flytta til Geithus, der det var arbeid å få. Alfred begynte på Katfos Cellulosefabrik. I de første årene bodde de i en av arbeiderboligene i Kattfoss. Siden bygde de seg egen bolig på Kjemperud nord i Geithus. Etter hvert ble det en stor barneflokk, ni i alt.

Tidlige opptredener

I ungdommen spilte både Richard og Leif dansemusikk. Richard spilte i German Skuteruds Trio og Leif i Benjamin Sandbergs Trio. Men allerede før krigen konsentrerte de seg om hva vi kan kalle mer seriøs musikk. Således hadde Richard allerede våren 1937 en soloopptreden i NRK. I et brev fra kringkastings-sjef Olav Midttun framgår det at honoraret var kr. 35,-!

Begge brødrene var selvlærte, bortsett fra at faren Alfred sikkert hjalp dem i gang.

Et arrangement i 1943 på Furumo Sommerteater i Geithus må nevnes. En foreldregruppe under ledelse av David Løver sørget under krigen for gratis middag i store friminutt til skoleungene i Geithus. I den anledning ville de gjennomføre et inntektsbringende arrangement. Slikt måtte det søkes om den gang. Blant de opptredende var Olaf Werner, som skulle honoreres med kr. 60, og Richard Gundhus med kr. 50,-. Og så kommer det i svarbrevet på søknaden:

Teaterdirektoratet setter disse vilkår for bevillingen: Skriftlig bevitnelse fra propagandaleder (Her står navnet til den lokale propagandaleder) for sensur og godkjenning sendes direktoratet før arrangementet finner sted.

Oslo 25. juni 1943
Heil og sel
(Underskrift)

Opptredener i NRK

Under krigen avholdt brødrene seg av gode grunner fra å opptre i kringkastingen. Men fra krigens slutt og i alle fall til langt ut i 1950-årene hadde dels Richard, dels Leif og dels brødrene sammen mange opptredener i NRK. Det må understrekes at de praktiserte fingerspill, altså ikke med plekter. De spilte stykker av de store klassiske komponister som Beethoven, Bach, Händel, Haydn og nyere som Segovia og Fernando Sor.

Som eksempel kan nevnes et program i NRK 10. april 1947:

Klassisk musikk på gitar. Richard Gundhus, gitarsolo. Carcassi: Etyde, Haydn, arr. Segovia: Menuett for koartett i G-dur, Sor: Allegretto scherzoso og Galopp, Bach arr. Segovia: Prélude, Beethoven: Allegro moderato fra Sonate nr. 8, verk 13.

Reaksjonene fra lytterne var mange og positive. Her er noen avisutklipp:

«Richard Gundhus' konsert i kringkastingen forleden var en opplevelse å høre. Et herlig program og en herlig utførelse. Gitaren er vel ikke det letteste instrument en gir seg i kast med, men nok et av de skjønneste, og Gundhus er kunstner på sitt instrument».

«La oss få mer av den herlige musikken som vi hørte av Richard Gundhus mandag den 20. januar kl. 21.20. Vi sender ham vår hjerteligste takk for det vakre program han spilte».

«Ellers vil jeg gjerne gjøre alle musikkelskere oppmerksom på Gundhus' konserter i kringkastingen. Det er visst altfor få som ennå vet hvilket herlig instrument gitaren er.»

I NRKs lydarkiv ligger det to innspillinger av brødrene Gundhus: «La natita», Mazurka av Juan Alais (1844–1914), pioner innen klassisk gitar i Argentina og Strengeløk av Richard Gundhus. Leserne kan gå inn på <http://modum.historielag.org> og trykke på Gamle Modumknappen. Litt ned på sida står det «Brødrene Gundhus fra Geithus». Trykk der og nyt brødrenes gitarspill.

Brødrenes betydning

I den masteroppgaven som er nevnt innledningsvis, finner vi bl.a. følgende:

De to første norske gitarpedagogene her til lands er brødrene Richard og Leif Gundhus. De er begge født på Geithus i Modum kommune. Leif Gundhus

begynte å spille gitar i 10-års alder og regnes som den klassiske gitars far her i Norge. I følge noen av dem jeg har snakket med, var det likevel hans bror Richard som var virtuos blant de to. Dessverre ødela Richard høyrehånden sin en gang i 1950-årene. Forskjellige kilder gir forskjellig årsak til hendelsen. En går ut på at han skrev så mye på maskin med pekefingerne at hånden låste seg. En annen mer naturlig forklaring går på reumatisme. Trass i dette spilte Richard tremolostykket «Recuerdos de la Alhambra» av komponisten Fransisco Tarrega med bare to fingre, en bragd få gjør etter ham. For å fremføre komposisjonen trenger de fleste gitarister fire fingre.

Det var gjennom sine radioopptredener at brødrene skaffet seg et navn over hele landet. Leif deltok også i et TV-program i den tidlige svart-hvittperioden, men han følte seg ikke bekvem i dette nye mediet.

Lærebøker og kurs i gitarspill

Brødrene Gundhus var ikke bare utøvende kunstnere. De utga lærebøker, og vi kan nevne:

Brødrene Gundhus: *Gitar-ABC*

Gundhus' Gitarstudio

Brødrene Gundhus: *Utvidet gitar-ABC*

Leif Gundhus: *Store gitarskole for klassisk fingerspill*

Leif Gundhus: *Barnas Lærebok. Gitar*

Det meste ble utgitt på Norsk Musikkforlag.



Richard og Leif Gundhus.

Bildet utlånt av Anders Gundhus.

Brødrene holdt også kurs rundt om i landet. Eksempelvis finner vi i arendalsavisa *Agderposten* fra 1956 at Richard holdt kurs for ca. 50 elever. Avisen skriver:

«Gundhus er ikke noe ukjent navn for gitarspillere. Leif Gundhus har tidligere hatt kurser i Arendal, og de to brødrene har spilt i Kringkastingen med jevne mellomrom gjennom 20 år. De har også spilt inn gitarduetter for «His Master's Voice».



Omslaget til læreboka *Gitar-ABC* av brødrene Gundhus.

Endelig er så de to gitarbrødrene kjent gjennom sin brevscole som de har drevet siden 1940. I disse 15 årene har de hatt 7000 elever, forteller Richard Gundhus til Agderposten.»

Sjøl traff jeg Richard i Trondheim i 1950-årene da han holdt gitarkurs der.

Vellykket konsert i Drammen

Spesiell lykke gjorde Richard da han en gang i 1950-årene var solist med Drammens Byorkester under ledelse av Øivin Fjeldstad. Etter en konsert i Drammens Teater skrev den kjente komponist, organist og musikkritiker Conrad Baden i *Buskeruds Blad*:

«Denne konsert bad også på noe utenom det alminnelige, nemlig en rekke gitarsoli av Richard Gundhus. Etter hva spesialister vet å berette inntar gitaren en langt fra uviktig plass i musikkinstrumentenes historie, og ansette komponister har viet den inngående oppmerksomhet. Selv om instrumentet i vårt århundre er kommet litt i bakgrunnen, finnes det dog fremdeles folk som dyrker det, ikke bare til husbruk, men som det konsertinstrument det engang var. Til disse hører altså Richard Gundhus, som etter denne opptreden å dømme har drevet sin kunst temmelig vidt. Han har et sjeldent, ja, helt virtuost herredømme over instrumentet. Det fikk han ikke minst anledning til å vise i variasjonene over et Mozart-tema av Fernando Sor. Spillet virker i det hele ualminnelig sobert, i alle tekniske former, og det var heller ikke uten musikalsk interesse – selv om det vel i første rekke er det rent tekniske som påkaller oppmerksomheten når det gjelder et instrument som dette. Han gjorde selvsagt veldig lykke og måtte gi ekstranummer. Det var kort sagt en både morsom og verdifull konsert med den hjerteligste stemning fra først til sist.»

I anledning konserten hadde *Buskeruds Blad* et intervju med Richard. Her sa han bl.a.:

«– Interessen for gitar hadde jeg i arv fra min far, og jeg har spilt på den siden jeg var guttunge. Siden har jeg drevet studier mer systematisk, vesentlig på egen hånd ved hjelp av tyske og spanske gitarskoler.

– Har De oppnådd mye?

– Jeg har gitt en rekke konserter i Kringkastingen, og er vel den eneste norske gitarist som har gitt konserter der med fingerspilt gitar. Segovia og Alfonso, som begge må regnes til verdens beste gitarister, har jo holdt konsert i Kringkastingen her hjemme med fingerspilt gitar. Begge disse, som er spaniere, hadde også konserter i Aulaen og Calmeyergatens Misjonshus, og det var en opplevelse å høre dem. Jeg hadde anledning til å snakke med Alfonso for ca. 4 år siden, og han uttalte at jeg hadde en absolutt riktig spillemåte – og det synes jeg var moro å høre.»

Samarbeid om gitarfabrikken LI-BO

La oss så gå tilbake til fredsåret. Tradisjonelt hadde vi her i Norge importert gitarer fra Tyskland. Derfra var det av åpenbare grunner intet å hente i 1945. Brødrene Gundhus kontaktet da Halvdan Lia og Nils Bottolfs, som hadde en småindustri i Vikersund, der de lagde leketøy. Resultatet ble at LI-BO Instrumentfabrikk ble etablert i 1947. Opptil ti mann var sysselsatt med å fabrikkere instrumenter. Richard og Leif var sysselsatt med å sette på strenger og gjøre instrumentene klare for salg. De prøvespilte hvert eneste instrument. Det ble laget 6–7 000 instrumenter i Vikersund før fabrikk ble nedlagt i 1950-årene.

Undervisningsstillinger

Mens Richard med familie hele tiden bodde i Geithus, flyttet Leif med familie ganske mye. Som nygifte bodde de et par steder i Geithus. De flyttet til Fagernes. Så til Hamar, der Leif drev en bok- og musikkhandel. Så bodde de i Oslo sentrum, på Linderud og Manglerud. Hele tiden drev Leif med gitarundervisning. Han drev en gitarskole i Bogstadveien i Oslo. Fra 1959 underviste han på Veitvedt Musikkonservatorium. Konservatoriet fikk høyskolestatus, og Leifs stilling var egentlig en professorstilling. Men han ble titulert amanuensis. Fra 1970 underviste Leif på Manglerud videregående skole. På disse to stedene hadde han blant sine elever en rekke seinere meget godt kjente artister. Fra høsten 1970 hadde Leif i tillegg en bistilling som gitarlærer på barnevernlinjen ved Norges kommunal- og sosialskole i Oslo.

Venner av den klassiske gitar

Leif var medlem av foreningen «Venner av den klassiske gitar». De optrådte rundt omkring. Etter at Vennene hadde hatt en opptreden i Lillestrøm, kunne vi lese i *Akershus Arbeiderblad* at det lokale «vidunderbarn» Åse Kleveland på ti år hadde spilt forbløffende godt. Om Leif skrev avisen i anmeldelsen:

«Kveldens store mesterspiller var Leif Gundhus, som viste hva det kan gjøres ut av et instrument som gitaren. Særlig i en av Terrega-komposisjonene, «Recuerdos de la Alhambra», presterte han det nesten utrolige – melodien i konstant tremolo og med fullt akkompagnement på bass-strengene. Vi fikk telle Gundhus' høyrehånds fingre etterpå, men han hadde ikke mer enn fem han heller.»

Andre aktiviteter

For *Aftenposten* anmeldte Leif en konsert som Andrés Segovia holdt i Chateau Neuf i Oslo.

Brødrene Gundhus spilte inn grammofonplater hos selskapet His Master's Voice. Leif Gundhus utga i 1971 «12 utvalgte norske folketoner arrangert for gitar-solo, og for sang med gitarakkompagnement».

På YouTube kan vi høre gitaristen Tor Inge Sandvold spille to av disse folketonene, «Ingerid Sletten av Sillejord» og «Astrid mi Astrid»

Brødrene var begge medlemmer av Pinsemenigheten. Det må ha vært en helt spesiell opplevelse på bedehuset Betlehem i Geithus når landets to ledende gitarister ledsaget allsangen.

Richard praktiserte på sine eldre dager som pianostemmer rundt om på Østlandet.

Leif måtte gi seg med musikkundervisningen allerede i 62-årsalderen på grunn av sviktende hørsel. Leif var ellers en habil kunstmaler. Han tilbrakte mye tid på hytta i Valdres.

Begge brødrene hadde fiskestanga med hvor enn de ferdes.

Thure Lund om brødrene

I sin bok *Toner fra Modum* skriver Thure Lund:

«Vi våger å påstå at Leif og Richard Gundhus er de musikere fra Modum som har nådd lengst som utøvende musikere. De har opptrådt en rekke ganger i NRK, har hatt konserter utenlands, og truffet virtuoser som for eksempel Andrés Segovia.»

KILDER:

Samtaler med og informasjon fra Richards sønn Erik og Leifs sønner Simon og Anders

Thomas Haave Backe: *Norsk klassisk gitarhistorie fra 1800 til 1980.*

Universitetet i Agder 2009. Boka ligger på nettet med adresse: file:///C:/Users/Bruker-PC/Dokuments//29%20Brd20Gundhus/Thomas%2520Haave%2520Backe.pdf

Se kap. 5: De første norske gitarpedagoger

Thure Lund: *Toner fra Modum*

Brev 17. februar 1937 fra NRK v/Olav Middtun til Richard Gundhus

Brev 25. juni 1943 fra Statens Teaterdirektorat

Brev 3. september 1973 fra Norges kommunal- og sosialskole

Gamle Modum 2008, Roar Bottolfs: LI-BO instrumentfabrikk

75 års omtale av Leif Gundhus i *Aftenposten*

Folketellingen 1910

Informasjon fra og bistand av Mari Lunnan, NRK, Rolf Diesen, Jon

Mamen, Erling H. Espegard og Steinar Meen

Diverse avisutklipp

Sebilla –kom hun som en blomst fra Ringerike til Modum?

Nei, tiden krevde sterke mennesker, og det var hun. Foreldrene kom fra Svarstad på Røyse og Fægri på Tyristrand, faren ble 66 år, moren 82 og Sebilla 87. I 1783 døde presten barnet for Sebilla, hun var oppkalt etter en død søster og mormoren.

16 år gammel ble hun konfirmert i gamle «Hoele» Kirke. «Sebillas Kundskab var god.» Omgangsskolen kom på denne tiden. Kanskje kunne hun lese og skrive litt? Som så mange andre var Sebilla tjenestejente før ekteskapet. Hun var på Næs Gård i Hole, hvor hun kunne lære mye som trengtes som husmor. Det var stort ansvar å sørge for at maten rakk fra et års slakting til neste, at foret strakk til, slik at kuene holdt seg på bena når de slapp ut om våren. Bare hesten var det husbonden som tok seg av! (Og den fikk kanskje havre?) Husmoren var også ansvarlig for klær til alle.

Sebilla var voksen da hun traff sin Nils. Sebillas tante var husmor på et annet bruk på gården til Nils. Noe skjedde, og bryllup ble det i Heggen kirke 2. april 1807.

1807 og 1808 var fæle frostår. De kunne kjøre med hest på isen fra Tyristrand til Vikersund og Østenengen (g.nr. 82, b.nr. 2). Veier var det dårlig med først på 1800-tallet. Riksvei 1 var fjorden! Hvor stort «heimanfylgje» Sebilla hadde, vet vi ikke, men en kledeskiste, en rokk og mer måtte til. Det var mange som så og vurderte medgiften bruden kom med. Etter gammel skikk skulle brudgommen hente bruden hjem.

Bondebryllup i stor stil? Når stakken strammer over magen og barnet ventes om 4 måneder? Men dette var ikke uvanlig. Siden Nils var odelsgutt, skulle bryllupet holdes i hans hjem. Et bryllup var en ættefest hvor slektene møttes.

Men det kom mørke skygger over landet. Norge/Danmark kom i krig i 1807. Norske soldater deltok, og kanskje kjente familien noen fra reservestyrkene som også måtte i felten. Etter frostårene kom uår. Kornimporten ble stoppet (jfr. «Terje Vigen»), og underernæringen ble så hard at sykdommer fikk godt tak. Kirkebøkene kan fortelle hvor mange som døde av blodgang (dysenteri).

Ingen av Sebillas barn døde i disse nødsårene. Kanskje måtte Sebilla selv flekke det hvite av barken, tørke det og male til brød- og grøtmel. Reinlav ble også brukt i maten. Foruten sult og sykdom skulle folk forholde seg til overtro og kirketukt, og i nærmiljøet kanskje ulv og bjørn, som levde på den tiden.

I starten bodde Sebilla og Nils på Flannum, en

gård i nærheten. På Østenengen var det Ole og Nils – Ole og Nils bakover i generasjoner. Derfor var Sebilla lykkelig da odelsgutten Ole kom i 1811, samme året som ektemannen Nils overtok gården da faren var død.

Og hvordan gikk det? Svigermor levde og hadde føderåd på gården. Som enke hadde svigermoren Kirsti fått sin egen verge. Sikkert nødvendig når livøret skulle avtales. For svigermor ble det bestemt at hun skulle ha «sin egen Koe samt egne 2 Sauver med nødvendig Høe». Årlig skulle hun ha 4 tønner havre, noe bygg, rug, slakt, salt og mye annet. Kirkeskysse var ikke nevnt, men to par sko skulle hun ha årlig.

Svigermor Kirsti ble 78 år, og det ble mange år med livøre. Det betyr også at de to kvinnene levde sammen på tunet i 42 år. Heldigvis hadde de mange barn rundt seg, for Sebilla fikk 9, akkurat som sin egen mor Anna hjemme i Hole.

Årene kommer og går. Svigermoren er død og odels sønnen Nils dør av tæring 51 år gammel. Sebillas svigerdatter Sigrid flytter tilbake til sitt hjemsted Biølgerud på Modum, der hun livnærer seg som iglekone. Sigrid er heller ikke mer enn 58 år gammel når hun dør av «lungebetændelse». Østenengen gikk over til Sebillas datter Oline og svigersønnen, og hos dem bor Sebilla som enke og føderådskone i 8 år til hun dør av «Alderdomssvaghed».

Hva tenkte hun? Fikk hun et godt liv med Nils som hun falt for en gang? Sebilla ble gammel. 87 år gikk mellom «Børns Daab på Ringerike og Gravsat på Modum», og det var mye den gang.

Jeg imponeres av denne kvinnen som er min tipp-tippoldemor.

NOEN OPPLYSNINGER:

Hoele gl. Stenkirke er nå sakristi i den nyere kirken. (Avkjøring fra Steinsalletta.)

Blodigler: På grunn av faren for infeksjon brukes den ikke mer i medisinen, hvor den før ble anvendt til å suge ut betennelser (Aschehoug).

Alt om BK 315 Sebilla og hennes aner og etterkommere er dokumentert i slektsprogrammet Brothers Keeper. eva-haa@online.

P.S. Min 4xtippoldemor døde i Hole i 1775 som «Augustinus Fægri Kone». Hennes eget navn ble ikke benyttet i kirkeboka, men SIBILLE ble nevnt i skattemanntall 1762.

KILDER:

Buskerud By og Bygd. L.Thronsdens

Modums Historie

Hole. *Bygdebøker fra 2004*

Kirkebøker og folketellinger.

Jon Mamen:

Etter reformasjonen ble Modum større, mens «Tverrdalene» forsvant

I middelalderen fantes to tinglag i vårt område. De ble kalt Modum og Tverrdalene. Modum besto av fire fjerdinge: Fure, Spone, Brunnes og Rud. Sponefjerdingen ble seinere delt i to, østre og vestre Spone.

Modum besto da av det området som fram til 1965 utgjorde Heggen sokn.

Tverrdalene besto også av fire fjerdinge: Nykirke og Snarum, Sigdal, Eggedal og Krødsherad. Sør for Nykirke hadde Tverrdalene adkomst til Storelva nedenfor Døvikfoss.

Den sørligste gården i Modum i dag er Hassel. Hassel stikker som en umotivert «finger» ned langs vestsiden av Storelva, nesten helt ned til Skotselv. Der hadde Tverrdalene adkomst til elva. Under Hassel ligger plassen Støa. Støa ligger tilgjengelig ved elva, mens Gruveåsen i Nord og Kopperudåsen i sør stenger for adkomst. Ved Støa kan vi tenke oss at Tverrdalens befolkning hadde sine båter som de kunne dra ut på havet med. Veien til Støa gikk over Setersberg og Refsal og ned til Hassel. Jeg tror dette var et viktig område for innbyggerne i Tverrdalene.

I dette gamle Modum var det to kirker: Heggen og Viker. Begge disse var bygd i stein. Tverrdalene hadde seks kirker: Nykirke, Sigdal, Vatnås, Eggedal, Olberg og Snarum. Alle disse var stavkirker, bygget i tre.

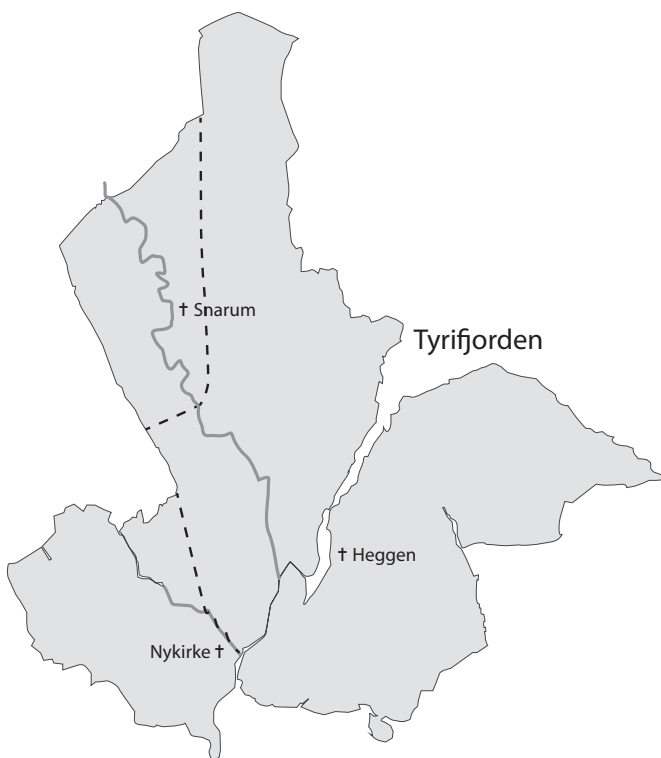
Ved reformasjonen ble jordegods som hadde ligget til biskopene og til klostrene, inndratt til Kongen. I vårt område gjaldt dette først og fremst Buskerudgodset. Den siste kirkelige eieren av dette godset var Olavsklosteret i Tønsberg. Etter eierskiftet ble Buskerud først brukt som avlsgård for Akershus festning. Siden ble gården bosted for fogden. Til sist ble gården gitt som betaling til en av Kongens skyldnere etter de mange krigene på 1600-tallet. Den kom da i privat eie. I tiden som fogdegård kom Buskerud til å gi navn til fogderi, siden til amt og til fylke.

Kongen fikk også styringsrett over kirken, med presten som kongelig embetsmann. Det lokale kirkegods ble i prinsippet ikke beslaglagt. Øvrigheten tok likevel noen grep. Nå ble nemlig kirkesoknene samlet i prestegjeld. Et prestegjeld var ansvarsområdet for en sokneprest. Et prestegjeld skulle helst ikke bestå av mer enn tre sokn. Omkring 1560–70 ble det opprettet to nye prestegjeld i dette området: Modum og Sigdal. To kirkesteder ble da nedlagt. Viker kirke ble

nedlagt, og kirkens gods og eiendeler ble overført til Heggen kirke. Kirken ble likevel stående og ble brukt som en slags hjelpekirke inntil den ble revet i 1690-årene. Vatnås kirke ble også nedlagt. Her ble en ny kirke reist av ruinene i 1665, som en laftet tømmerkirke.

Som følge av dette vedtaket ble Nykirke sokn og Snarum sokn lagt til det nye Modum prestegjeld, mens resten av Tverrdalene: Sigdal, Eggedal og Krødsherad, utgjorde det nye Sigdal prestegjeld. De hadde da tre sokn hver. Begrepet «Tverrdalene» gikk ut av bruk og forsvant.

Nykirke sokn ble to fjerdinge: Simofjerdingen og Bingsfjerdingen. Snarum ble en fjerding. Dermed kom Modum til å bestå av åtte fjerdinge. Fjerdingene var enheter for legd-ordningen og for omgangsskolen.



Kart Modum kirkesokn.

Kart ved Jon Mamen og Anne May Dokken.

Et sted hvor den gamle sokneinndelingen ennå består, er i matrikkelen over eiendommer. Der snor rekka med gårder etter nummer seg gjennom alle fjerdingene i Heggen sokn, fra g.nr. 1 til og med g.nr. 113. Så hopper lista over til Nykirke med gårdsnumrene 114 til og med 142. Til slutt kommer Snarum med g.nr. 143 til og med 163.

I 1837 kom loven om formannskap. Norge ble delt inn i kommuner. Grunnlaget for inndelingen var de da eksisterende prestegjeld. Modum og Sigdal ble altså også to kommuner. Modum kommune består ennå uforandret, mens Sigdal kommune ble delt i 1901. Krødsherad ble skilt ut som egen kommune. I 1960 ble Krødsherad eget prestegjeld, med sokneprest.

Lenge var soknene egne valgkretser ved kommunevalget. Kommunestyremedlemmene ble valgt

soknvis, og de kunne samle seg i soknestyre. Fra og med valget i 1951 ble hele kommunen en valgkrets. Sokneinndelingen på Modum besto i ytterligere 50 år. Det ble likevel gjort betydelige endringer i sokneinndelingen i 1960- og 1970-årene. Hvert sokn hadde eget menighetsråd. Fra 2002 er soknegrensene innen Modum slettet og hele Modum utgjør Modum sokn.

Vi får se hva myndighetene nå beslutter om kommunene. De bestående enhetene er i alle fall meget gamle. Kommunenes historie går mye lenger tilbake enn 1837.

Og vi kan se at reformasjonen fikk noen følger som er høyst aktuelle den dag i dag. Ved reformasjonen fikk Modum sine nåværende grenser, da Nykirke og Snarum sokn ble til Modum prestegjeld.

Per Ole Buxrud:

Buxrud-butikken på Åmot

P. L. Buxrud og Ole Buxrud

På oppfordring fra Gamle Modums redaksjon har jeg sagt ja til å skrive om hvordan Buxrud-butikken på Åmot ble til. Det må bli historien om min farfar Peder og min far Ole. Det jeg skriver om min farfar Peder, eller PL som han ofte ble omtalt som, bygger dels på egne erfaringer, dels på opplysninger fra de 32 sidene med erindringer han skrev det året han døde. Det jeg skriver om min far Ole, bygger på egne erfaringer og opplysninger jeg har fått av folk som kjente far.

Peder L. Buxrud 1877–1952

Min farfar Peder vokste opp på småbruket Søndre Buxrud på vestsiden av Randsfjorden, 11 km sør for Bjoneroa. Faren Lars døde da enebarnet Peder var åtte år.



P. L. Buxrud.

Foto er lånt av Per Ole Buxrud.

Navnet Buxrud

Peders far tok navnet Buxrud da han og fru Berthe i 1870 kjøpte eiendommen Søndre Buxrud. Opprinnelig ble gårdsnavnet skrevet Buksrud. Men for å unngå at post ble levert til feil mottager, ble de enige om at folkene på Nordre skulle bruke Buksrud, mens de på Søndre skulle bruke Buxrud. Derfor x-en i navnet. Eieren av Nordre har fortalt meg at hans far og bestefar mente gårdsnavnet kom fra «buskrydding», det vil si rydning/rud der det hadde stått busker/trær. Dagens eier av Søndre har hørt av de gamle at navnet visstnok kom fra (fjord-) bukt og rydning/rud.

Oppvekst

Peder syntes han hadde det veldig godt og hyggelig sammen med foreldrene på Buxrud. Peder uttrykker takk til Gud og foreldrene for at han fikk vokse opp i et så godt hjem.

Peders foreldre var meget arbeidsomme. Gjennom arbeid og sparsommelighet ble den lille gården betalt. De hadde til og med litt penger i Gran Sparebank da faren døde.

Den tiden faren ikke arbeidet med gårdsbruket, arbeidet han med søm, han var utdannet skredder. Siden faren var kjent som en dyktig skredder, fikk han oppdrag fra mange kanter av bygda. Hver vår og høst reiste faren til Kristiania for å følge med på nyheter i skredderfaget. Da konfererte han også med sin svoger Erik, som drev stor skredderforretning i Kongens gate i Kristiania.

Skolegang

Peder begynte på skolen da han var seks år. Han gikk på skolen en uke og hadde fri to uker. Læreren hadde flere kretser å undervise i. Peder likte å være på skolen og hadde mange venner der. Det var langt å gå til skolen. Først etter to kilometer traff han andre på skolevei. Om vinteren, når isen hadde lagt seg, var han glad for å få gå på ski eller skøyter til skolen.

Til å begynne med dreide skolearbeidet seg mest om å lese, noe som interesserte Peder. Hjemme hadde foreldrene alt lært ham å lese. Derfor fikk han med en gang være sammen med de eldste elevene når det var lesing. Peder ville også regne og skrive og arbeidet ofte med det om kveldene hjemme. Han var svært glad da han fikk en meget dyktig ung lærer, A. E. Walla. Senere ble de to kamerater.

Fra guttedager var Peder glad i å gå på skøyter på Randsfjorden. Når det var blank is på fjorden, var det på søndagene fullt av folk på isen. Om sommeren likte han å seile på fjorden.

Arbeid

På grunn av at faren døde tidlig, måtte Peder raskt påta seg krevende arbeid på den tungdrevne jordeiendommen. Sammen med sin mor klarte han, med lange arbeidsdager, å få endene til å møtes uten å leie hjelp. Peder husker at han gjerne våknet klokka fire om morgenen. Da satt moren ved veven eller ved rokken. Klokka seks startet hun i fjøset.

For å komme til butikk måtte de over fjorden,

fem kilometer. På vinteren gikk de på isen, ellers var det å bruke båt, gjerne med seil.

På gården hadde de alltid mange sauer. Det gav ull som moren behandlet. De dyrket også lin. Den ble behandlet og vevet til laken, putevar og duker. Det meste av ull- og linproduktene ble solgt, mens noe ble brukt som gaver. De solgte også melk, smør og ost. Peder skriver stolt at på grunn av den høye kvaliteten på smøret moren leverte, fikk de bedre betalt enn det som var vanlig. De hadde alltid høner og solgte egg. Litt grønnsaker ble også solgt. Av og til solgte de også noe slakt, en gang i blant ei ku.

Etter skolen og konfirmasjonen begynte Peder å hugge tømmer. Samtidig utvidet han gården. Han gravde grøfter og fjernet steiner slik at de kunne få større avlinger. Som 17-åring bestemte han seg for at de skulle bygge nytt fjøs, det gamle var dårlig. Han hugg tømmer i allmenningen ved Bjonevann. Våren etter jobbet han i brøtningen og fikk tømmeret ned til en sag ved Bjoneroa. Etterpå fløtte han materialene ned til Buxrud. Peder jobbet veldig mye. I brøtningen og tømmerkogen fikk han så godt betalt at det lønte seg å ansette en person til å ta våronna på gården. Peder leide også en fagmann til å bygge det nye fjøset.

I 1898 bestemte den 21 år gamle Peder seg for å reise til Kristiania for å gå på handelsskole. Han skulle få bo hos sin onkel Erik, skredderen. Men så kom en annen onkel med kone overraskende tilbake fra USA og måtte få bo hos Erik, og da var det ikke plass til Peder.

Sommeren 1900 avtjente han verneplikten på Helgelandsmoen. Han omtaler den sommeren som en lang ferie i motsetning til det harde arbeidet han vanligvis hadde.

Fra sommeren 1901 til sommeren 1902 hadde Peder, på grunn av overanstrengelse, vært nærmest arbeidsufør. Legen hadde sagt at han burde begynne med noe annet enn det tunge jord- og skogbruksarbeidet han holdt på med.

Handelsliv

Peder hadde alltid lengtet etter handelslivet, men det var vanskelig å komme vekk fra det livet han levde sammen med moren på gården. Men i 1902 åpnet det seg en mulighet. Han fikk kjøpt boligeiendommen Lund i Tingelstad nær Brandbu. Gården Buxrud ble solgt, og han flyttet sammen med sin mor til Lund.

Samtidig fikk han tilbud om å bli handelsbetjent hos kjøpmann Julius Haakenstad i Elvetangen, Vestre Gran. Der begynte han i januar 1903, 25 år gammel. Dette ble starten på Peders handelsliv.

Egen butikk

I september samme år fikk han tilbud om å overta butikken ved Staxrud meieri. Eierne, Haldor Skattun, hadde sagt ja til å overta en annen butikk. Peder kunne ikke forstå hvordan han skulle klare å starte

for seg selv. Etter kjøpet av eiendommen Lund hadde han lite kapital. Men vareleverandørene stolte på Peder og gav kreditt slik at han kom i gang. «Gud hjalp meg på alle måter,» skriver han. Gjennom selvstudium lærte han seg det som skulle til for å ta prøven som gav handelsbrev. Det er datert 21. oktober 1903. Peder arbeidet sent og tidlig og klarte forpliktelsene overfor leverandørene.

Økonomisk var det slitsomt å drive butikk, spesielt på grunn av at nesten all handel var på kreditt. Selv gjær for 3 øre måtte ofte skrives. Og det var vanskelig å få inn pengene.

Han drev butikken på Staxrud fra oktober 1903 og ut året 1904. I januar 1905 flyttet han butikken til Lund, der han og moren bodde. Han hadde på forhånd bygget på en annen etasje, med to leiligheter, slik at moren fikk egen leilighet.

Året etter kom I. P. Rækstad fra Tingelstad med familie flyttende hjem etter å ha bodd i USA noen år. Rækstad hadde bestemt seg for å begynne butikk i hjembygda. Peder forstod at det ikke var plass til to butikker på det lille stedet og solgte Lund-butikken til ham ved utgangen av 1909. Litt tidligere hadde Peder kjøpt en mindre bolig nær Lund-eiendommen. Dit flyttet moren etter salget.

Lina og Peder

Peder hadde nå blitt kjent med Karoline Johnsen (f. 1881) fra Knudstadmarka, en gård ikke langt fra Lund. Den 25. juni 1907 var det stort dobbeltbryllup i Knudstadmarka; søsteren Marte giftet seg samtidig med Peder Børmarken. Peder skriver at Karoline da ble «min eiegode hustru». I dagligtale ble Karoline omtalt som Lina. Fra 1908 til 1919 fikk Lina og Peder syv barn.

Etter salget av Lund-butikken i 1909 leide den lille familien en bygning på Knudstadmarka. Et år arbeidet Peder som reisende. I 1910 kjøpte han en eiendom i «Brua», nær Brandbu jernbanestasjon. Her bygde han forretningsgård med eget jernbanesidespor til det store lageret. I januar 1912 åpnet han butikk der. Den gikk godt; fra starten i 1912 til 1919 ble omsetningen femdoblet.

Spanskesyken

I årene 1918–1919 gikk spanskesyken over Norge. Dette var en verdensomspennende influensaepidemi. Mange ble syke. I Norge døde ca. 15.000. I slutten av 1919 ble Peder rammet. Legen gav beskjed om at han, hvis han ønsket å komme til kreftene igjen, måtte finne et arbeid som ikke var så krevende. I 1920 solgte han den store og gode landhandelvirksomheten til M. J. Frogner. I en periode var han reisende for Skreia manufaktur og konfeksjonsfabrik.

Til Åmot

Men Peder ville drive egen butikk. En dag i 1922 sto valget mellom å kjøpe en butikk på Tråkka i Krokstad-



Lilleåsgata 1920. Det var huset til høyre på bildet P. L. Buxrud kjøpte i 1922.

Foto: Modum kommunes fotoarkiv.

elva eller på Åmot. Valget falt på eiendommen Fagerborg i Lilleåsgata, Åmot. (Og takk for det!) I 2017 er det Kiwi-butikk på eiendommen der Buxrud-butikken lå. Sommeren 1922 kom familien på ti flyttende. Den besto også av Peders mor, Berthe. Frem til sin død i 1931 bodde hun på ett rom på baksiden av butikken.

I butikklokalene på Åmot hadde det i 20 år vært en motebutikk på 15 kvadratmeter. Peder bygget straks ut slik at han også kunne selge manufaktur og skotøy. Året etter utvidet han igjen, nå for å starte en avdeling med finere kolonial. Senere utvidet han igjen i 1936.

Butikkdrift

Peder drev butikken på Åmot godt, også gjennom vanskelig mellomkrigstid og under andre verdenskrig. I mange år var Peder formann i Hadeland Kjøbmansforening. I Åmot-tiden var han mangeårig styremedlem i Drammens Oplands Kjøbmansforening. Han var også en av stifterne av engrosforretningen Kefas og av Kjøpmennenes Forsikringselskaper.



I kolonialavdelingen 1926.

Fra venstre: Ole, Peder og Lars Buxrud.

Foto er lånt av Per Ole Buxrud.



Peder bak disken i tekstilavdelingen i 1926.

Foto er lånt av Per Ole Buxrud.

13. februar 1945 ble 67 år gamle Peder syk og innlagt på Drammen Sykehus. Han gjennomgikk tre prostataoperasjoner før han kom hjem igjen 22. juni. Det samme året overdro/solgte han butikken til sønnen Ole, som i mange år hadde vært Peders «trofaste medarbeider». For å skaffe seg handelsbrev gikk Ole på handelsskolekurs i Hønefoss.

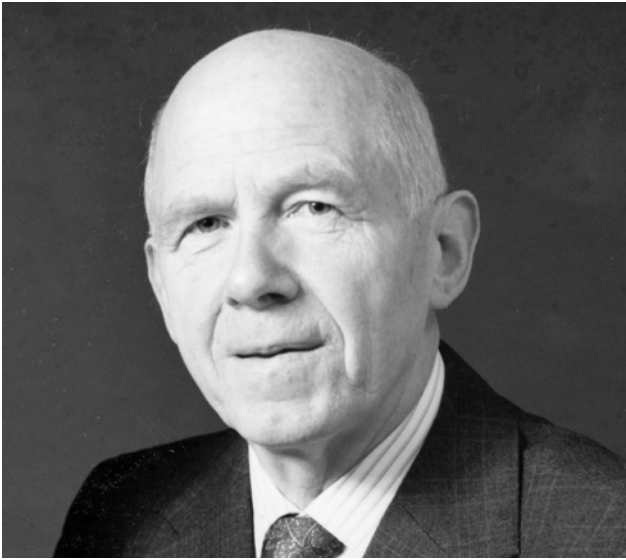
Peders siste tid

Jeg vokste opp med et nært forhold til min farfar. Han arbeidet i butikken, der jeg også ble satt i arbeid.

Jeg husker at jeg som 12–13 åring syntes farfar, som tidligere var rask både til å gå og til å sykle, begynte å gå veldig sakte opp kjellertrappa i butikken. Jeg løp forbi ham. Da hadde alder og sykdom begynt å kreve sitt.

En varekjørings-fredag i november 1952 var farfar så syk at min far Ole stoppet bilen utenfor boligen og sa til meg: «Jeg går opp til far, så tar du bilen og kjører varene.» Hver fredag hadde vi varekjøring ut fra butikken. Ruta utover til Eiker var den siste og største. Jeg var glad for oppdraget, snart 14 år, og alene med bilen og oppgaven. Det var heller ikke første gangen slikt skjedde. Nå er det viktig å legge til at trafikken var ganske annerledes liten den gangen, og at det ikke var så strengt som nå. Men det var deilig ulovlig allikevel.

Peder L. Buxrud døde dagen etter, 15. november 1952, 75 år gammel. Frua Lina døde 3. februar 1971, 90 år gammel.



Ole Buxrud.

Foto er lånt av Per Ole Buxrud.

Ole Buxrud 1910–1981

Ole og tvillingbroren Gunnar ble født 25. juli 1910. De ønsket å skaffe seg penger slik at de kunne kjøpe bil når de som 18-åringer kunne skaffe seg førerkort. Derfor gikk de i flere år rundt og solgte «blader». De hadde faste kunder, mest i Steinbru-området. Pengene de tjente på dette og annet arbeid, ble satt i banken.

Resultatet var at 18-åringene 26. september 1928 var i Krokstadelva og kjøpte sin første bil, en 1925 modell Ford touring, en åpen T-Ford. Den ble betalt kontant, 600 kroner! Den gangen var det kun registrert 36 biler i hele Modum kommune. I september året etter var brødrene hos Bings Auto i Oslo. Der kjøpte de en ny Overland Whippet modell 96 H sedan for 4.975 kroner. Kontrakten viser at de betalte en tredjedel kontant og resten over 24 måneder, og at de fikk 650 kroner for Forden som ble byttet inn.

Ganske omgående skaffet brødrene seg bevilling for å kjøre drosje. Far Peder skriver at brødrene var de første i Modum som hadde drosje. En kort stund hadde de tre biler. Men tidene var så dårlige at Gunnar valgte å arbeide som handelsbetjent i Vestfold. Etter kort tid ble han ansatt som reisende for Blystad fabrikk i Oslo. Ole kjørte drosje helt frem til 1940.

Mens tidene var dårlige, syslet Ole, som så mange andre den gangen, med tanken om å skaffe seg et økonomisk bedre liv i USA. Han og kameraten Anders Engebretsen hadde brosjyrer om emigrasjon. Ole ble i Norge og i butikken. Anders reiste til USA, men kom tilbake etter noen år.

Marie og Ole

Ole begynte tidlig å farte opp til Heggen prestegård ved Vikersund. Han var interessert i presteparet Bjerkeseths datter Marie. De giftet seg 26. juli 1937 og fikk etter hvert seks barn, med meg som eldste.



18-åringene Ole og Gunnar kjøpte i 1928 sin første bil, denne 1925-modell Ford Touring.

Foto er lånt av Per Ole Buxrud.

Frem til 1942 bodde de i leid leilighet på eiendommen Solbakken, Åmot. I 1942 byttet de bolig med Lina og Peder Buxrud. Dermed fikk de bolig i andre etasje over butikken på eiendommen Fagerborg.

Også Ole drev butikken godt

Utbygginger av butikken ble foretatt i 1947, 1953 og 1958. Etter hvert ble butikken Åmots største og mest assorterte landhandleri. Ole var den fødte kjøpmann. Han gav service langt utover det vanlige. Han skaffet «alt», også barnevakt når kunder etterspurte det, han hadde jo tre døtre!

Ole var positiv. For ham var alt lett. Og så var han et oppkomme av ideer. Han var kreativ før mange kjente til det ordet. Ganske ofte sa han at han syntes han var veldig heldig som fikk anledning til å være kjøpmann.



1953. Med sin Austin Seven kjørte Anders Hagen fra Eiker hver uke i mange år sin kone Martha på handletur til Buxrud. Selv ventet han alltid ute.

Foto: Per Ole Buxrud.



1953. Liv Andersen og Synnøve Hagavold bak disken.

Foto: Per Ole Buxrud.



Jubileumsoblaten som markerte at firmaet P. L. Buxrud i 1953 var 50 år.

Til min og andres fortvilelse – og noe irritasjon - var han ofte veldig sent ute, helt i siste lita med mye av slikt som måtte gjøres. Det kunne være et brev som skulle sendes, ei gravstøtte som skulle settes opp eller varer som skulle leveres. Men det ordnet seg bestandig. Hans gode humør og gode replikker visket lett ut irritasjonen.

Under krigen var vi så heldige at hele familien var på «rett side». En gang sa Ole ja til det farlige oppdraget det var å oppbevare noen soveposer for hjemmefronten. De skulle senere opp til motstandsfolk



1960. Lilleås-gata. Den lyse bygningen i nedre, høyre hjørne, er Dyrnegården, også kjent som Thompsonsgården. Så følger nedover: Høkliegården, slakter Christoffersens bygninger, Fjerdingsstadgården, Buxrudgården og det såkalte Blokkhuset. På motsatt side og oppover følger Frelsesarméens bygninger, smed Torgersens bygninger, Wold & Borgersens bygninger, Aksel Engers gård, baker Ormåsens bygninger med eget utsalg og meieriutsalg og til slutt boligeiendommen Grønli.

Foto: Modum kommunes fotoarkiv.

i Eggedal. De ble oppbevart inne i to store esker som var en del av en utstilling i utstillingsvinduet!

I 1953 feiret firmaet P. L. Buxrud 50 år. Dette ble markert på forskjellige måter. En 50-års-jubileumsoblat ble dette året laget og festet på varer og postsendinger. I 1960 begynte jeg å arbeide fast i butikken, og i 1965 ble jeg kompanjong, noe far Ole satte stor pris på. Han var alltid interessert i å støtte meg i å prøve nye ideer.

I 1965 bygget vi om butikken til å bli Modums første selvbetjente supermarked. For første gang hadde vi også melk og kjøtt med i utvalget! Vi startet også med aktiv markedsføring, blant annet med reklame i postkasser, noe som den gang var tilnærmet uhørt; tenk å henvende seg til «andres kunder».



Buxrud-butikken i 1961.

Foto: Per Ole Buxrud.



Staben i den «hypermoderne seløbetjeningsforretningen» (Bygdeposten). Fra venstre: Ole Buxrud, Karin Formo, Hanne Hølen, Per Ole Buxrud, Ruth Buxrud, Inger Sundet og Ivar Buxrud.

Foto: Bygdeposten.



Karin Formo «måtte slå i blinde for å holde tritt med strømmen forbi kassaapparatet», skrev Bygdeposten.

Foto: Bygdeposten.



En stolt Ole Buxrud i de nye lokalene.

Foto: Bygdeposten.

Organisasjonsmannen Ole

Ole var i alle år aktiv i det forskjelligste organisasjonsliv. Det startet med speideren. Med unntak av de krigsårene det var forbudt å drive speiderarbeid, var Ole leder i troppen fra 1930 til 1950. I 1965 var han sentral i oppstarten av Veteranspeiderne på Åmot.



Inger Sundet i fruktavdelingen.

Foto: Bygdeposten.

,Frem til sin død i 1981 var han aktiv i dette arbeidet.

14. mars 1949 ble Modum Handelsstands forening stiftet med Ole som første formann. Fra 1950 til 1959 var han formann i Drammens Oplands Kjøbmansforening. I 1958 sto han i spissen for foreningens store feiring av dens 50-årsjubileum.

Han var i mange år medlem av landsstyret i Norges Kolonial og Landhandlerforbund. Av forbundet ble han i 1952 foreslått som norske kjøpmenns representant i Fiskeridepartementets Opplysningsutvalget for fisk. Utnevnelsen skjedde i et fredagsstatsråd på Slottet.

I engrosforretningen Kefas satt Ole i årevis både i styret og i representantskapet. I Kjøpmennenes Økonomiske fellesforetagende, KØFF, var han mangeårig styremedlem. Han satt i styret for Kjøpmennenes Kreditforening og Kjøpmennenes

Forsikringselskaper. I Borgar Margarinfabrikk var han flere år med i styret.

Da Ole døde, stod det i minnesordet i Norges Kjøbmannsblad nr. 30 1981: «En markant skikkelse i norsk dagligvarehandel, kjøpmann Ole Buxrud døde 26. juni 1981.»

Ole var frivillig, ulønnet kirkeverge ved Åmot kirkegård fra 1945 til 1974, da Modum kommune overtok ansvaret. Ved hvert dødsfall som sognet til Åmot kirkegård, pekte han ut hvor den enkelte skulle gravlegges og skaffet en til å grave. Han hadde ansvaret for at det store blå kirkegårdskartet var oppdatert. Noen ganger var det til fortvilelse for fru Marie; han førte ikke inn navn med en gang, han mente han husket.

Fra 1957 var Ole med i Modum kommunes brannvernkomité, som ble ledet av David Løver. Dette var forløperen til dagens kommunale brannvern i Modum. I 12 år var han også ulønnet brannsjef på Åmot. I telefonkatalogen, under Brann, sto vårt telefonnummer, 4337. For meg og andre var det spennende med utrykningene.

Avholdssaken var Ole også engasjert i, både gjennom deltagelse i Modum kommunes edruskapsnemnd og i Motorførernes Avholdsforbund (MA). Han hadde ganske mange turer til Blåkors-hjemmet på Eina, med mennesker som skulle forsøke å skaffe seg et liv uten å ligge under for alkoholen. Flere av de som ble kjørt dit, var «gamle kjenninger» med behov for flere enn ett opphold.

I en del år rett etter krigen var Ole med i «Barnehjelpen». Dette var et bredt sammensatt samarbeidsprosjekt for å hjelpe Modum-barn i familier med dårlig økonomi. Midlene som ble delt ut, kom fra salget av små «mai-pyntenåler», som vanføre i Modum laget.

Kristent arbeid

Sammen med sin Marie var Ole sentral i kristent arbeid på Åmot, spesielt i det som foregikk i og ut fra Åmot kapell. Av den grunn var Buxrud-butikken i mange år også det naturlige sted å gå for å melde dødsfall. Her ordnet man mye av det som i dag ordnes gjennom begravellesbyråene. Dåp som skulle foregå på kapellet, ble også «innmeldt» i Buxrud-butikken og videreformidlet til prest.

Modum kommune betalte for leie av kapellet til gudstjenester, begravelser og konfirmantundervisning, men disse pengene gikk direkte til driften av kapellet. For oss barna resulterte den tjenesten blant annet i at vi ganske ofte måtte stå i tårnet og ringe i forbindelse med gudstjenester, begravelser og innringing av jul, påske og pinse.

I flere perioder var Ole med i Heggen menighetsråd. Frem til 1966 var skolekretsene Enger og Strand en del av Heggen menighet. To ganger, rett etter krigen og rundt 1980, hadde kommunen og

menighetsrådet ønsker og planer om å bygge kirke til erstatning for kapellet. Dette lot seg imidlertid ikke gjennomføre. Begge gangene var Ole med i komitéen som arbeidet med saken.

Fra 1928 til 1945 var Ole aktivt med i Åmot Troende Ungdoms Forening, med flere år i styret. I Buskerud Indremisjon deltok han i forskjellige styrer. Ved byggingen av Gulsrud leirsted var han aktiv i både styre- og dugnadssammenheng. En periode var han formann i styret for Indremisjonens bokhandel i Drammen.

Ole var aktiv i Modum barnehjems styre og ved dugnader der. Modum barnehjem ved Vikersund var eid av indremisjonsforeningene i Modum. Barnehjemmet brant ned i 1971. Etter oppbyggingen ble det drevet frem til driften ble avvirket i 1978.

Lenge var Ole også engasjert i kretsstyret for Norsk Misjonsselskap. Der var byggingen av leirstedet Solsetra ved Mjøndalen noe han engasjerte seg i. I Misjonssambandet på Åmot var han styremedlem i flere år. En periode satt han i Buskerud fylkes ungdomsråd for Misjonssambandet.

Kristen aksjon i Modum ble startet med et storstevne på Furumo i 1949. Ole var med i styret i mange år. I avisen *Vårt Land* var han flere år med i forstanderskapet.

Speiderbevegelsen

Speiderbevegelsen har mange hørt om i Buxrud-sammenheng. Bakgrunnen var at det tidlig ble startet speidertropp på Brandbu. Der var Buxrud-sønnene Lars, Ole og Gunnar aktive. Da de i 1922 kom til Åmot, og gikk i sine hjemmesydde speiderskjorter, og hadde erfaring fra speideren, ble de lagt merke til. Det var Lars, 14–15 år, sammen med tre andre, litt eldre gutter fra Åmot, som startet 1. Åmot speidertropp. Ole var leder i mange år, sammen med blant annet Wold-familien fra Buskerud-siden av Åmot.

Ett av mange minner

Som 16–17-åring var motorsykkelkjøring, også med deltagelse i noen langbaneløp, ganske sentralt i mitt liv. Senere ble det bil og deltagelse i forskjellige typer billøp. Slikt likte far. En gang sa han: «Skulle ikke du og jeg starte i Monte Carlo-rallyet, Per Ole?» Den gang startet Monte Carlo-rallyet annet hvert år fra Oslo og Stockholm. Oles forslag var helt urealistisk, men allikevel typisk han.

Hvordan kunne Ole finne på å si ja til å delta i så mye? En del av svaret er nok noe han flere ganger sa til meg: «Jeg lærer så mye av å være med på slikt.»

Per Ole overtar butikken

Etter handelsskole, halvannet år i arbeid hos Sven Arnesen finere kolonial i Drammen og militærtjeneste begynte jeg i 1960 i firma P. L. Buxrud. Etter noen år sa far Ole til meg: «Hvis du kan tenke deg å overta butikken, så gjør det nå, ikke vent til jeg blir gammel. Og så kan jeg arbeide for deg». I 1966 overtok jeg butikken. Ole var da 56 år og jeg 27 år. I

1969 startet jeg supermarkedskjeden ELLE, der Ole arbeidet frem til sin død i 1981.



Per Ole Buxrud (f. 1939).

Foto: Kjetil Ruud.

Hans Langer Werp:

«Bakveien»

- Nei, nå er det sannelig tomt for både det ene og andre her, og så er klokka over fem alt, jeg trur du må sykle en tur bort tel Buxrud'n og gå bakveien, sa mottra.

Uff, gå bakveien, det var ikke akkurat det jeg likte best. Men måtte en så måtte en.

- Al bing, sa jeg, men da må du skrive opp ei plate kokesjokolade på lappen, og så skal jeg ha varm kakao når jeg kommer tilbake, sa jeg.

- Lys og god og søt, sa jeg, måtte liksom benytte sjansen tel å presse litt i slike situasjoner.

Mottra kikka i skapet etter hva hun mangla, skreiv opp kaffe og litt av hvert annet, og det var det. Jeg fant fram de nye polvottane jeg hadde fått tel jul, slang på meg pjekkert'en, for den var god og varm når jeg sykla, snørte på meg beksømen og bretta raggsokkane utapå, og så var det bare å dra topplua ner over øra. Med den tomme skolesekken på ryggen og tredve kroner i sidelomma, var jeg klar for ekspedisjonen.

Ute var det bitende kaldt, men fint sykkelføre, for det var lite snø. Jeg møtte tre biler på veien bortover, men døm så meg og jeg døm, for dynamoen surra mot forhjulet og løkta lyste så fint over snøkrystallene. Jeg parkerte sykker'n inntil veggen bak Buxrudbutikken, gikk opp den vesle trappa tel privaten og tok i dørklinka. Døra var ikke låst, så jeg gikk inn i gangen, så at det var mørkt i butikken, og derfor tok jeg fatt på den bratte trappa og banka på døra i an'tasje.

- Atte, sku' ha handla litt, mottra mangla kaffi og sånn, sa jeg da Marie åpna døra. Så kom det ramlanes en småtass som tok oppstilling i skjortekanten tel mora si. Han glante på meg, det var Jon, som sommerstid gjorde Lilleåsgata utrygg på trehjuls sykkel sin. Den hadde ikke pedaler, men Jon brukte beina.

- Ole, han Hans Langer er her, han ska' ha handla litt, ropte Marie, og Ole ropte fra kjøkkenet at jeg bare skulle gå ner i gangen, så skulle han komme øyeblikkelig.

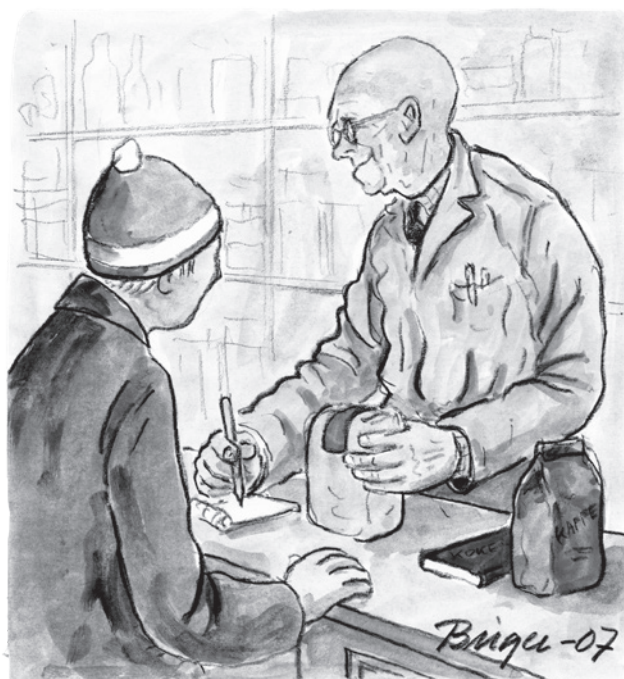
Det gikk bare et par minutter, så kom Ole, blid som alltid ner trappa. Jeg la merke tel at han ikke hadde et hårstrå igjen på huet - bli med inn, sa han, og så gikk vi forbi ølkassene som Ole hadde stående i bakrommet, de ville han ikke ha stående inne i butikken, for Ole Buxrud var medlem av alskens edruskapsnemder, men øl måtte han jo ha, for ellers gikk folk tel Høklie'n likevæl.

Jeg ga Ole lappen, og han fant ganske fort det jeg skulle ha. Så plukka han ner blyanten, som tilfeldigvis satt bak øret fortsatt, og regna ut at det kosta 23 kroner og treogåtti øre. Jeg leverte penga, og fikk igjen det jeg skulle ha.

- Ska'kke byne i speider'n, da Hans, sa Ole, men jeg sa:

«Tru'kke det passer akkurat nå». Neivel, sa Ole og smilte, og jeg sa ha det og tråkka hjem igjen. Sykkeldekka knirka i den hardpakka snøen og over Øståsen hang fullmånen.

Vel hjemme nøt jeg den varme kakaoen. Lys, søt og god.



- Ska'kke byne i speider'n, da Hans, sa Ole.

Denne tegningen stod første gang i Bygdeposten 20. januar 2007 og var i 2010 med i Hans Langer Werps bok «Ferie på Drolsum». Gjengitt med tillatelse av forfatteren og av tegneren Birger Hammerstad.

Modums arbeiderakademi

Opplysning for alle

Verdien av opplysning har stått sterkt i Norge helt siden 1700-tallet. Da og utover på 1800-tallet fikk vi et offentlig skolevesen, vi fikk biblioteker, folkehøyskoler, universiteter og høyskoler. Det ble stiftet en rekke foreninger som på ulike måter bidro til folkeopplysning. *Selskabet for Norges Vel* ble stiftet i 1809, *Fortidsminneforeningen* i 1844, *Studentersamfunnets fri Undervisning* startet i 1864, *Den norske Turistforening* i 1868. *Folkeakademiet* i 1885. Det ble utgitt aviser, og det ble arrangert debatter. Mange var vitebegjærlige og ville være med i samfunnsutviklingen.

De fleste av disse tiltakene må nok sies å ha blitt etablert for å tjene en såkalt dannet eller borgerlig offentlighet. Men da arbeiderbevegelsen begynte å gjøre seg gjeldende i samfunnet på slutten av 1800-tallet, kom det også aviser, tidsskrifter, foredrag og debatter som ville gi arbeiderklassen opplysning. Et av disse tiltakene var *Christiania arbeiderakademi*, som ble stiftet i 1885, og som fikk en rekke lokale søsterforeninger rundt om i landet, deriblant også i Modum. Vi fikk *Modums arbeiderakademi*. Formålet var å bidra til enkeltindividets vekst gjennom kunnskap og kulturopplevelser.

Forslag om å danne et arbeiderakademi i Modum

Initiativet til å stifte *Modums arbeiderakademi* kom den 29. juli 1905, da en person med signaturen «W» i lokalavisen *Oplandske Tidende* mente «at et arbeiderakademi paa Modum kunde være heldigt». Innsenderen mente at man straks burde innkalle interesserte til et møte. Redaktøren i avisen anbefalte forslaget og lovet at det skulle komme en orientering om saken.

Forberedende møte

Det ble innkalt til stiftelsesmøte søndag 3. september 1905. Frammøtet var nok skuffende lavt. Det kom 1 fra Åmot, 3–4 fra Vikersund og noen flere fra Geithus. Den kjente overrettssakfører Hagbart Dedichen orienterte om hvordan man tenkte å gå fram. Foredragene måtte holdes i Åmot, Geithus og Vikersund vekselvis med en rettferdig fordeling, slik at det ikke ble brakt «ny Næring til den allerede eksisterende Skinsyge disse steder imellem».

Dedichen sa at det burde stiftes en forening av medlemmer som betalte en fast årlig kontingent. Disse kunne høre alle foredragene. Det burde også være mulig å kjøpe billetter til en serie foredrag eller til enkeltforedrag.

Dedichen regnet med å få støtte fra Modum

kommune, Modum Sparebank og enkelte fabrikker. Dersom man ordnet seg slik, ville man få noe støtte fra staten. Dedichen opplyste at det forelå en fortegnelse over foredrag som etter ønske kunne holdes.

Disponent H. Bie syntes ikke man kunne holde valg når det var så dårlig frammøte og foreslo å sette ned en komité som skulle forberede saken. Etter en lengre, livlig diskusjon vedtok man et forslag fra hr. Bie:

Forsamlingen beslutter at danne en arbeiderakademiforening for Modum og nedsætter en komité paa tre medlemmer for at utarbeide love og forberede samt sammenkalde et senere møde paa Gjeithus, som det sentraleste sted til valg av bestyrelse og vedtagelse af love. Til medlemmer af denne komité valgtes: Chr. Jellum, Aamot, Papirmester H. Olsen, Gjeithus, Overrettssakfører Hagb. Dedichen, Vikersund.»

Modums arbeiderakademi stiftes

Tre uker seinere, den 23. september 1905, kunngjorde den nedsatte stiftelseskomitéen at et nytt møte ville bli avholdt på Geithus søndag 24. september. På dette møtet ble H. Dedichen valgt til formann, H. Hjort sekretær og Chr. Jellum kasserer. Møtet uttalte at det var ønskelig å komme i gang med foredragene snart, seinest søndag 22. oktober.

De første foredragene

Søndag 22. oktober 1905 begynte Modums arbeiderakademi sin virksomhet med foredrag både i Åmot, Geithus og Vikersund på samme kveld. Henrik Angell holdt i Åmot og Vikersund et en times «overmaade interessant foredrag» om hvordan våre forfedre hadde hatt det under krigen i 1807–1812. I Geithus holdt adjunkt Tord Pedersen fra Drammen foredrag om forholdene i perioden 1807–1814.

Foredragene i Arbeiderakademiet ble ganske raskt omfattet med stor interesse, selv om man enten måtte være medlem eller betale inngangspenger for å høre et foredrag. Som regel møtte godt over 50 interesserte. Til foredraget overlærer Carlsen holdt: «Opdagelsen af kometernes og planeternes bevægelse» (*Breidablikk*, 30. desember), møtte hele 100 personer. Frammøtet vitner om at den raskt voksende befolkning på Modum var interessert i kunnskaper. Det ble arrangert mellom 20 og 30 foredrag hvert år.

Næringslivet, kommunen og organisasjonene støttet godt opp om akademiet. Modum sparebank gav kr. 100.- pr. år, Modum herredsstyre gav kr. 200 pr. år, Embretsfoss fabrikker kr. 50 pr. år, Westad kr. 50 pr. år. Katfoss 100 kroner pr. år.

Foredragene ble som nevnt holdt vekselvis på de tre tettstedene. Mange lokaler ble brukt. I Åmot var det stort sett Breidablikk, i Geithus Folkvang eller Solvang, i Vikersund Fram eller Arbeiderforeningens lokaler. Det ble også holdt foredrag på Snarum ungdomslokale og på flere av grendeskolenene, for eksempel skolene Sysle, Øderud, Jelstad, Skibræk og Fure.

Foredragsholderne hadde på denne tiden fått et populært hjelpemiddel, lysbildeframviseren. Akademiets styre var tidlig ute med å skaffe apparater. Dette bidrog nok til foredragenes popularitet. Så å si hvert eneste foredrag ble ledsaget av framvisning av lysbilder.

Noen foredrag ble holdt to ganger samme kveld, noen ble gjentatt på et annet sted seinere på kvelden. Noen foredrag ble gjentatt på et langt seinere tidspunkt, til og med flere år etterpå. Innholdet i foredragene varierte mye. Oppstillingen av noen av foredragenes titler nedenfor viser bredden. Her gjengir vi noen av foredragstitlene fra de første årene.

1905

Kaptein H. Angell: «Vore sidste krige 1807–1814» (Vikersund og Åmot, 22. oktober)

Tord Pedersen: «Forholdene i 1807–1814» (Geithus, 22. oktober)

Cand. jur. H. Lie: «Arbeidernes økonomiske samvirke» (Breidablikk, 29. oktober)

Universitetsstipendiat Halvdan Koht: «Republik og kongedømme» (Arbeideren, 5. november)

Overlærer Dietrichson: «Om radium» (Arbeideren, 26. november)

Overlærer Dietrichson: «Elektrisk strøm frembragt af arbeide og omvendt» (Solvang, 7. desember)

Overlærer Carlsen: «Opdagelsen af kometernes og planeternes bevægelse» (Breidablikk, 30. desember)

1906

Overlærer Busengdal: «Norges fiskerier og folkelivet nordpå» (Breidablikk, 14. januar)

Adjunkt Munthe-Kaas: «Jordskjelv og vulkaner» (Geithus, 21. januar)

Adjunkt Wexelsen: «Det engelske parlament» (Vikersund, 28. januar)

Kaptein Oscar Munthe: «De gamle nordmænd i hærfærd» (Breidablikk, 25. februar)

Overlærer Carlsen: «Om kometer og stjernesud» (Arbeideren, 4. november)

1907

Maren Ruud: «Gjennem Sne-Mexico og Arizona» (Snarum, 24. februar)

Kristofer Janson: «Peer Gynt» (Fram, 9. mars)

Overlærer Busengdal: «Sundmøre og sundmøringer» (Øderud skole, 10. mars)

Arkitekt Welhaven: «En vandring gjennom Trondhjems domkirke» (Solvang, 20. oktober)

Rittmester Isachsen: «Den anden norske Framfærd» (Solvang, 13. november)

1908

Professor Halvdan Koht: «Klassekampen i Norge i den ældre tid» (Fram, 14. januar)

Sekretær Isak Bjertnæs: «Den nye salpeterindustri» (Solvang, 26. januar)

Alex. Bugge: «Harald Haarfagre og hans samling av Norge» (Solvang, 9. februar)

Kristofer Janson: «Arbeidskampene nu om dagen» (Arbeideren, 24. mars)

Thorvald Klaveness: «Blant udvandrede nordmænd» (Breidablikk, 11. oktober)

Ebba Grønvold: «Griffenfeldt» (Solvang, 8. november)

Kritikk av foredragene

Den 10. desember 1908 kom det i *Oplandske Tidende* et leserbrev fra signaturen «F» om at foreningen var kommet inn i et feil spor. Innsenderen mente at foreningens navn tilsa at den skulle bidra til folkeopplysning, ikke underholdning i en ledig stund. Innsenderen mente at foredragene burde dreie seg om «det nyeste i den videnskabelige forskning». Innlegget ble diskutert, men innsenderen fikk lite støtte. Det ble blant annet hevdet at foredrag med vitenskapelige emner ble mindre besøkt enn mange andre. Noen endring i valg av foredrag og foredragsholdere ble det neppe. Arbeiderakademiet fortsatte som før.

1909

Hans Reynolds: «Reiseskildringer fra Færøerne» (Breidablikk, 21. februar)

Erik Vullum: «Henrik Wergeland» (Geithus, 21. mars 1909)

Kristofer Janson: «Hvad venter skandinaverne i Amerika?» (Breidablikk, 17. oktober)

A. Holmsen: «Sven Hedins reiser i Asien» (Folkvang, 17. oktober)

Overlærer Buttedahl: «Oplesning» (Solvang og Fram, 6. desember)

1910

Halvdan Koht: «Klassekampen i Norge i den ældre tid» (Fram, 14. januar)

Wilhelm Keilhau: «De økonomiske kriser, deres historie og aarsager» (Folkvang, 12. mars)

Adjunkt Hofstad: «Elektriske stråler» (Fure skole, 30. april)

Lyder Lunde: «Kuba» (Breidablikk, 23. oktober)

Overlærer Carlsen: «Kampen for tilværelsen innen dyreriget» (Skibræk skole, 13. november)

1911 Modums arbeiderakademi (vinter- og vårhalvåret)

Ing. Th. Svane: «Et besøk hos Friedr. Krupp i Essen og hans forhold til sine arbeidere» (Folkvang, 12. februar)

Løitnant Øwre: «Luftglidere, flyvemaskiner» (Breidablikk, 25. februar)

Modum Folkeakademi
FOLKVANG GJEITHUS
Fredag 17 febr. kl. 8,30
Foredrag av
Flyveren
— Major
Tryggve Gran
Luftkrigen 19¹⁴/₁₈ med lysbill.

Annonse for Modum Folkeakademi 17. februar 1922.

Modum Folkeakademi
FOLKVANG - GJEITHUS
Redaktör C. J. Hambro
foredrag: „Om veltalenhet“
Onsdag 11 oktober kl. 8¹/₂
præcis

Annonse for Modum Folkeakademi, 9. oktober 1922. Det var mange kjente foredragsholdere gjennom årene. Mange er glemt nå, men noen navn er det fremdeles noen som vil nikke gjenkjennende til.

Wilhelm Keilhau: «De økonomiske kriser, deres historie og aarsager» (Folkvang, 12. mars)
 Adjunkt Hofstad: «Elektriske stråler, kathodestraaler, røntgenstråler, Hertz' forsøg» (Folkvang, 13. april)

Joh. K. Bergwitz: «Hvordan så din bygd ut i oldtiden» (Fure skole, 30. april)

1911 Modum folkeakademi (høsthalvåret)

Halvdan Koht: «Tranitterbevegelsen» (Fram, 22. oktober)

Halvdan Koht: «Samfundsstrid i Amerika» (Folkvang, 22. oktober)

Malm: «Kamp mellem frihandel og protektionisme» (Bredablikk, 22. oktober og 5. november)

Adjunkt Munthe Kaas: «Kampen om Afrika» (Bredablikk, 22. november)

Sokneprest Olav Holm: «Ungdommen og dens idealer» (Jelstad skole, 29. november)

På generalforsamling i *Modums arbeiderakademi* 17. september 1911 ble det enstemmig besluttet å endre navn til *Modum folkeakademi*. Det lå ingen dramatik i navneendringen. *Arbeiderakademienes landsforbund* ble stiftet i 1898. I 1905 skiftet denne organisasjonen navn til *Folkeakademienes landsforbund*. Da var det naturlig at *Modums arbeiderakademi* skiftet navn til *Modum folkeakademi*. Navneskiftene var naturlige da akademierne mer og mer henvendte seg til "folk flest" og ikke bare til arbeiderklassen.

Det var mange kjente foredragsholdere gjennom årene. Mange er glemt nå, men noen navn er det fremdeles noen som vil nikke gjenkjennende til. Vi kan nevne navn som politikeren C. J. Hambro, historikeren og politikeren Halvdan Koht, historikeren og offiseren Henrik Angell, økonomen Wilhelm Keilhau, teologen Sten Konow, teologen og forfatteren Kristofer Janson, journalisten Lise Lindbæk og flyveren og offiseren Tryggve Gran, og historikerne Andreas Holmsen, Alex. Bugge og Erik Vullum.

Man kan ikke annet enn la seg imponere av at 50–100 personer i en årrekke møtte fram en søndagskveld for å høre foredrag med til dels krevende innhold.

Ser vi på hvem som dro det hele i gang, foredragsholderne, foredragsemnene, foredragslokalene og ikke minst navnet på foreningen, ser vi at det var dels arbeidere, dels sympatisører med arbeiderbevegelsen som bidro.

Fram til utbruddet av 2. verdenskrig, var fram-møtet bra. Under og etter krigen var fram-møtet varierende. Krigen krevde vel sitt, og etter krigen kom det snart andre aktiviteter man kunne fylle fritida med. Det ble vanskeligere å få tilhørere til foredragene. Man gikk derfor over til å legge alle foredragene til Folkvang i Geithus.

Folkeakademienes landsforbund (stiftet 1885) eksisterer fortsatt. Det er en ideell organisasjon. Den har som mål å bidra til «enkeltindividets vekst gjennom kunnskap og kulturopplevelser». I dag legges det nok noe mer vekt på underholdning enn man gjorde i akademiets første år.

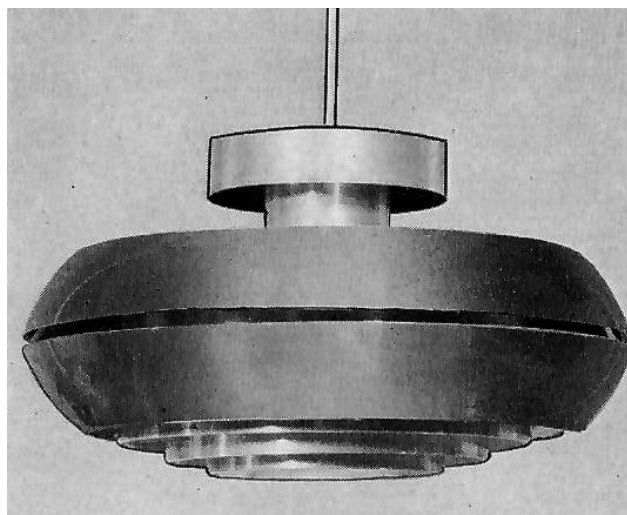
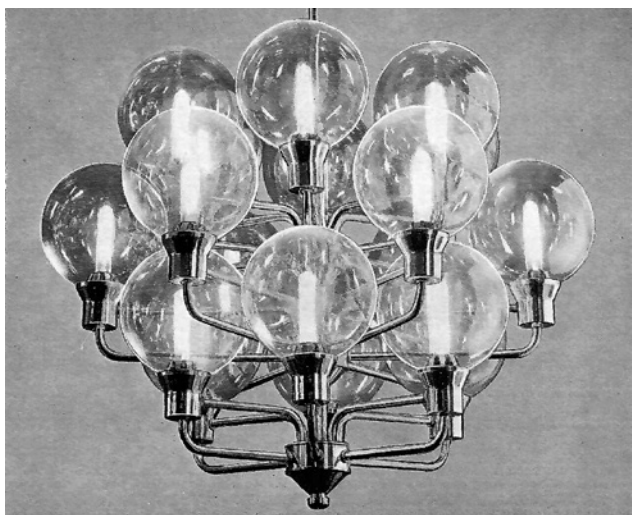
Landsforbundet består for tiden av ni distriktslag og 119 lokallag, alle drevet på frivillig basis. Modum har ikke lenger noe folkeakademi, men det var i en årrekke et viktig innslag i Modums kulturelle liv.

KILDER:

Oplandske Tidende, årgangene 1905–1920
Drammens Tidende, årgangene 1905–1920
Fremtiden, årgangene 1905–1920

Terje Røste:

Design fra lampefabrikken T. Røste & CO (TR & CO)



Bilde 1. Eksempler på design av Birger Hammerstad fra 1960-årene. Til venstre en 18-armers rørpendel i glass og polert messing T. Røste & CO type 226/18 (TR 226/18). Til høyre en pendel i messingfarget eller kobberfarget aluminium (TR 403).

Retro-design 2017 og Birger Hammerstad

Dersom man søker på internett med søkeordene «Retro TR&CO lamper» eller «Vintage TR & CO lamper», vil man få mange treff. «Retro» er en forkortelse av ordet «retrospektiv», som ifølge *Bokmålsordboka* betyr tilbakeskuende. «Vintage» er ifølge Wikipedia et engelsk uttrykk som betyr «av fin (gammel) årgang». Ordet er opprinnelig latinsk for «vinhøst», men brukes i dag som positiv karakteristikk om gamle, edle produkter, spesielt viner som har ekstra kvalitet, men også om annet som lar seg tidfeste, for eksempel klær og designprodukter som følger en særpreget, gammel mote. Det er mange av dagens nettfirmaer som tilbyr lamper fra 50-, 60- og 70-årene fra T. Røste & Co til salgs, og de er slett ikke lavt priset!

Lampefabrikken T. Røste & CO var i drift fra 1942 til 1985 og produserte belysning hovedsakelig for det private marked. Mange av modellene traff «folket» og ble solgt i stort antall. Etterspørselen etter retroprodukter fra bedriften i dag er tegn på en design som ikke bare var riktig i den tiden, men som også er tidløs på den måten at designet står seg som en referanse fra den tidsepoken de ble laget. Det finnes mange entusiaster rundt i det ganske land som blir blanke i øynene når de ser eller blir eier av en retrolampe fra TR&CO. Det som er typisk og beklagelig, er at det ofte står «designer ukjent». I de aller fleste

tilfeller er det Birger Hammerstad som har designet lampene (se Bilde 1). Dette skyldes at det ikke var noen bevissthet rundt det å bruke navnet på designeren i markedsføringen i bedriften, og derfor ble det slik. De andre produsentene i Norge på den tiden, som f. eks. Høvik Lys og Sønnico, hadde mer bevissthet rundt dette og fremhevet sine designere.

Det startet i 1942

Fra 1938 drev Trygve Røste Åmot Installasjon sammen med Bjarne Rydgren. Det var dårlig utvalg av belysning i butikken under krigen, og han fikk ideen om å starte hjemmeproduksjon av lamper. Det var en utfordring å skaffe materiell. Trygve trålet Oslo rundt for å finne elektrisk materiell som ledninger, lampeholdere, brytere osv. På grunn av materialsituasjonen var trelampene rådende på den tiden. Likevel var det helt klart at produktene måtte se tiltalende ut også under krigen, og det fikk de til. Den 15 år gamle Birger Hammerstad var den første ansatte. Han satt på loftet på Solhøy, et funkishus fra 20-årene ved Gamleveien til Sigdal, ikke langt fra Folkets Hus på Åmot. Senere skulle det vise seg at Birger fikk en sentral funksjon i bedriften som designer. De første lampene var silhuettlamper der silhuetten var utskåret i kryssfiner. På denne konstruksjonen ble det festet en lampeholder og tilkopleet en ledning. Dermed

Belysningsartikler 1943

Lysekroner



Bilde 2. Til venstre brosjyre fra 1943 som viser de første trelysekronene. Til høyre lampetter og bordlamper i naturell eller brunbeiset bjørk. Skjermene til høyre er laget som beskrevet i teksten.

hadde man et produkt som kunne selges i butikken. En venn av Trygve, Arne Arnestad, drev et snekerverksted i første etasje i huset til Karl Hansen. Huset ligger til venstre på stikkvegen fra Gamlevegen til Folkets Hus på Åmot. Arne hadde en stabel med tørket bjørk. Bjørk var da et opplagt materialvalg. I starten var utformingen av lampene gjort på dugnad med Arne som den førende. Snekker Arnestad utformet flere lampemodeller (taklamper, vegg-lamper og gulvlamper) i bjørkematerialet. Lampearmene, krone og bakstykker på vegglampene ble spikket til og montert sammen. Grunnmaterialet i skjermen var papirtapet. På dette smurte man lim som hadde en brunfarge. Videre fikk man tak i smørpapir (matpapir) fra Embretsfoss papirfabrikk som ble skrukket og limt på tapetpapiret, slik at det skulle se gammelt ut. Deretter ble dette «stoffet» lakkert med pensel og sydd på skjermstativet laget av hesjetråd. Over sømmen ble det lagt gips som ble dekket med en slags gull/bronse-farge. En brosjyre ble laget. Den første brosjyren fra 1943 er vist i Bilde 2.

Før 1946 var Trygve eneste eier. Etter krigen, i 1946, ble T. Røste & CO etablert. De kjøpte de gamle lokalene til Kongsfoss fabrikk, det som nå er Kunstnersenteret, av Modum kommune. Prisen var kr 10.000,-. I 1949 startet Trygve Røste et samarbeid med Ragnvald Gulbrandsen, som hadde vært på Randsfjord glassverk på Jevnaker. Da var det nettopp blitt ledige lokaler i 2. etasje i det nye bilverkstedet til Wold & Borgersen i Lillåsgata. I den søndre enden av

denne etasjen innredet man et glassverksted som inneholdt utstyr for sandblåsing av glass. Det ble ledet av Gulbrandsen. I denne sammenheng må det nevnes at dette var starten på Modum Glassindustri AS, som i dag er ledet av barnebarnet til Ragnvald Gulbrandsen. I den nordre enden av etasjen ble metallverkstedet til T. Røste og CO innredet, og det ble ledet av Odd Røste. T. Røste & CO hadde da 4 eiere, Trygve Røste, Arne Arnestad, Magne Hammerstad (broren til Birger) og Odd Røste (broren til Trygve). Som en ser, var det viktig å kunne beherske utforming av produktene gjennom bevisst bruk av ulike typer materialer, tre, plast, ulike metaller og stoffer til lampeskjerner.

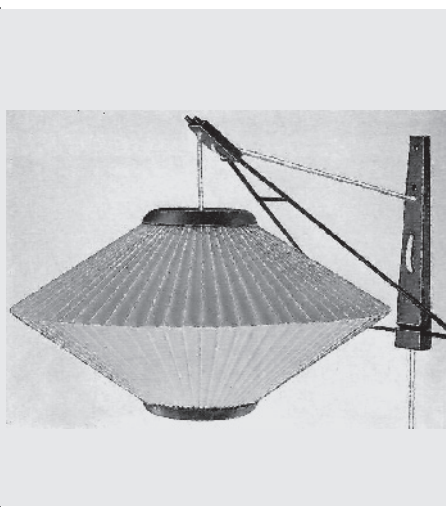
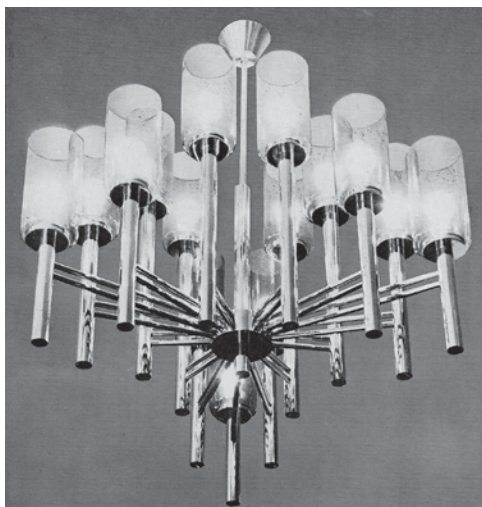
Da krigen var slutt, var folk grundig lei av trelampene. Birger forteller at den siste produksjons-serien ble brukt til å fyre i ovnen med i de kalde vintrene som var den gang. Før 1949 jobbet Birger mest som lakerer. Så måtte Birger i det militære, i Tysklandsbrigaden, for å tjenestegjøre der. Da han kom tilbake i 1949, hadde Trygve planene klare. Dagen etter reiste Trygve, Ragnvald og Birger fra kjerring og unger på en 14 dagers reise i Sverige. Den store ideen var at i Sverige hadde man ikke hatt krig, svenskene lå langt fremme i utviklingen på interiør. Det måtte være mye å lære. De hadde med seg telt for overnattinger tilpasset pengepungen. Den svenske krona kostet 1,50 norske kroner, og det var dyrt i Sverige. Dog innrømmer Birger at de unnet seg en del overnattinger på hoteller. De besøkte bedrifter som



Nr. 299/5. Ned.

Bilde 3. Til venstre en lampett med fleksible armer i polert messing, bakelitt eller teak bakstykke, plastskjermer (TR 604/2). Til høyre lysekroner i polert messing og ovale riflete armer, midtstykke i mahogny, glasskuper (TR 288/5 ned).

produserte lamper, og trålet byene for elektriske forretninger på jakt etter lampemodeller som kunne passe for Norge. Da de kom hjem, startet Birger på sin livslange jobb som designer av lamper. Det skulle vise seg at dette var et riktig grep. Han hadde talent og ble den skapende kraften i de neste tre tiårene for den design som skulle prege produktene fra T. Røste & CO.



Bilde 4. Til venstre en lysekroner (TR 275) i polert messing med glasskuper. Dette er et eksempel på produkt som ble levert til offentlige bygg. Til høyre en stillbar leselampe (TR 1071) i teak og sort for montering på vegg. Begge lampene er designet i 60-årene.

T. Røste & CO – stor aktør på hjembelysning

Vi skal ta for oss design fra T. Røste & CO i de tre tiårene 50-, 60- og 70-årene. Vi skal se på hva som preget denne tiden, og hva som var hovedtrenden i interiør. Vi skal også se på hvordan Birger og andre i bedriften jobbet for å skape gode og salgbare produkter, og hvordan den prosessen var.

Designprosessen

Denne er det ikke enkelt å beskrive rett og slett fordi det ikke er mulig å strukturere en designprosess. Når Birger forteller om dette, kan en allikevel ane et mønster. I bunnen ligger det en genuin interesse for å skape gode produkter som kunne pryde et hjem, for det var hjembelysning som var i fokus. Birger forteller at Trygve var meget engasjert. Han gikk ikke forbi en eneste elektrisk forretning uten å se hva som var utstilt der. Han hadde skisseblokken med seg og skisserte ivrig. Skissene ble diskutert med Birger, som utformet ideen videre. Dette kunne resultere i et nytt produkt. Turen til Sverige var viktig, og modellene fra tidlig i 50-årene var inspirert av denne reisen. Erttertiden viste at produktene fulgte trenden i tiden. I tillegg sier Birger at han også lagde egne ting, ting som kom «innenfra». Dette var design som brøt med det som andre produsenter hadde. Som et eksempel på dette nevner han vegglampen til venstre i Bilde 3. Denne lampen var i messing med fleksible messingrør. Bakstykket var i sort/gult eller sort/rødt eller i teak. Birger sier at de strebet etter å lage lamper for «folk flest». Dette harmonerer med etterkrigstidens sosialdemokratiske tenkning. I tillegg var det økt kjøpekraft hos store deler av folket. Viktig for utforming og valg av materialer var stilart og trendene innen interiør og møbler. Dette vil vi si mer om under avsnittene om de tre tiårene 50-, 60- og 70-årene.

Det viste seg at mange modeller slo godt an og ble solgt i store antall. Dette skyldtes en god innsikt i hva «folk flest» ville ha. Eller sagt på en annen måte, målgruppen var egentlig ikke folk på beste vestkant. Dette til tross, det viste seg at noen modeller også traff profesjonelle kunder med krav til god design. Et eksempel på dette er lysekronen til venstre i Bilde 4. Et eksempel på en funksjonell leselampe er vist til høyre i Bilde 4.

Design av en ny lampe startet med skisser fra en blokk. Designet ble diskutert med Trygve og andre i bedriften. Dersom de var enige, bestemte man seg for å lage en prøve. Birger

kunne fortelle at de lagde prøver selv om skissene ikke ble godkjent, altså såkalt «kreativ ulydighet». Dette var ikke noe problem. Birger hadde god kontakt med Kjell Gulbrandsen i produksjonen, som for det meste laget prøvene. Var resultatet av «den kreative ulydigheten» bra, var dette sjelden et tema i ettertid. I tillegg til trender i tiden hadde Birger også noen forbilder som han hentet inspirasjon fra i sin formgivning uten å kopiere. En av dem var den svenske designeren Hans Agne Jacobsson. Det var spesielt hans messinglamper som inspirerte Birger.

En annen viktig del av designprosessen var tilbakemeldinger fra selgerne. Hvert år i begynnelsen av januar samlet firmaet alle selgerne til selgermøte hjemme hos Trygve. Dette var interessante personer som delte sin entusiasme for produktene fra T. Røste & CO og hadde et ønske om å selge så mye som mulig. I 60-årene var selgerne Einar Buxrud, Arne Gubberud, Jørgen Borge og Yngvar Stokkan. Einar Buxrud var opprinnelig fra Åmot. Han hadde Osloregionen og et utstillingslokale i Storgata 51 i Oslo. Arne Gubberud betjente Vestlandet og Bergen. Han var også opprinnelig fra Åmot. Jørgen Borge hadde Sørlandet til Stavanger og Stokkan Trøndelag og Nordnorge. Tilbakemeldingene fra selgerne på selgermøtet på nyåret var gode korrektiver og innspill til utforming av nye produkter.

Produksjonsprosessen

Styrken til det teamet som utformet produktene, var en solid innsikt i produksjonsprosessen og hva som var mulig å lage til en fornuftig pris. Disse begrensningene måtte man beherske for å kunne konkurrere i markedet og nå den målgruppen man hadde. Det er derfor interessant å gi en beskrivelse av de viktigste elementene i produksjonsprosessen.

Materialene som ble brukt, var et speil av den tiden modellene ble til i. Som nevnt ble folk lei av de

rene trelampene. I slutten av 40-årene ble det en blanding av tre og messing. Trematerialet skiftet fra bjørk under krigen til teak i 50- og 60-årene. Messing holdt seg gjennom alle de tre tiårene. Likeså var kobber et materiale som ble brukt, men som i motsetning til messing vekslet noe i popularitet. Aluminium ble mye brukt som materiale både i skjermer og andre deler. Aluminiumsskjermene ble til gjennom en trykkeprosess enten manuelt eller i en halvautomatisk trykkbenk. Håkon Moen og Ingar Martinsen hadde godt tak på den manuelle trykkeprosessen. Messingskjermer ble også trykket, men dette var et litt vanskeligere materiale å jobbe med. Noen av metallskjermene var svært vanskelige og krevde en trykker som hadde en «feeling» for materialets grenser. Øvre del av skjermen til lampe 958 i Bilde 5, som er i messingfarget aluminium, er et eksempel på høy vanskelighetsgrad i trykkingen. Gulvlampen 958 var et suksessprodukt og det var ingen andre fabrikanter som forsøkte å kopiere den. Det kan ha vært utfordringen i trykkeprosessen som var årsaken.

I bruk av aluminium hadde bedriften en usedvanlig høy kvalitet. En skjerm eller et lampestativ for en stål lampe som f. eks. artikkel 958, gjennomgikk en grundig prosess. Skjermen ble formet i trykkeprosessen. Så ble den slipt med fint slipepapir til en matt finstrukturert overflate. Deretter ble den grundig rengjort med avfettingsmiddel, lakkert med en messingfarge og brent i en brennlakkeringsovn. Dette ga en enestående overflate som viste seg å kunne holde i mange tiår. Lamper av modell 958 har nesten like god overflate i 2017 som da de kom ut av fabrikken i 1970-årene. Hva var så spesielt med denne lakkprosessen? Lakkerer Anfinn Fjellvik hadde komponert en lakk som hadde en utrolig naturtro messingfarge. De fleste trodde det var en messinglampe. Se Bilde 5 av skjermen til stål lampe artikkel 958. Hele lampen er av børstet aluminium med messingfarget lakk. Ved retrosalg på internett står det som regel «Messinglampe fra TR & CO»!

Utover i 50- og 60-årene utviklet det seg en bevissthet om kvalitet som omfattet hele prosessen fra design, utvelgelse av modeller for lansering og alle ledd i produksjonen. Lampene skulle være robuste og stabile mekanisk, og overflatebehandlingen skulle tåle tidens tann. De ansatte hadde en innstilling som gikk på å skape produkter som skulle være til glede for brukerne i mange år. De som arbeidet der, var stolte av det de laget. Det var på mange måter en håndverksbedrift med en moderne rasjonalisering av håndverket som var høyst konkurransedyktig i 50-, 60- og noe inn i 70-årene. Som vi skal se, var ikke dette godt nok mot slutten av 70-årene. Da ble kostnadspresset stort, noe som etter hvert førte til nedleggelse av bedriften.



Bilde 5. Stål lampe (TR 958).

Foto: Terje Røste.

Situasjonen etter krigen

Mats Linder skriver i sin bok «Norske Designmøbler 1940 – 1975» følgende:

«I krigsårene og årene etter var Norge sterkt preget av krigen. Varer ble rasjonert og frem til tidlig 1950-tallet var importen begrenset. I stedet for å tenke kvalitet og bevisst design fokuserte mange produsenter på kvantitet da etterspørselen var større enn tilbudet. På denne tiden fikk tidsskriftet Bonytt en viktig rolle for å holde fokus på kvalitet. Flere av samtidens arkitekter og møbeldesignere argumenterte for norsk form og produksjon. Samtidig var man bevisst de økonomiske forskjellene i samfunnet og ønsket å utjevne de sosiale skillene i samfunnet med opplysningsutstillinger og demokratisk boligbygging.»



Bilde 6. Et typisk interiør fra 50-årene. Begge lampene på bildet er fra T. Røste & CO. Lampen til venstre på bildet (TR 922) er den typiske 3-armede lampen fra den tiden, mens lampen til høyre er lampen «Julius» (TR 7/2).

Foto: Trygve Røste 1959.

Det var presist dette som preget TR & CO etter krigen. Den siste serien med bjørkelampedeler havnet derfor i vedovnen. At Trygve fant ut at han ville sette Birger på oppgaven som designer i 1950, var en følge av dette.

Design i de tre tiårene 50-, 60- og 70-årene

I det følgende presenteres et utvalg av lampe-design fra de tre tiårene 50-, 60- og 70-årene. Alle produktene som vises er, med få unntak, tegnet av Birger Hammerstad. Vi har hentet noe av det som karakteriserer interiør og møbler disse årene fra boken til Mats Linder, for på den måten å sette TR & CO design inn i en sammenheng.

50-årene

I sin bok viser Linder til en boligundersøkelse publisert i 1948. Til tross for trangboddhet var det mulig å skape et lyst, funksjonelt og trivelig hjem med små midler. Videre skriver Linder:

«Scandinavian Design ble i løpet av 1950/60-årene et internasjonalt begrep innen designverdenen og skandinaviske møbler ble spesielt fremhevet som funksjonelle og med nøktern materialbehandling. På slutten av 50-tallet og begynnelsen av 60-tallet ble det norske møbelmarkedet oversvømmet av teak- og palisander-møbler.»

På Bilde 6 er vist et typisk interiør fra 50-årene. Interiøret på den tiden var funksjonelt og skulle være praktisk. Radioen

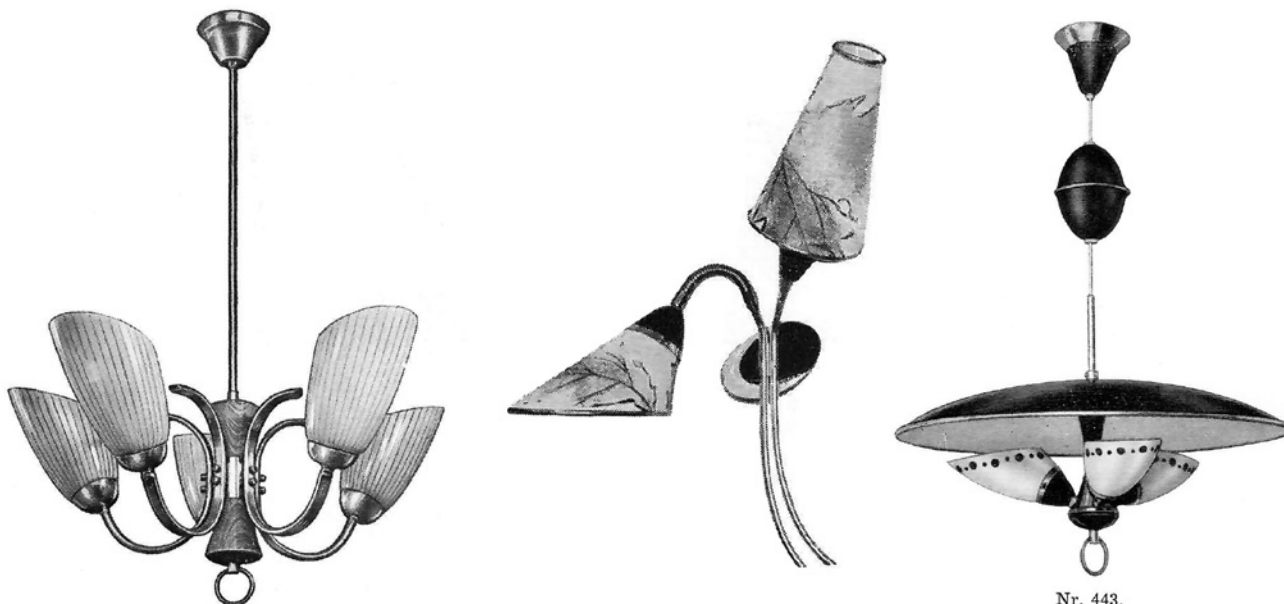
hadde en viktig plass i finstua. Det var tapet på veggene, gjerne med farger og mønster. Teak og mahogny var populært og gikk igjen i sofaer, spisebord og stuebord. Radiokabinettet kunne også være i teak eller mahogny. Av andre materialer passet messing godt inn, gjerne sammen med nye plastmaterialer. I interiøret på Bilde 6 ser vi lampen «Julius». Denne lampen var et produkt fra T. Røste & CO og er vist til høyre. Denne må kunne sies å være funksjonell. På



Nr. 7/2.

Nr. 922.

Bilde 7. Til venstre lampen Julius (TR 7/2), i midten den tidstypiske 3-armede stålampen (TR 922) og til høyre en artig stålampe med 3 ben i teak (TR 964).



Nr. 443.

Bilde 8. Design fra 50-årene. Til venstre lysekroner i polert messing og ovale riflete armer, midtstykke i mahogny, glasskupper (TR 288/5). I midten lampett med fleksible armer polert messing, bakelitt eller teak bakstykke, plastskjermer (TR 604/2). Til høyre justerbar pendel, skjerm sortlakkert, innvendig hvitlakkert (TR 443).

det vesle bordet var det plass til en bok og et askebe-
ger, der mannen i huset kunne legge fra seg snadden.
Lampen ga et godt leselys. En lyskilde rettet mot

taket ga en god bakgrunnsbelysning. På bildet ser vi
den typiske trearmede gulvlampen som var i nesten
hvert eneste hjem. Dette er også en lampe fra T. Røste
& CO. Skjermene var av silkestoff som i den trear-
mede gulvlampen eller av tøystoff limt på plastfolie
som i «Julius»-lampen.

På Bilde 8 ser vi en lysekroner (TR 288/5), der
baldakin, stang og armer er i polert messing. Midt-
stykket er i mahogny tilpasset trenden på materialet i
møbler. Her er det mønstrede glasskupper istedenfor
skjermer. I midten er det en lampett (TR 604/2) med
armer i polert messing, et bakstykke i sort plast og
plastskjermer, og til høyre en heisbar lampe (TR 443)
med farget aluminiumskjerm, farget heisinnretning
og glasskupper rundt lyspærene.



Bilde 9. Bilde viser et typisk interiør fra 60-årene. Bildet er
fra Linders bok. (Design: Alf Sture).

60-årene

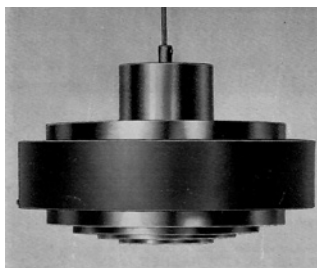
Fortsatt er stuen preget av enkle og funksjonelle
løsninger. I tillegg til radioen kom også TV-en inn i
stua. Møblene var funksjonelle. Teak og mahogny
holdt seg i popularitet. I modulbokhyllene som kom
på den tiden, var det plass til radio eller TV. Man
hadde også store TV-kabinett, gjerne i mahogny eller
teak. Stuen hadde sofagruppe og spisebrett og en
hylle eller skap til servise. På kjøkkenet kom respatex
som et nytt materiale. I tillegg til messing var også
kobber et materiale som kunne anvendes. Ifølge
Linder blir nå møbelindustrien mer profesjonell, og
man investerer i maskiner som rasjonaliserer pro-
duksjonen. Han skriver videre:



Bilde 10. Til venstre pendel i sort med kobberfargede blenderinger (TR 367). Til høyre er veggglampe (TR 1114).

Denne lampen ble solgt i meget store antall og er fortsatt å finne i mange hjem den dag i dag på grunn av design, funksjonalitet og holdbarhet. Den trearmede lampetten i Bilde 11 til venstre er et eksempel på et av bedriftens kvalitetsprodukter i polert messing. I midten i samme bilde er en sort pendel i aluminium med mattslippte blenderringe i kobber og til høyre en pendel i sort og mattslippt kobber.

«Utover på 60/70-tallet - da den norske møbelimporten oversteg møbeleksporten og med synkende priser for importerte varer - ble rasjonaliseringen av møbelindustrien stadig viktigere».



Bilde 11. Fra 60-årene. Til venstre en trearmet veggglampett i polert messing med silkeskjermer (TR 593/3). I midten en pendel, sort med mattslippte kobber blenderringe (TR 367). Til høyre en pendel (TR 337) i sort og mattslippt kobber. Alle er designet av Birger.

I 50-årene hadde TR & CO utviklet seg til en bedrift med rasjonell serieproduksjon og med konkurransedyktige priser. I 1961-62 flyttet bedriften inn i moderne lokaler på Nordbråten på Åmot. Frem til et stykke inn i 70-årene holdt rasjonaliseringen i produksjonen noenlunde trinn med prisutviklingen. Synkende priser og import gjorde dette nødvendig. Krav til lavere priser stilte designeren overfor nye utfordringer. Birger hadde den fordel at han kjente produksjonsprosessen fullt ut, og at han samarbeidet tett med fagfolkene. Bedriften lyktes derfor bra med dette frem til et stykke ut i 70-årene.

70-årene

I møbelindustrien hadde teak og palisander dominert i 50- og 60-årene. Furumøbler hadde alltid hatt en viss plass i norsk møbelproduksjon, spesielt hyttmøbler, men de utenlandske tresortene hadde dominert i interiør for hjem. Se typisk interiør fra 70-årene på Bilde 12.

I 60-årene begynte TR & CO også å eksportere. Det var allerede noe salg i Danmark og Sverige, men etter hvert fikk man i gang eksport til noen europeiske land som Nederland og England. I begynnelsen av 70-årene falt pundet i kurs. Lampene ble nesten dobbelt så dyre i løpet av noen få måneder. Da forsvant eksporten til England og andre europeiske land fullstendig, men holdt seg noenlunde i Skandinavia.

Pendelen til venstre i Bilde 10 er med kobber blenderringe med sortlakkert ytre skjerm. Veggglampen til høyre har skjerm og bakstykke i aluminium lakkert i ulike farger. Armen er i fleksibel polert messing.

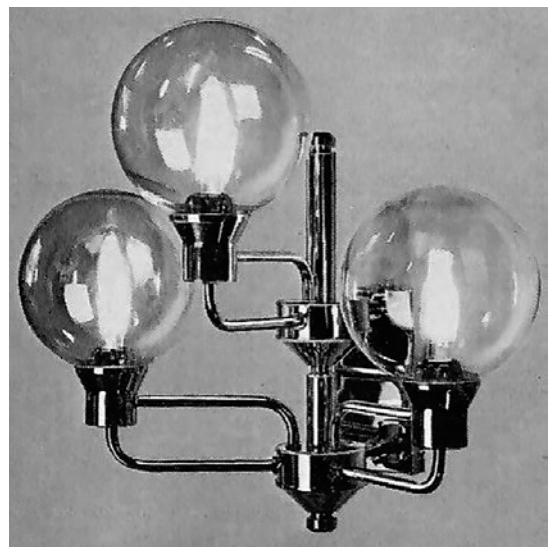
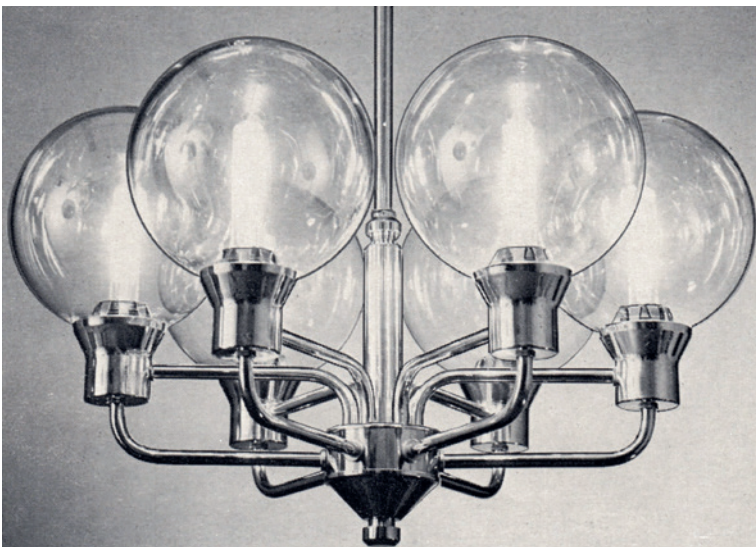


Bilde 12. Et typisk interiør fra 70-årene. Foto av Terje Røste tatt på Maihaugen - 70-tallshuset.



Bilde 13. Messinglamper fra 60- og 70-årene. Til venstre en skrivebordlampe (TR 1173) i messingfarget mattslipt aluminium og messing. Til høyre en nattbordlampe i messingfarget mattslipt aluminium med en messing fleksibel slange samt teak i lampestolpen.

Foto: Terje Røste av egne lamper.



Bilde 14. Messinglamper designet i 70-årene. Til venstre en lysekroner i polert messing med glasskugler (TR 226/6) og til høyre en lampett i samme utførelse (TR 626/3).

I sin bok skriver Linder:

«I begynnelsen av 60-årene begynte kritiske røster å gjøre seg gjeldende mot den overdrevne bruken av importerte tresorter siden Norge var rik på naturlige ressurser». I 1965 skrev Alf Midtbust, direktør i møbelprodusentenes landsforbund, i Bonytt et «oppprop» der han oppfordrer norske møbelprodusenter til å ta i

bruk furu. I 1970 nærmeste eksploderte produksjonen av furumøbler i Norge. Merkelig nok fulgte ikke T. Røste & CO denne trenden, men fortsatte med det de var gode på i 60-årene. Eksempler på produkter skapt i 70-årene, er bordlampene i Bilde 13 og lysekronen i Bilde 14. Istedenfor å lage furulamper kjøpte bedriften et produktsortiment med smijernsprodukter fra et firma, Kunstsmia i Tønsberg,



Bilde 15. Til venstre et eksempel på smijernprodukt fra 70-årene. Til høyre et eksempel på furulampe (TR 562).

Designeren hadde ikke helt forstått produksjonsprosessen. Det opprinnelige designet var nemlig umulige å produsere i en trykkbenk. Birger fant sammen med folk i produksjonen en løsning ved å sette inn et trestykke av teak i midten. Dermed kunne overdelen og underdelen trykkes hver for seg.

I 70-årene kom kjøkken med det man betegnet som «brunevarer» istedenfor «hvitevarer». Fargene var brunt, rødt og grønt. Birger designet noen pender i disse fargene som slo godt an. Det var etterspørsel etter farger. Et eksempel på pendler i ulike farger som ble designet i den tiden, er vist i Bilde 17.

Helt fra starten i 1946 hadde bedriften en treva-reavdeling. Selv om avdelingen ble betydelig mindre i løpet av 60-årene, var den fortsatt i drift. Utover i



Bilde 16. Lamper fra 70-årene. Til venstre heispendler (TR 447) i velur plisseskjerm i ulike farger, messingfarget aluminium skjermholder og messingbøyler. I midten pendler (TR 458) i messingfarget, kobberfarget og naturell mattslippt aluminium med teakstykke i midten. Pendelen i midten er designet av Sten Borge. Til høyre pendel i kobberfarget aluminium med røkfarget glasskuppel designet av Birger (TR 400).

og flyttet produksjonen til Åmot. Disse produktene gikk bra i hytteinteriør og passet godt sammen med furumøbler. Et eksempel på et smijernsprodukt er vist i Bilde 15. Et annet materiale som kom på markedet i den tiden, var laminert tre i bjørk eller bøk. Flere lampeprodusenter kom med lamper i laminert tre, men TR & CO kom ikke med i den trenden.

TR & CO hadde en lampe-skjermavdeling som blant annet laget plisseskjerm. Disse var enten i hvitt eller farget stoff, det fargete stoffet var med en veluroverflate. Eksempel på dette er modell 447 til venstre i Bilde 16. Til høyre i samme bilde er en elegant pendel designet av Sten Borge (TR 458).



Bilde 17. Bilde av pendel (TR 426) i lakkert, farget aluminium designet i 70-årene av interiørarkitekt J.B. Rønning.



Bilde 18. Lampeserie fra slutten av 70-årene i mørk beiset eik kombinert med messing og tradisjonelle, litt «gammelmodige» silkeskjermer.

70-årene tegnet Birger en serie der mørk beiset eik ble kombinert med messing (Bilde 18). Denne serien passet godt inn for folk som fortsatt ville ha et interiør med mørke treslag. På mange måter bryter dette designet, særlig skjermene, med det som var de enkle, rene linjene til de tidligere produktene. Hovedsaken var at salget av modellene var meget godt i slutten av 70-årene. Det fantes en del tidløse møbler basert på ubehandlet eik fra for eksempel møbelbedriften Tonning på Nordmøre, tegnet av Alf Sture, men merkelig nok forsøkte man ikke å kombinere lys eik med messing i design av lamper.

Hva skjedde med bedriften, og hva har ettertiden vist?

I slutten av 70-årene merket man konkurransen fra utlandet for alvor. Noen oppdaget at man kunne kjøpe billige standard lampedeler i Syd-Europa, som den gang hadde lave arbeidskostnader. I Norge dukket det opp en del mindre bedrifter som monterte

lamper og solgte billig. Designmessig og også teknisk var det produkter av variabel kvalitet. TR & CO laget også lamper basert på dette, men det ble halvhjertet og ikke så vellykket. Det kan virke som om bedriften famlet en del mot 80-årene samtidig som kostnadspresset innhentet bedriften. I begynnelsen av 80-årene kom Jan E. Skretteberg og Terje Røste inn som nye eiere i bedriften. De forsøkte å følge opp bedriftens sterke sider med høykvalitet i design og produksjon. Skretteberg kjente glassdesigneren Severin Brørby fra Hadeland Glassverk, som etablerte sin egen glassblåserhytte i Åmot, og det ble et samarbeid med ham om design av lamper. I tillegg hadde Skretteberg kontakt med multidesigner Hermann Bongard, som utformet en ny logo for TR & CO. Jan og Terje forsøkte å etablere en profil med høy kvalitet i produksjon og design i markedsføringen. Dette hadde Høvik Lys gjort i mange år for sine produkter, og det var grunnen til at de eksisterer den dag i dag. TR & CO maktet ikke denne overgangen, markedsandel og salg gikk ned, og kostnadspresset ble for stort. Markedet syntes produktene ble for dyre og kjøpte heller billigere produkter. I 1983 ga Røste jr. og Skretteberg seg etter en gjeldssanering. Et annet firma, Selecto Belysning AS, overtok. De gikk konkurs i 1985. Etter dette overtok trondheimsbedriften og lampeprodusenten Fløystad fabrikk. Den bedriften gikk konkurs i 1989.

I innledningen nevnte vi at søk på internett med søkeordene retro TR & CO og vintage TR & CO gir et stort antall treff. Dette viser at det er et entusiastisk publikum som er på jakt etter produkter fra T. Røste & CO. Lampene tilbys på finn.no av ulike forretninger som selger gamle lamper. I omtalen av slike lamper nevnes det ofte at lampene har god design og er gode eksempler på stilartene vi kaller retro og vintage. Vi har også sett at lampene fra TR & CO har vært plassert i interiør i ulike TV-programmer. Dette viser at kvaliteten i design og teknisk utførelse har tålt tidens tann. Bedriften har i dag en status som ingen kunne ane på den tiden produktene ble skapt.

Takk

Jeg ble oppfordret av Asbjørn Lind i Modum historielag til å skrive en artikkel om lampene fra T. Røste & CO. Jeg tok kontakt med Birger Hammerstad, som hadde vært ansatt i bedriften i omtrent 40 år. De fleste av disse årene var han bedriftens formgiver. Det hadde ikke vært mulig å skrive denne artikkelen uten Birgers hjelp. Han har førstehånds kunnskap om produktene som ble skapt og hvordan de ble skapt. Sammen har vi gått gjennom gamle kataloger som min far, Trygve Røste, hadde tatt vare på. Vi plukket ut lamper som vi ville presentere, og som var tidstypisk for årene fra 1940 til 1980. Han har også fortalt om hvordan produktene ble til fra skisser via prototyper til ferdige produkter.

I prosessen med å skrive artikkelen søkte jeg en

del på Internet og fikk mange treff på lamper fra TR & CO. En av bedriftene som har flere av TR & COs retroprodukter i salg, var Skogen Design. Jeg kontaktet dem, og de pekte på Mats Linder som har skrevet boken «Norske Designmøbler 1940 – 1975». Jeg tok kontakt med Linder og kjøpte hans bok. Det hjalp meg til å finne hva som var typisk for de tre tiårene 50-, 60- og 70-årene. En stor takk rettes til Mats Linder for hans flotte bokverk og for at han leste gjennom artikkelen og rettet opp feil. Takket være ham har jeg forhåpentligvis greid å sette produktene fra TR & CO inn i den tiden de ble skapt.

Jeg vil også takke min samarbeidspartner og medeier i årene 1981-1983 i TR & CO, Jan E. Skretteberg, for gjennomlesing og samtaler om bedriften på inngangen til 80-årene og de utfordringene som den da sto overfor.

Til slutt en stor takk til Asbjørn Lind for at han fikk meg til å gå løs på denne delen av bedriftens historie og dermed fikk dokumentert mye før tidsvitner til denne historien ikke lenger er der. Takk også for gode råd fra ham om språkføring.

LITTERATUR:

Mats Linder: Norske Designmøbler 1940-1975, Samler & Antikkbørsen, ISBN 978-996412-6-5

FOTOGRAFIER:

Fotografene er med få unntak ikke kjent. Noen av fargebildene i denne artikkelen ble tatt av fotograf Thor Engell, Åmot. En del katalogmateriell ble trykket på Ekspresstrykkeriet i Drammen. Noen av bildene er sannsynligvis tatt av fotograf Elvestad i Drammen.

Olav Sørensen:

To historier etter Syver Warhus

Da ungdomsskolen i Åmot starta først i 1970-åra, var Syver Warhus skolens vaktmester, og han blei i tillegg skolens lokale kjentmann, oppvokst som han var på Haugfoss og seinere bosatt på «østsida» i Åmot. Nedenfor følger to småstubber «etter'n Syver».

På skolevei

Vi ungane fra Nymoen gikk på Buskerudskolen og hadde skolevei over Setersberg.

Vi passa på å gå i følge, særlig vi som gikk i småskolen, det var både artigere og tryggere enn å gå aleine, særlig om vinteren når det var mørkt.

Så var det en morra på vårvinteren, vi var på tur til skolen, det hadde enda kommen litt nysnø i veien, at vi fikk se at det hadde gått noen føre oss over Setersberghøgda. Å jo mer vi så på dissa spora, jo rarere syntes vi at dom var, for det kunne itte vera verken etter skor eller støvler. Det likna best på no'n labber med te'r på. «Detta må vera bjønnespor!» var det en som sa. Ja, det måtte det verra! Så blei vi redde og begynte å flyge ne'over bakkane mot skolen.

Men da vi kom nederst i bakken, møtte vi ei som var på tur oppover. Det var 'a Karoline Syvertsen, å hu kjente vi jo. Hu hadde ei sinkebytte i handa, og hadde vært nedpå Nymoen om morran og stelt en

gris for no'n skyldfolk. Og så fikk vi se at 'a Karoline gikk barbeint. Da roa vi oss, og blei enige om itte å fortelle no'n at vi hadde trudd det var bjønnespor vi hadde sett.

Det lyser i vøllen

Rett etter krigen var det mye «tvilsomt drikke» folk førte i seg. Det en var mest redd for, var trespriten. Det kunne en bli blind av.

En av stedene der ungdom samla seg, var på stasjonen. Hadde en ikke annen underholdning, kunne en gå og se på toget. Så også i Åmot. Slumpa det til at en kamerat hadde ei flaske på lomma, kunne en bli bedt med bak pakkhuset og få seg en støyt.

Så var det en søndagskveld på høstslengen at det satt en gjeng med ungdommer bak pakkhusveggen, prata, så over elva og delte på ei flaske av litt usikkert opphav. Utsikten over den store, rolige elva mot Kongshaugbakken og småbruket Vollen nedpå elvebakken, gjorde sikkert praten og «smjåpjallinga» til ei hyggelig kveldsstund for rastløse ungdomssjeler.

Så var siste toger gått, og stasjonsbetjenten slokte lyset på pakkhusveggen. Praten stoppa brått, det blei dødsstille, – til en omsider kom med de forløsende ord: «Det er itte fa'li, karer, det lyser i Vøllen!»

Jon Mamen:

Et amerikabrev fra 1866

Jeg fikk i hende en kopi av avisa *Fremtiden* fra den 12. november 1938. Der er gjengitt et brev som skildrer en reise fra Modum til Amerika med seilskute i 1866. Den gang tok det hele 41 døgn å seile til Canada, står det i overskriften. Avisen er nok av den mening at dette var håpløst lenge, og at tidene virkelig har forandret seg til det bedre. Med «Oslofjord» tar jo turen over «dammen» mindre enn en uke!

Brevet virker ekte, og det gir en troverdig skildring av hvordan ei jente på 18 år har opplevd sin Amerika-reise. Det var også mulig å finne en familiehistorie bak dette brevet.

Avisen gjengir jentas navns som «Guim Ellefsdatter». Fornavnet er nok en lesefeil. Det skulle ikke mye søk til for å finne en Gunhild Ellefsdatter fra Jelstad på Vestre Spone. Hun var født i 1848, og var altså 18 år da reisen skjedde. Hun var eldste datter til Ellef Hansen Gjelstad og hans kone Birthe Marie Christiansdatter. De andre barna i familien er Hans f. 1850, Caroline f. 1850, Maren Dorthea f. 1852, Carl Edvard f. 1855, Bolette f. 1857, Anne Jørgine f. 1859, Christian f. 1862 og Edvard f. 1865.

Leif Hellerud omtaler denne familien i sin bok «Folk og boplasser i Vestre Sponefjeringen». De hadde bodd på plassen Jelstadbråten. En kort tid hadde så Ellef Hansen en av Jelstadgårdene, g.nr. 59 b.nr. 3. Høsten 1865 selger han denne gården til Nils Andersen Næs, jfr. *Modums Historie V*, s. 24. Familien finnes ikke i kirkebokas liste over utflyttede. Enten har de unnlatt å gå til presten for å melde flytting, eller presten kan ha glemt å føre dem inn. Det gjengitte brevet viser hvor det ble av denne familien.

Brevet som er gjengitt, er et utdrag av et brev Gunhild skrev til en venninne på Modum. Jeg gjengir det med *Fremtidens* rettskriving:

«Nu må jeg gripe litt tilbake og fortelle dig om reisens besværligheter. Den 25. april forlot vi Christiania ved hjelp av en damper som trakk oss omtrent 3 mil fra Christiania. Så lå vi atter stille til vi fikk en damper som trakk oss til Drøbak. Den 28. klokken 8 om aftenen fikk vi god vind og vi seilte av sted med en strykende fart tett forbi Færder, som vi nådde om natten. Om morgenen begynte vi å krabbe Ulrik, for da begynte just sjøsyken å innfinne sig. En del vrenget sig, men en del forsøkte å stå opp. Den ene ravet hit og den annen dit. Jeg for min del kan si at jeg nesten ikke var frisk på hele overreisen og likeså Karen. Carl Morten var ikke noe videre syk og heller ikke far og mine søskende.

Overreisen tok omtrent 5 uker. Vi var omtrent en måned på Atlanterhavet hvor vi ikke så annet enn himmel

og vann. Vi hadde ikke noe videre storm å si, men ofte kunne vannet slå over dekket.

Den 17. mai blev der holdt stor fest ombord. Om morgenen blev der avfyrt 4 kanonskudd og hver eneste passasjer fikk et glass punsch og det hele sluttet med spill og dans. Men så neste morgen fikk vi storm, og der blev en tumlen nede i rummet hvor gryter, kjeler og dunker støtte mot hverandre og vannet fløt i strømmer over dekket.

Den 14. mai døde et lite barn om bord. Der blev laget en pen kiste. Kapteinen holdt en vakker liten tale hvorpå der blev avsunget noen salmevers. Efter at kapteinen hadde fullført jordpåkastelsen blev den lilles jordiske levinger senket i havets dyp.

Kapteinen så vel som mannskapet var meget elskverdige folk. Det første vi spurte om når de kom ned i rummet om morgenen var hvorledes vær og vind var.

Danse gjorde nesten de fleste på hele overreisen. Selv om været var slik at de fløi fra den ene skanseklædning til den annen så måtte de danse.

Du kan tro vi ventet med lengselsfulle blikke efter den tid vi skulle få land i sikte. Da vi kom opp i St. Lorenzstrømmen hvor vi så land på begge sider var det ikke lenge før vi kom til en by som heter Quebec i et land som kalles Canada. Der var det så pent. Hoert eneste hus var hvitt og det var helt slette jorder og deilige kirker med blanke tårn og store hvite fyrtårn hist og her, og grønn løvskog så vi nesten ikke fikk tid til å spise. Det var nydelig, for vi hadde jo ikke på lang tid sett annet enn himmel og hav. Den 8. juni kastet vi anker i Quebec efter 41 dagers seilads.

Jeg må ikke glemme å fortelle dig, at mens vi var på skibet var det en kveld at jeg stillet mig til for å spise grøt. For grøt, klubb og pannekake er det beste jeg vet. Skipet slingret imidlertid så voldsomt at jeg falt bortover rummet. Du kan tenke dig hvordan det gikk med grøten. En kveld ble fars lue fylt med tykk fløte, som sto på en kiste.

Vi lå i Quebec i 8 dager formedelst krigen som raste ved Montreal. Om natten gikk vi på charsen(!) eller jernbanen fra Quebec og der var vi i 4 dager. Vi reiste gjennom mange pene byer, og jeg tenker at toget var så langt som fra Gjelstad til Komperud. Kl. 2 om natten kom vi til den byen hvor vi skulle av og vi måtte gå og holde hverandre i hendene for ikke å kaste hverandre bort. På en stimbåt blev vi så ført toers over en flod til et hus som kaltes Sarnia-huset. Men der kan di tro det ikke var folketomt. Vi var 11.000 (!) til like med alt tøiet, og det huset var så langt som fra Gjelstad til skolen. Det var tyske, danske, engelske, svenske og norske, så du kan tro det var en mulderen som overgikk all forstand. Vi var i det huset fra søndagsmorgen til onsdagsmorgen, og så reiste vi på stimbåt til Milwaukee. Vi var 1100 om bord, så du kan tro det var en rugli(!) damper. Fredag aften kom vi til Milwaukee hvor vi traff konen til

Christian Sønsteby og der fikk vi spurt at Christoffersen var i Racine og ventet på oss. St.Hansaften var vi i Racine som ligger en time fra Milwaukee. Vi gikk op i byen, da vi ikke visste hvor vi skulle treffe Abraham. Men så kom det en norsk mann som førte oss til ham.

Nu har jeg fortalt dig i all korthet om reisen. Hvis jeg skulle fortelle nøiaktig alt hvad jeg har sett og erfart kunne du gjerne få en hel tønnesekk full. Vi var hos Abraham fra lørdag til fredag og så reiste mine foreldre med Christoffersen til Cambridge og jeg og Caroline fikk post her i Racine hos hver vår engelskmann. Du kan tro det ikke var godt i første. Ikke forsto de mig og ikke jeg dem, men nu har jeg allerede lært litt av sproget.

Jeg har 12 skilling uken for det første og en engelsk skilling er så meget som 12 norske. Jeg har kjøpt mig en rund hatt som jeg gav 2 daler og 5 cent for og grått ulltøi til jakke som jeg gav 3 daler for, og så gav jeg en daler ut for å få sydd den.»

Av kilder som er lagt ut på Norway Heritage nettsider går det fram at familien Gjelstad seilte med fullriggeren Manila, som ble ført av kaptein Thorvald A. Baardsrud. Skipet var bygd i Oscarshamn i Sverige 1854. Det var på 232 norske kommerselester og hadde

på denne turen 278 passasjerer på mellomdekket. Ifølge denne lista gikk båten fra Christiania 25. april og ankom Quebec 7. juni.

Dette emigrantfølget kan ha vært blant dem som Nils Christoffersen Hovde vervet til å emigrere. Den Christoffersen som er nevnt i nest siste avsnitt av brevet, er sannsynligvis denne mannen. Han utvandret i 1852. Han ble prest i metodistkirken i Martell i Pierce county i Wisconsin. To ganger var han tilbake i Norge og vervet utvandrere som ville til Wisconsin. Det ser ut som om familien Gjelstad slo seg ned i Martell. I sitt nye land endret de litt på familienavnet og skrev seg for Gilstad i stedet for Gjelstad.

Gunhild giftet seg i 1869 i Racine med Hans Olsen fra Nymoen. Han finnes også i Folketellingen 1865 for Modum.

KILDER:

«Amerikareise før og nu. Da det tok 41 døgn å seile til Canada. En moings reiseskildring fra 72 år tilbake.» *Fremtiden* 12.11 1938

Leif Hellerud: *Folk og boplasser i Vestre Sponefjordingen Modums Historie V*

Digitalarkivet, folketellinger og kirkebøker

Slektsprogrammet Geni: "Married Hans Olson 11/29/1869 in Racine, Wisconsin. Hans also came from Modum, Norway»

Norway Heritage, opplysninger om emigrantskip Manila

Arnt Berget:

Stalsberg 1901

Eieren var Johannes Tandberg (mannen med skjegg midt i bildet). Han var bestyrer på Ihlen gamle hjem. Han drev også telefonsentral i 2. etasje på hovedbygningen og bakeri i det lille huset bakerst i bildet. Bakeriet er muligens det samme som senere ble kalt «Limesalen», som skal ha stått mellom uthuset på Stalsberg og Glosimotstua.

Foto: Modum kommunes fotoarkiv.



Arnt Berget:

Snaring på eventyrlig oppdrag i Afrika 1905

Thure Lund gjengir i *Gamle Modum* 2001 en artikkel fra *Oplandske Tidende* om Ole Hjermundrud, en ung snaring på langtur. *Oplandske tidende* må ha gitt sparsommelige og til dels feilaktige opplysninger om reiseruten og formål med ekspedisjonen.

En mer utførlig beskrivelse av forberedelsene til ekspedisjonen og hensikten med denne, har stått i *Morgenbladet*. På Nasjonalbiblioteket finnes denne



Ole A. Hjermundrud.

Foto utlånt av Ingrid Sandberg.

gjengitt i *Nordisk Tidende*, som kom ut i New York 16. mars 1905. Denne inneholder dessverre en sammenblanding av McMillans to ekspedisjoner på den Blå Nil. Hjermundrud var med på den siste, men nordmannen B.H. Jessen var med på begge ekspedisjoner. Hans 110 år gamle bok, som er skrevet på engelsk: *W.N. McMillans Expeditions and big game hunting in Sudan and Abyssinia*, kaster nytt lys over den unge snaringens opplevelser. Hjermundruds kontrakt med McMillan, hans attester, kontrakter og andre dokumenter finnes i familien. Disse samt opplysninger fra

Oles barnebarn Ivar og Tore Hjermundrud, og niese Ingrid Sandberg gir oss et bilde av en kunnskapsrik mann med spesielle kvaliteter.

Startet militær utdanning som 17-åring

Ole A. Hjermundrud ble født 18. februar 1880 på gården Hjermundrud. Han var sønn av Andreas Hjermundrud, som var kjent som en dyktig snekker og bjørnejeger. Ole starta tidlig sin yrkeskarriere i Ramfoss Tresliperi. Med det beste skussmål derfra forlot den eventyrlystne 17 år gamle Ole sine foreldre og 10 søsken for å ta en militær utdanning på Oscarsborg. Der gjennomgikk han overkonstabelskolen 1898–99 med hovedkarakter 1,2 og fortsatte ved kystartilleriets underbefalsskole fram til 1901 som beste elev med 1,3 som hovedkarakter. Det ble særlig bemerket hans evne til å finne praktiske løsninger på tekniske problem. Hans oppførsel og flid var særdeles tilfredsstillende, og han betegnes som særdeles dyktig i skiløping og svømming. At han var i glimrende fysisk form, ble til fulle bevist da han foretok det berømmelige stavspranget over sommerfjøset på Hjermundrud. (Dette er omtalt av Egil Formo i *Gamle Modum* 1987.)

Millionær finansierte Afrikaekspedisjonene

Den amerikanske millionær og storviltjeger William Northrup McMillan fra St. Louis hadde i 1903 finansiert og ledet, sammen med den norske oppdagelsesreisende B.H. Jessen, det første forsøket på å ta seg nedover den Blå Nil. Denne starta fra Bahir Dahr ved utløpet av Tanasjøen, som ligger 1800 m.o.h. i det som var Keiserriket Abessina (det nåværende Etiopia). Endepunkt skulle være Khartoum i Sudan hvor Den Blå og Hvite Nil møtes og blir til Nilen. Formålet med denne vågale reisen var gjennom seiling, oppmåling og kartlegging å finne ut hvor vidt den 1500 km lange Blå Nil var farbar for båter og dampskip. Det var viktig å få til en handelsforbindelse med Etiopia. Den kommende ferden på 1500 km nedover elven med fosser og mange stryk gjennom bl.a. en 1400 m dyp kløft, og ikke minst de mange krokodiller, hadde vakt oppsikt. Avisen *Figaro* hadde sendt med den kjente journalisten De Bois for å dekke den viktige hendelsen, men han ble kastret og myrdet i Danakil.

McMillan valgte å utforske elven fra to kanter. Med tre jernbåter dro han og mannskapet fra Bahir Dahr nedover elven, mens Jessen kom i møte med

ham med dampbåt motstrøms fra Khartoum. Flere uhell fulgte ekspedisjonen. Jessen måtte snu ved Famaka i Sudan, der ville stryk var umulig å forsere. Verre gikk det med McMillan, båtene kantret i stryken, og en av dem sank. Mesteparten av ammunisjonen og nesten all proviant forsvant, slik at ekspedisjonen måtte gi opp og ta seg til fots tilbake til Addis Abeba.

Et oppdrag som var nærmest umulig å gjennomføre

Et forsøk på å ta seg ned den Blå Nil fra Tana i Etiopia til Khartoum i Sudan var nesten dømt til å bli mislykket med datidens hjelpemidler. Andre ekspedisjoner med samme oppdrag led samme skjebne. (Først over 60 år senere, i 1968, klarte 60 britiske og etiopiske oppdagere å ta seg ned den Blå Nilen fra Tanasjøen til Sudan.) Høye fossefall og ville stryk, bl.a. gjennom en 1400 m dyp kløft i Etiopia, var livsfarlige å forsere. I dag vet vi at det er mange flommer, med en storflom i juni hvert år. Vannstanden varierer mye i løpet av året, men en middelvannføring på 1650 kubikkmeter hvert sekund er store vannmengder. Den blå Nil har fire ganger større vannføring enn den Hvite Nil, som den løper sammen med ved Khartoum og blir til Nilen. Det er den Blå Nil som fører med seg verdifullt slam fra høylandet til elvebreddene i ørkenområdene nedover langs Nilen, og som ga folk muligheten til å dyrke disse.

Ny ekspedisjon med norskbygde båter

MacMillan gav ikke opp, men planla snart en ny ekspedisjon, denne gang skulle bare en del av den Blå Nil forseres. Nå skulle seilasen foregå med trebåter, sammen med nordmannen Jessen, som skulle være ekspedisjonens leder. For å ordne med båter dro sistnevnte fra Afrika til Larvik, der han 25. november 1904 hyret Ole Hjermundrud fra Snarum og Adolf J. Thesenfaldet fra Romerike til den vågale ferden. Ole hadde søkt og fått innvilget permisjon fram til 1908 fra Oscarsborg for å delta i reiser til Etiopia og Amerika. I følge kontrakten måtte de to være dyktige snekkere, ha fysisk og psykisk styrke, kunne manøvrere en båt i strie stryk og kunne svømme i opprørt vann. De måtte være med på å bygge ekspedisjonens tre båter ved Collin Archer-verftet. Her dro nok Ole nytte av at han var en dyktig snekker og kom fra en familie ved Snarumselva, med lang erfaring med bygging av elvebåter. Båtene måtte bygges i seksjoner som kunne tas fra hverandre og fraktes i deler til ekspedisjonens utgangspunkt.

Båtene var 29 fot lange og 6 fot brede, bygget i teak og lignet de gamle langskipene til vikingene. De var klinkbygget med høy baug og akterstavn, men lave på midten. De ble rodd av 6 mann (3 på hver side) og styrt med en 18 fot lang åre. De hadde lufttette skott for å kunne holde seg flytende selv om de ble fylt av vann.

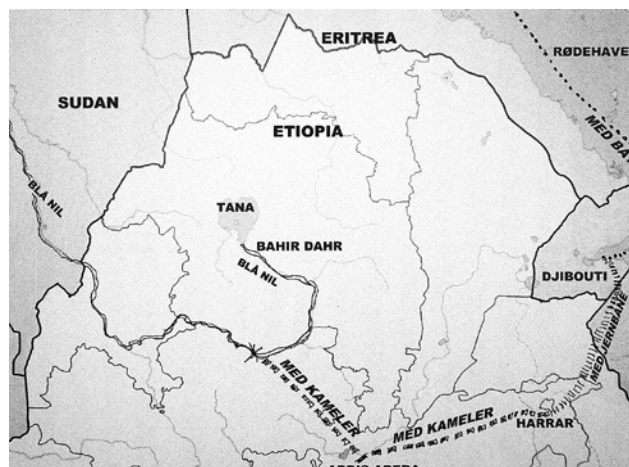
Med soldater som eskorte

For Ole og Thesenfaldet sin del starta egentlig reisen med båt i Kristiania og gikk via London til Aden i Jemen. Her møtte de den 13. januar Macmillan og ekspedisjonens tekniske leder Jessen, samt tre amerikanske vitenskapsmenn. I Aden skilte de lag med Jessen og vitenskapsmannen Mr. Scott, som dro til Khartoum, der den Blå og Hvite Nil møtes. Der skulle Jessen utruste en ekspedisjon for å seile oppover den Hvite Nil til Melut med dampbåt. Derfra skulle de ta seg fram til fots mot den Blå Nil og slutte seg til McMillans gruppe for å delta i seilasen nedover elven. En tur som var en kombinasjon av storviltjakt og leting etter egnet farmerland.

Denne turen var full av dramatikk og er nøye beskrevet i Jessens bok. Karavaner ble den gang ofte plyndret av røverbander, derfor hadde Sudans myndigheter sendt med dem 12 soldater og 1 guide. I tillegg hadde de 1 kokk, 2 bærere, 3 kameldrivere, 6 kameler og 18 pakkesler. En mann ble skutt ved et uhell, en funnet myrdet med overskåret strupe og en tatt av krokodille. De krysset flere elver hvor de skjøt krokodiller, og de skjøt også flodhest, elefant og løve. Skorpioner kom inn i teltene om nettene, og flere av deltakerne var plaget av sykdom. Dette var noen av strabasene de ble utsatt for.

Fra Harrar til Addis Abeba med kamelkaravane

Gruppen som Hjermundrud var med i, dro fra Aden med båt til Djibouti og videre med jernbane til Harrar i Etiopia. Derfra med kamelkaravane til hovedstaden Addis Abeba, hvor de nødvendige tillatelser for den videre ferd måtte innhentes. Derfra med kameler og esler til den øvre del av den Blå Nil, hvor Ole og Thesenfaldet straks satte sammen båtseksjonene. Nå var det viktig at nordmennene hadde vært med under byggingen og kjente konstruksjonen. Da båtene var ferdig montert, ble de gående og vente på McMillan og resten av ekspedisjonsmedlemmene.



Reiserute i Afrika.

Kilde: Som nevnt i kildeliste på side 43.

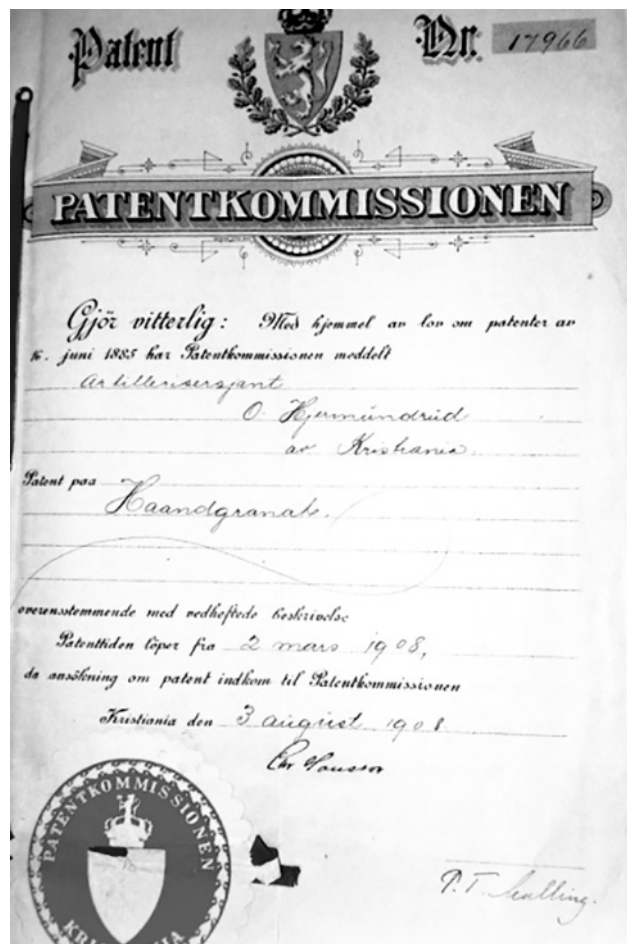
McMillan var ute på en liten ekspedisjon til Pibor for å fullføre en undersøkelse av en sideelv han hadde avbrutt året før. Men amerikaneren ble alvorlig syk i april, og hele seilasen nedover den Blå Nil måtte avlyses. (McMillan ble tydeligvis frisk igjen, for han ble senere omtalt som den største rancheier i Kenya med en eiendom på 90 000 dekar.)

B.H. Jessen hadde ikke hatt kontakt med den andre gruppen siden februar da han forlot Melut. Han begynte etter hvert og bli mer og mer engstelig for hvordan det gikk med McMillan og «the boatmen», som han kaller Ole og kameraten. Da han endelig etter en strabasjøs reise kommer opp i etiopiske høylandet, forlater han ekspedisjonen og rir til Addis Abeba. Der oppsøker han den britiske visekonsulen og får høre at McMillan er sengeliggende og svært syk. De to båtbyggerne nevner han ikke her. Men vi vet at Ole hadde blitt venn med en etiopisk sjeik, så de hadde trolig tatt på seg et oppdrag for denne under ventetiden.

Hva Ole opplevde i Afrika har han ikke fortalt mye om. Men hans datter Astrid, gift med Olaf Nedgård, skrev til sine barn om sine opplevelser under oppveksten, og forteller bl.a. at han ble venn med en etiopisk sjeik. Denne gav ham en nasjonaldrakt som avskjedsgave. Astrid forteller at under 1. verdenskrigs trange kår, brukte moren Elfrida metervis med hvitt tøy fra drakten som bleier til barna. Det fikk Ole først vite mange år senere. Astrid siterer fra samtalen som da utspant seg: «Frida, hvordan kunne du gjøre dette?» Og Elfrida svarte: «Ola, hva skulle jeg ellers ha gjort.»

Foretok forsvarsanalyse i 1914

Ole Hjermundrud fikk utbetalt 10 kr. hver dag i ett år for ekspedisjonen, en stor inntekt den gang. Han fikk nytt oppdrag av MacMillan og dro til U.S.A. Unionsoppløsningen med Sverige førte imidlertid til at det var fare for krig hjemme i Norge. Ole dro derfor tilbake til hjemlandet og meldte seg til tjeneste. Hans allsidighet gjorde at han fikk flere oppgaver: Fra ordonnanstjeneste til montering av kanoner og arbeidsledelse som kommandersersjant ved Oscarsborgs arsenal. Han hadde mange tanker om hvordan det norske forsvar kunne forbedres, og konstruerte en håndgranat som var en klar forbedring fra den daværende. Denne fikk han patent på 2. mars 1908. I 1914 foretok han en omfattende analyse av forsvaret, og denne viser at han var utrolig fremsynt. Han forutså nærmest det som skjedde i 1940, og advarte mot fremtidige angrep fra fly og ubåter. Sjøforsvar og luftforsvar måtte styrkes og heimevern opprettes, påpekte han. Tyskland så han på som den største trussel for rikets sikkerhet, men advarte også for utviklingen i Russland. Han satte også opp forslag til budsjett og organisering av Landsvæpning (Heimevern). Alt dette finnes i to tykke mapper hos hans etterkommere. Dokumentene ble forelagt militær-



Oles patentbevis på håndgranat.

komitéen i regjeringen ved formann major Mjøen våren 1914. Ole var utrolig skuffet over at daværende og senere regjeringer ikke innså nødvendigheten av å styrke forsvaret. Dette skriver han i et brev sendt etter krigen, hvor han påpeker hva han forutså.

Forlot forsvaret til fordel for anleggsdrift

I 1915 forlot Ole forsvaret med pensjon og fikk stilling som oppsynsmann og arbeidsleder ved forskjellige anlegg i åra fremover. Kona, som han ble gift med i 1910, og barna fulgte med ham, både ved utbygging av aluminiumfabrikken i Høyanger, Sjøfartsbygningen i Kristiania samt kraftutbygging i Sauland og Sauda i Ryfylke.

I 1922 kjøpte Ole småbruket Rud i Ås. Dette ble drevet av kone og barn når han var på mange anlegg. Ole var driftsbestyrer ved den første utbygging av Ramfoss kraftstasjon. Under den tragiske sprengningsulykken der den 23. januar 1924 arbeidet også hans brødre Hans og Anton samt faren Andreas ved anlegget. Broren Hans døde under den tragiske ulykken, der faren Andreas opplevde å se sin sønn bli slengt ut av tunnelåpningen av lufttrykket. I åra fram

mot krigen var Ole oppsynsmann og arbeidsleder ved bl.a. Zinkfabrikken i Odda og smelteverket i Glomfjord. Han hadde også arbeid med rørgatene på Rjukan.

Ole var et teknisk unikum, han sendte inn tegninger av en nybrottsmaskin til Landbruksdepartementet i 1934. Disse fant maskinen lovende og videre-sendte papirene til Øveråsens motorfabrikk, som sa seg villig til å sette i gang produksjon. Men i 30-åra var det dårlige tider og liten kjøpekraft, derfor fikk Ole et dårlig tilbud på bare 100 kr. pr. solgte og betalte maskin, noe han ikke kunne godta. Dermed ble prosjektet skrinlagt. Da 2. verdenskrig brøt ut, ville han ikke ta oppdrag for okkupasjonsmakten. Han var

derfor hjemme på gården. 72 år gammel var han i 1952 med på sitt siste anlegg, ved Borsædammen/Skafså kraftverk i Telemark. Ole døde 15. september 1957.

KILDER:

B.H. Jessen: *W.N.McMillans Expedisjons and big game hunting in Southern Sudan, Abyssinia & East Africa*

Nasjonalbiblioteket: *Nordisk tidende*, 16. mars 1905

Wikipedia.

Dokumenter etter Ole Hjermundrud.

Ivar og Tore Hjermundrud, Ås

Ingrid Sandberg Vikersund

*Gamle Modum*1987

Aase Hanna Fure:

En spesiell julaften

Da jeg var lita jente, pleide mor, far og jeg alltid å feire julaften sammen med tante Dagmar og onkel Petter og deres familie på Berg. Der hadde jeg fetter Johan og kusine Helle Karine, som jeg kunne leike med.

Hver julekveld kom nissen for å dele ut pakker. Nissen kom i bjørneskinnspeles og kom alltid når onkel Petter var ute for å stille hestene til kvelds, så vi regnet jo med at det var han som var nissen. Vi lot oss ikke lure så lett.

En spesiell julaften som jeg husker meget godt, det var enten i 1944 eller 1945. Jeg var 8 eller 9 år. Den julekvelden var det også en ekstra gjest, dyrlege Sigurd Lie, som på formiddagen hadde vært der til ei ku som hadde kalva. Han ble spurt om han ville feire julekvelden der, noe han takket ja til.

Like før vi skulle spise, kom det en telefon til dyrlegen; det var ei grisepurke som måtte ha dyrlegehjelp. Etter at middagen var over, reiste dyrlegen, noe vi syntes var helt normalt, syke dyr måtte jo ha hjelp. Det vi ikke visste, var at dette var en avledningsmanøver.

Denne kvelden var det ingen som dro ut for å stille hestene. Likevel kom det en nisse, en meget spesiell nisse. Han var kledd i blå samedrakt og fortalte at han kom kjørende med sine reinsdyr. Han hadde med seg små gaver som han hadde laget på nisseverkstedet. Alt lå i en pappeske som vi fikk trekke gaver fra. Det var en masse tresaker: eggeglass, serviettringer og brevåpnere, alle med fin dekor. Jeg har fortsatt disse tingene.

Vi ungene skjønt ikke hvem denne nissen var. Vi var jo ute og leita etter spor fra reinsdyra og nissen, men fant ingen ting, så jeg begynte faktisk å tro på julenissen. Det gikk flere år før mor fortalte sannheten om denne spesielle nissen. Nissen var dyrlege Lie, han hadde ikke reist fra Berg.

Neste julekveld kom den gamle nissen i bjørneskinnspeles mens onkel var ute for å stille hestene til kvelds.



Foto er lånt av Aase Hanna Fure.

Tragisk dødsfall under arrestasjon på Øståsen 1953

Den 23. mai 1953 forsvant en sinnssyk pasient fra Lierasylet. Drammen politikammer fikk beskjed om at han antagelig hadde dratt til hjembygda Hedrum i Vestfold, og han ble så etterlyst fra Larvik politikammer. Men det ingen visste, var at rømlingen hadde dratt skauveis mot Modum og slått seg til på Øståsen. Etter hvert kom det en mengde meldinger om innbrudd og tyverier av mat og redskap fra hytteeiere og skogsarbeidere i området. Folk meldte fra om at en fremmed mann med gevær flere ganger ble observert.

Jens Klingenberg og husholdersken Kaia Austad kom en kveld til hytta og fant en fremmed mann som satt og spiste. På bordet ved siden av maten hadde han øks og gevær. De ble truet til å forlate hytta og dro da til tømmerhoggeren Olaf Nordalen, som holdt til på ei hytte i nærheten, for å be han varsle lensmannen. Lensmannsbetjent John Wang dro til skogs og kom fram ved 4-tiden om natta, men da var hytta forlatt.

Innbruddstyven ble funnet på Overnhytta

Den 24. juli, en uke senere, etter mange klager fra hytteeierne, dro Wang igjen på skauen for å finne den ukjente, som de etter hvert fattet mistanke om var rømlingen fra Lier. Med seg hadde han Nordalen og Andreas Thon og hans svigersønn Tor Andersen fra Drammen. Da de kom fram til Overnhytta kl. 8.30, fant de døra barrikadert, men de fikk kontakt med den ukjente gjennom et lite vindu. De kunne ikke se ham, da et gardin var trukket for.

Den ukjente spurte om politiet var fra Drammen eller Lier. Han fikk til svar at de var fra Modum, og at han måtte bli med dem, for han kunne ikke holde på med tyverier og å true folk. Men den ukjente mente politiskiltet kunne være falskt, og sa han var forfulgt av nazister og quislinger. Han ble gjort oppmerksom på at de hadde skytevåpen, og at de kunne bruke tåregass eller røke ham ut hvis han ikke ble med godvillig. Men etter en times diskusjon gjennom det lille vinduet, etterfulgt av et mislykket forsøk på å røke ham ut, var den ukjente fremdeles ikke villig til å overgi seg.

Arrestasjonsforsøk endte med skuddveksling og dødsfall

Journalist Knut Ribu fra avisen *Fremtiden* var sammen med fotograf Aage Storløkken fra *Aktuell* på åstedet noen dager senere. Han gjorde intervjuer

både med de tilstedeværende under arrestasjonsforsøket og folk fra bygda. Han beskrev hendelsene som følger.

Kl. 10.30 ble en kort tømmerstokk brukt som rambukk mot døra. Da smalt et skudd innenfra og kula gikk gjennom dørlåsen og slo inn i enden på tømmerstokken som Andreas Thon holdt. Han slapp stokken og spratt til side mens Wang skjøt seks skudd og Nordalen ett. Alle skudd fra Wang gikk lavt igjennom døras nedre halvdel. Etter dette ble Tor Andersen sendt til bygda etter hjelp, mens de andre la seg i deknning for å passe på at den ukjente karen ikke skjøt seg ut og forsvant i skogen. De var også redd for at han ikke skulle bli tatt før mørkets frembrudd, slik at han kunne snike seg vekk i ly av dette. Wang gikk derfor frem til vinduet igjen og fikk plassert en stokk foran dette, slik at det ble vanskelig å krype ut. Han hørte mannen romstere der inne og bruke seg av og til. Så ble de liggende å passe døra i nye timer, før hjelpen kom ved 15.15 tiden. Det var lensmann Hjalmar Gundhus, overkonstabel Erling Hagen fra Hønefoss, Tor Andersen og en kjentmann som hadde vist vei innover skauen. Hagen hadde tåregasspistol, så Wang tok denne og gikk fram til hytta der han skjøt gjennom to hull i vegg. Et av hullene hadde den ukjente tettet igjen slik at tåregassen slo tilbake og traff Wang i ansiktet. En røykbombe ble også kastet inn gjennom vinduet.

På dette tidspunkt visste ingen om mannen var såret, men lensmann Gundhus gikk fram til vinduet og hørte mannen be om luft. Gundhus skjønte at han var skadet, så Wang og Hagen slo inn døren, som falt av hengslene. Det viste seg at en tømmerstokk festet til en hoggestabbe var brukt som forskansning. Mannen lå i ei køye innerst i rommet med skuddsår i brystet. De bar ham ut, men livet sto ikke til å redde.

Noen dager etter hendelsen, ble det av en anonym person slått opp noen plakater i Vikersund, med påskrift «Ned med morderen». Ordene var rettet mot John Wang som fyrte av de dødelige skuddene. Dagbladet stilte seg også kritisk til at rømlingen var blitt drept. I rettsaken etterpå ble hyttedøra med kulehullene lagt fram som bevis på at alle Wangs skudd fra en 7,65 mm Mauserpistol hadde gjennom-boret døra, og var plassert lavt, i den hensikt å treffe mannen i bena, for å sette ham ut av spill. Nordalens skudd fra 11,25 mm colt hadde ikke trengt gjennom dørplankene.

Det ble også bemerket at hyttegolvet lå mye



Overnhytta.

Foto: Kjell Hansen.

lavere enn dørstokken. Det ble konkludert med at rømlingen måtte ha stått på huk eller kne bak døra ettersom kulen traff ham i brystet. Riksadvokaten mente at våpeninstruksen var fulgt og at Wang hadde handlet riktig da de ble beskutt. Bladet *Aktuell* lagde en større reportasje om saken og gjorde en rekke intervjuer med folk i Vikersund. De fant ingen som mente Wang hadde handlet galt.

Etter noen år som lensmannsbetjent i Vikersund, ble Wang engasjert som politioffiser for FN i Kongo. I

perioden 1963 til 69 var han lensmann i Lenvik. Sine siste år som yrkesaktiv var han en populær lensmann i Nedre Eiker.

KILDER:

Reportasje i bladet *Aktuell* i august 1953 av Knut Ribu og Aage Storløkken

Wikipedia

Luvig Wang, Snarum

Kjell Hansen, Geithus

Almueskolen på Modum

Det har vært skrevet om skolen i flere tidligere utgaver av *Gamle Modum*. I 1989 ble mesteparten viet skolen da det var 250 år siden vi fikk den første loven om skole på landet. Det har vært skrevet en god del om skoleholdere og lærere tidligere, særlig om Brekkeslekta, både i 1989, 2002 og 2004. I 2010-utgaven er det stoff om skolen på 1800-tallet, og om skoleholderne da, særlig skoleholder Præsterud. Også i 2002 er det stoff om ham, og om sogneprest Amlunds hyllest av omgangsskolelærerne, *omgangs-skolens helter*.

I denne artikkelen prøver jeg å få fram mer informasjon om skoleslaget *allmueskolen*, som den het fram til vi fikk folkeskolelovene i 1889. Allmueskolen var i stor grad omgangsskole. Verks- og bruksskoler var også allmueskoler, men på spesielle betingelser, og de hadde egne skolebygg helt fra starten. Jeg skrev om Blaafarveværkets skoler i *Gamle Modum 2012 og 2013*. Jeg har tatt fram noen sentrale lovbestemmelser, skolestatistikker og noe arkivmateriale. Jeg vil få takke tidligere skolesjef i Modum, Olav Sørensen, for interessante samtaler, nyttige tips og tilbakemeldinger. Takket være at han kjente til den første regnskapsprotokollen for Modums skoler og klarte å finne deler av kopien, kom denne artikkelen i stand.

Bakgrunnen for skolesystemet

I *Gamle Modum 2012* ga jeg en historisk oversikt over hvorfor vi fikk offentlig skole på landet. Det er vel også alminnelig kjent at det var innføring av tvungen konfirmasjon i 1736 som var forløperen for skolesystemet. Starten var en forordning i 1739, som la opp til et sterkt sentralstyrt system med biskopen på toppen av hierarkiet. Allerede i 1741 skjedde drastiske endringer. Et nytt organ, skolekommisjonen, så dagens lys, det som senere ble til skolestyret. Bygderrepresentantene kom i flertall, og de fikk styring med økonomien. Ikke en skilling kunne bli brukt i skolen uten deres samtykke. Men den pedagogiske kontrollen hadde de verken kvalifikasjoner eller interesse for. Det viktige for kommisjonen var at skolen kvalifiserte for konfirmasjonen, og dette var det bare presten som kunne avgjøre. Med plakaten i 1741 ble det også innført et varig prinsipp i skolepolitikken; elementærundervisningen er et ansvar for lokalsamfunnet.

Selv om det på papiret var innført skole for alle, var det flere grunner til at det tok tid å komme i gang. Økonomien var et viktig moment. Dette betydde større utgifter for folk. Majoriteten av folk bodde på landsbygda og var bønder og husmenn. De så ikke

nytt av boklig lærdom, og det førte til mye motstand mot skolen. Barna trengtes i det daglige livet på gården. Men så var det konfirmasjonen da. Den var inngangsbilletten til voksenlivet. Man måtte være konfirmert for bl.a. å få fast arbeid, gifte seg, kjøpe eiendom. Noe måtte man ofre for å få dette, og skole ble det etter hvert, men den ble holdt på et minimumsnivå.

Starten på skolesystemet i Modum

Historikeren Roar Tank skriver i *Modums historie* en del om skolene i Modum. Han nevner at det alt før år 1700 var små boksamlinger rundt om, både hos sagmestere og bønder. Skoleundervisningen innskrenket seg mer til å lære å lese enn å skrive. Undervisningen var helt privat, så dette var ikke for allmuen. Tank nevner den første skoleholder funnet i kildene, *Olle schollemester* i Vikersund. Han levde før 1700, og var en ikke helt uformuende mann. Tank nevner noen flere som han benevner som skolemestere, alle før skoleloven kom. Men noen videre undervisning av fattigfolk har det ikke vært.

I 1980 ryddet Greta Thon i Eidsfoss (Hof kommune) loftet, og da dukket det opp et klenodium, regnskapsprotokollen for skolevesenet i Modum fra 1750 til 1864. Hvorfor boka havnet i Hof har antakelig sammenheng med at bestefaren til Thons mann, Hans Hansen, var lærer på Modum rundt 1860, på Jelstad. Boka leverte hun til skolesjefen i Hof, som så kontaktet skolesjefen i Modum, og boka ble sendt dit. I takkebrev til Greta Thon skriver daværende skolesjef i Modum, Einar Leren, at de var meget takknemlige for at boka kom til Modum. Han forsikret at boka skulle bli betryggende arkivert. Dessverre gikk det ikke slik. Boka er riktignok registrert i kommunens arkiver, og var tilgjengelig i en del år. Da Olav Sørensen var skolesjef sørget han for at boka ble transkribert, og det ble lagd en kopi. Men i forkant av denne artikkelen har det ikke vært mulig å oppdrive verken originalen eller en fullverdig kopi. Det jeg sitter med er en del av kopien som dekker åra 1750-1818.

To fundaser fra 1742 og 1748 danner grunnlaget for etablering av skolesystemet på Modum. De ser ut til å dreie seg om den praktiske gjennomføringen av etablering av et skolesystem, og hvordan skaffe inntekter. I regnskapskopien jeg har i hende refereres det til fundasen fra 1748 to steder. I 1770 har det vært et allmuemøte hvor det refereres til fundasen, og det ble bestemt at: [...] *een Skilling, som efter Skole Indrettningen dat: 20d Dec: 1748 haver ved Tegningen til Guds Bord*

levert Klokkeren, og Anførte Skriver Penge ved Communionen, herefter incasseres med de andre Skole-Cassens penge.

I protokollen for 1792 er et notat nederst på regnskapet som også refererer til fundasen: *Underdanigst Anmodning. I Følge Fundatsen af 20 Dec. 1748 skal hver Gaard-Opsidder betale til skole-Cassen aarlig 24 s. Men da Gaardene ved Folkemængdens Tiltagelse ere blevne delte, har man og delt SkoleUgen og de 24 s: i 2 og 3 Deele paa samme Maade, som Skatter og (her mangler fortsettelsen i avskrifta).*

Jeg har kommet over fundasene i Riksarkivet, men det er en omfattende jobb å få dem transkribert. Nærmere detaljer om innholdet kan derfor bli en egen artikkel i en senere utgave av *Gamle Modum*.

Det første regnskapet for Modums offentlige skole for allmuen ser slik ut:

De Penge som ere indkomne til Modums Skole-Casse

	riksdaler	ort	skilling
«Annammit af H. Aal d; 2d Janu. 1750»	100	-	-
«Af Justitsraad Schwarts bekommet d; 25d Junii Lyseholds Penge»	54	-	-
Niels Thoresen Smed skylder			
Efter Indgivne Beviis dat. 2. 12t Julii 1749	20	-	-
1 Aars Rente af de ved Hr Aal annammede 100 rdr til 2d Janu: 1751	5	-	-
Indkomne Skriver-Penge ved Modums 3de Kister ved 1750 Aars Udgang	21	1	9
Af Huusmænd og Tjeneste folk for 1750 annammet ved Quartermesteren	57	-	6
Af Lensmanden ved Exsecution	17	1	10
	274	3	1
<hr/>			
Skole-Løn for 1750 til 5 Skoleholdere			
hvorav en hver faar 20 rd, til sammen	100	-	-
Til Quartermesteren for incassation efter Accord	12	-	-
De fattige Børns Kosthold samme Aar	12	-	-
	124	-	-
	150	3	1

Lyseholdspenger - opprinnelig visstnok en avgift beregnet på å holde kirkehusene med lys.

Skriver Penger - opprinnelig sportelavgifter til sorenskriveren.

Execution viser vanligvis til tvangsinnndriving.

Skolekassa får en startkapital på 100 riksdaler. Det ser ut til være sognepresten selv, Anders Nilssøn Aal, som har bidratt med dette beløpet, for Hr. Aal står oppført som giver. Beløpet øker senere til 150 rd. og fra 1787 er beløpet 200 rd. Renteavkastning ser ut til å ha holdt seg på 5% i året lenge, men reduseres senere. Lyseholdspenger er en ikke ubetydelig inntektskilde. Kirkeieierne var lovpålagt å betale til skolekassa det lysa i kirken hadde kostet. Pengene var øremerket fattige elever. Forordninga i 1739 hadde klar bestemmelse om det: *Disse Penge efterdags*

til den Fattige Ungdoms Skolegang skal destineres. (§34)

Øvrige inntektsposter er vanlige også i etterfølgende år. Største utgiftsposten er lønn til skoleholdere. I 1816 og 1817 er de tre *dugeligste* lærerne premiert med fra en til tre rd. Overrekkelsen skjedde ved prostevisitas. Ellers viser regnskapet at man deket utgifter til *de fattige Børns Kosthold*. Denne utgiftsposten går igjen år etter år. Bøker til fattige barn er også utgiftsført enkelte år. Fattigdom var lovlig fraværsgrunn i skolen, for eksempel å mangle mat og klær for å komme seg til skolen. Her har man altså bestrebet seg på at det ikke skulle hindre barnas skolegang.

I 1811 ble Universitetet i Oslo innviet. Til innvielsesfesten har skolekommisjonen solgt sanger og hatt en inntekt av dette på 16 rd. På utgiftssiden er ført 5 rd. som betaling til *S.J. Hr Provst Schmidt* for sangene. For øvrig var det stor fest rundt omkring i landet, også på Modum, i denne anledning. Det er en artikkel om dette i *Gamle Modum 2011*.

Inntekter fikk man etter hvert også av almisser samlet inn under gudstjenestene. Dette var inntekter som opprinnelig gikk til fattigkassa, men for 1808-regnskapet er det nedtegnet at et nytt skjema for fattigkasseregnskapet ikke nevner disse pengene. Derfor har de etter en bestemmelse i 1807 ført inntekten i skolekassa, med en tilføyelse om at den også behøvde den mest. Enkelte år er det ført inntekt fra nattverd, begravelse, bryllup og konfirmasjon. Konfirmasjon var det vår og høst. Når det er bare enkelte år inntektene er ført inn i skolekassas regnskap, tror jeg det kan ha sammenheng med at disse inntektene muligens har gått inn i klokkerens regnskap, og at hans inntekter ble overført i én sum. Det kan også ha sammenheng med at skolekommisjonen og fattigkommisjonen stort sett besto av de samme personene. Det var presteskaper og embetsmennene som rådde grunnen begge steder. Sognepresten var formann i begge kommisjoner. På slutten av dette kapitlet skriver jeg om hvor vanskelig økonomien faktisk var. Det kan ha vært noe overføring av midler mellom skolekassa og fattigkassa etter hvilke som trengte det mest, noe som jo også går fram av begynnelsen på dette avsnittet. Økonomiske problemer har tydeligvis gått begge veier. I 1796 er det notert at de har betalt 1 rd for to barn hver for deres kosthold ved skolegangen, – *i hvilken Udgift Fattig-Cassen ikke taaler*, som det står i regnskapet.

Det var plikt å gi for de som hadde midler. Her kan tilføyes at det syntes å være en meget utbredt oppfatning blant allmuen at den burde være fritatt helt for å svare skoleskatt. Hva skolen kostet burde betales av de som forlangte at det skulle holdes skole. Både folk med og uten barn resonnererte slik. Foreldre med skolebarn kunne føle det ekstra urimelig fordi de sto overfor et dobbelt krav. De skulle sende barna fra seg, selv om de hadde aldri så god bruk for dem som arbeidshjelp, og dessuten skulle de være med på å betale for skolegangen.

I 1809 har skolekommissjonen fått inn 6 rd i frivillige gaver. Det er videre notert at en del har ikke svart på henvendelse om å bidra. En kapitalist som før eide én fullgard, nå to på Modum, vegrer seg fullstendig. I 1812 er det notert at de kondisjonerte har helt sluttet å gi gaver, foruten det manntallet inneholder. Med manntall tror jeg det her menes at de som fylte kravene etter fundasen av 1748 om å gi til skolekassa, var registrert. Utenbygds eiere av gods på Modum har heller ikke gitt noe. Det er kanskje forståelig at det var vanskelig å inndrive skolepenger (skatter) i disse åra. Folk hadde det svært vanskelig; fattigdom og hungersnød rammet landet hardt, særlig i perioden 1800–1814. På grunn av Napoleonskrigene var det kaos i pengevesenet. Regnskapet 1812–1815 har andre tallverdier enn foregående år, og grunnlaget for å skrive noe om regnskapet går ikke lenger enn til 1818.

Skolen ble opprettholdt i de vanskelige åra. Men diverse inntekter til tross, skolekassa har hatt økonomiske problemer, særlig fra 1791, og det er år med underskudd, i hvert fall fram til 1818. Lenger går ikke kopien jeg sitter med. På et vis har skolekommissjonen allikevel stort sett klart å balansere regnskapet, antakelig på grunn av forannevnte overføringer. I 1791 er det notert i post 2 i regnskapet: *Deraf Cassens hos mig staaende Capital fordret til Udtælling mod recriptmessig Pant.* Denne opplysningen gjentas i de påfølgende år. I 1797 er det notert: *Deri er indbegreben Cassens Capital 200 rd. som hos mig er beroende, endskiønt den efter revisionens Notat er proclameret dette Aar i IntelligentzBladet og paa flere Steder; men ingen Laaner har endnu indfundet sig, da Ingen gjerne for saa liden Sum at faae, vil bekoste Teration og Fastsættelse af Taxation paa sin Gaardpart.* Dette ble et forgjeves forsøk på å få hjelp. Notatet går igjen i regnskapet. Fra 15. november 1811 beror egenkapitalen på 200 rd. hos den Høye Stiftsdirection, og fra nå av har skolekassa ikke renteinntekter av beløpet. Dette tilsvarer vel det vi kaller å bli satt under administrasjon.

Skoledistrikter, skoleholdere og tilsynsmenn

Skoleholderne startet med fem i antall, som regnskapet viser. Dermed må det ha vært fem skoledistrikter. Navn er ikke nevnt. I 1791 er antall skoleholdere økt til seks, og navnene er oppført: Niels Olsen, Anders Olsen, Torger Johannessen, Niels Pedersen, Ole Olsen og Eric Olsen. I 1792 har Lage Johnsen kommet til, og dermed antakelig også et nytt skoledistrikt.

Først i 1816 er navn på skoledistrikter oppført og med navn på skoleholderne til hvert distrikt. Dette ble bestemt i skolekommissjonens møte på Heggen prestegård 30. september 1816, og skulle gjelde for året 1817. Det ble oppnevnt to tilsynsmenn for hvert skoledistrikt. Disse skulle skiftevis etter avtale besøke skolen annenhver uke. Ved månedens slutt skulle de anføre i skoleprotokollen om fravær av lærer eller barn. Tilsynsmennene skulle vurdere hva som kunne være lovlige grunner for fravær fra skolen, og proto-

kollføre dette. Så skulle skoleholderen framvise protokollen for presten, og presten skulle sørge for at mulkt ble inndrevet ved å anmelde fraværet.

Som tilsynsmenn ble disse utnevnt: *Erik Nielsen Sønstebye og Anders Danielsen Diisen for Erich Klockers District. Hr Proprietair Niels Ourdahl og Truls Nattvedt for Fure District. Erich Kalager og Gulbrand Holøe for Østre Spone ditto. Hans Gulbrandsen Flattum og Anders Olsen Øderud for Ruud ditto. Niels Abrahamsen Haraldsrud og Niels Nielsen Flattum for Brones ditto. Hans Tommesen Ødenes og Hans Olsen Dahlen for Vestre Spone ditto. Peder Pedersen Lien og Paul Haagensen Ollsbye for Snarum ditto. Peder Kittelsen Tingelstad og Christian Christiansen Stærkebye for Simostrandens do. Ole Pedersen Bergan og Arne Arnesen Skibrek for Bingens ditto. Cornelius Steffensen Søyen for Buskeruds ditto. Birkeboe for Finmarkens ditto.*

Det er nå i alt 10 skoledistrikt: Hvert distrikt har én lærer og to tilsynsmenn. Finnemarka er også nevnt for første gang. Dette er ikke eget skoledistrikt. Vestre Spone og Bingen skulle dele på undervisningen i Finnemarka i 1817, én måned i året i juni. Skoleholderne i de to distriktene skulle undervise 14 dager hver.

Skoletid og mer om økonomi

Fra 1816 er det noe mer utfyllende opplysninger i protokollen om skolesituasjonen. For første gang er det opplysninger om skoletida, som skal gjelde fra 1817. Det står at skolen holdes i 9 ukemåneder om året, og opphører i de 4 siste ukene av desember og de 2 4 første ukene av januar. (Jeg tror dette må bety at de regnet en måned for 4 uker, og at det ikke er skole i de 2 første ukene i januar). Videre står det: *De øvrige 2de Ugeaandeder Ferier fordeeles af de nedenfor ommeldte Tilsynsmænd paa Ploug-Slaatten og Skurmaaneden.* Skole-året fulgte ikke kalenderåret, slik det heller ikke gjør i dag.

Det ser ut til å ha vært regelmessig møter i skolekommissjonen på høsten i forbindelse med prostevisitas, hvor de også planlegger for påfølgende år. Høsten 1817 bestemte de for 1818 å redusere skoletida fra 9 til 7 måneder i året. Unntatt er Brones hvor de beholder 9 på grunn av stor folkemengde. Skolen skal holdes i 4 på hverandre følgende uker av gangen, fordelt i 7 måneder på gårdene etter deres lokale *Beskaffenhed*. Økonomien har antakelig spilt en rolle når de reduserte skoletida. I praksis gikk ikke hvert barn mer enn til sammen ca. 4 uker i året i skolen. I Finnemarka har de altså av praktiske grunner slått dette sammen til å ha skole én måned i året i juni.

For skolekommissjonens møte i september 1817, med notater som skal gjelde for 1818, er det notert følgende i regnskapet, pkt 8: *Hvad Skoleholdernes Dannelse og Forslag til de hertil fornødne Udgiøfter og Bøger angaaer, da overtages det første nu som før af Præsterne; men i Henseende til det siste kunde intet bestemt afgjøres denne Gang, da Bygden i Aar havde*

mange Byrder. Antakelig av økonomiske grunner har de nå redusert tilsynsmenn til å være én i hvert distrikt. For Finnemarka er det dette året Simostranda og Østre Sponefjordingen som står for undervisningen.

som er riktig for Modums del er ikke godt å si, men det er dette vi har å forholde oss til. Første del av statistikken inneholder opplysninger som er felles for fastskolene (verksskolene) og omgangsskolene:

Utdrag av skolestatistikken for 1837 - Modum præstegjeld - Kongsbergs Provsti

Folkemængde	Skolepl. Børn		Priv. Underv.			Lærd	Forsømmelse		
	Drenge	Piger	Lærere	Drenge	Piger	Underv.	af Fattigdom	af Modvillighed	Mulcttilfælde
6293	667	520	4	8	3	2	116	59	0

Utdrag av skolestatistikken for 1840 - Modum Præstegjeld - Kongsbergs Provsti

Folkemængde	Skolepl. Børn		Priv. Underv.			Lærd	Forsømmelse		
	Drenge	Piger	Lærere	Drenge	Piger	Underv.	af Fattigdom	af Modvillighed	Mulcttilfælde
6293	762	574	3	6	4	0	56	24	1

Skolekommissjonen holdt også møte på Heggen prestegård den 22. juni for året 1818, og med planer for 1819. Med 21 personer til stede ser dette ut til å ha vært et ekstraordinært møte. Det er tyngde over kommissjonen. Øverst i hierarkiet finner vi Provst Jac. Borg, sogneprest Essendrop og prest Teilman. Hvordan fikk folk nødvendig informasjon om det som ble bestemt? Jo, det skjedde fra prekestolen i forbindelse med gudstjeneste.

Skolekommissjonen har nå også bestemt å gå hardere til verks for å få inn skolepenger. Det er to terminer i året, 14. april og 14. oktober. Hvis penger ikke er mottatt ved forfall, vil de gå til utpanting. Og det kunne antakelig effektueres uten store problemer da både fut og lensmann var medlem av kommissjonen. Skoleholderne fikk lønna si utbetalt i to årlige terminer på nevnte datoer. Kommissjonen er på etterskudd med å utbetale premier til de dugeligste skoleholderne og bestemmer nå at det blir kun én som premieres.

I samme møte bestemmes det at de fortsetter med samme bestemmelse for skolevesenet for 1819, med noen praktiske justeringer. Skoleholderne i Snarum og Fure-Fjordingens distrikt skal sørge for undervisningen i én måned i Finnemarka.

Skolestatistikk for 1837 med kommentarer

Den Kongelig Norske Regjerings Departement for Skole- og Underviisningsvæsenet ble opprettet i 1818. Etter hvert utga det skolestatistikker. Den første er fra 1837. Den har både en ganske omfattende innledning om forholdene i kongeriket hva angår skolevesenet, og ganske detaljerte opplysninger om de forskjellige prestegjeld og skoledistrikter. Men ifølge skolehistorikeren J.J. Helgheim er det en del ufullstendige opplysninger i statistikken. Oversikten over elevtallet ble innhentet i 1828 (det ble ikke produsert statistikk da som ble publisert), noen summeringsfeil var det og mangelfulle opplysninger fra en del prestegjeld. Hva

Statistikken viser at det var til sammen 1187 skolepliktige barn. Av disse gikk 832 barn i omgangsskolen, og 325 i bygdas fastskoler. Det var fire fastskoler, tre på Blaafarveværket og én på Buskerud. Disse skolene var også allmueskoler. Andre opplysninger om verksskolene har egne felt i skolestatistikken, og er holdt utenfor min omtale. Av tallene ovenfor her er det oppgitt antall fravær når det gjelder fattigdom og motvillighet. Fattigdom var lovlig fraværsgrunn. Det kunne være problemer med klær, mat, veilengde, sykdom og «andre utilregnelige Årsager», som det står i innledningen til statistikken. Ifølge skoleloven var det kommunenes plikt å kle opp de som ikke kom seg til skolen pga mangel på klær. Men man måtte heller ikke gå for fort fram her, da det kunne føre til misbruk. Man kunne ikke godt vite om denne årsaken var sann eller et påskudd. En viktigere fraværsgrunn var antakelig at foreldrene trengte barnas hjelp i det daglige arbeidet, passe mindre søsken, passe dyr, plukke bær, osv. Om fraværet er riktig registrert, er ikke godt å si. Skolehistorikeren H.-J. Dokka skriver at fraværet i skolen økte med åra, og det var høyere enn skolestatistikkene oppgir. For eksempel i 1854 var fortsatt skoletida pr elev i snitt 4 uker i året.

Når det gjelder mulkt, er det for Modum oppført null antall, og for hele landet ganske få sett i forhold til antall skolepliktige. Det var ingenting å ta fra den som ingenting eide, som det står i innledningen. Det hadde heller ikke noe for seg for den mer formuende, som da ville tro at man kunne betale seg ut av det, og *tilkjøpe sig en Ret til at fremture i sin Modvillighed*. Det hendte ofte at hvis presten ville ilegge mulkt, ble han av skolestyrelsens øvrige medlemmer overtalt til heller å prøve med formaninger. Et bedre virkemiddel var at ordentlig skolegang var nødvendig for å bli antatt til konfirmasjon.

Her er det nok snakk om underrapportering. Blaafarveværket hadde eget mulktregulativ som de

ikke nølte med å benytte, dvs. trekk i lønn. De hadde også andre straffemetoder som jeg skrev om i *Gamle Modum 2013*. Der kunne det gå på liv og helse løs. Det skjedde nok en del i omgangsskolene også, men her var det mindre forhold. Skolestua måtte som regel deles med bondens folk, og læreren kunne bo på gården mens skolen ble holdt der, så det ble en annen form for kontroll. Dette står det i statistikkens innledning: *Planen og Instruksen for Rigets Omgangsskolevæsen ere begge daterede 22de Juli 1834 og indeholde nærmere Bestemmelser for Underviisning og Diciplin, i hvilken sidste Henseende det bør bemærkes, at uagtet Instruxen for Lærerne tillader at anvende legemlig Revselse for grovere Forseelser, findes hverken Riis, Tamp eller andre Strafferedskaber i Landets Almueskoler.*

Utover i århundret skulle det vise seg at disiplinering og straffemetoder i skolen skulle bli en skikkelig verkebyll, som det ble mye diskusjon om under forberedelsene til folkeskolelovene i 1889.

Del av statistikken for 1837 og 1840 som gjelder omgangsskolen:

læring er nevnt, enda dette var hovedfaget sammen med kristendom. Det var nødvendig å kunne lese for å tilegne seg religionsundervisning. Bøker var i hovedsak Luthers lille katekisme og Pontoppidans forklaringer.

Pontoppidans besto av 759 spørsmål og svar som helst skulle læres utenat. Hvor mye lesekunnskap som faktisk kom ut av det, er vel også et spørsmål, og det holdt å kunne lese kjent tekst. Lærebøkene kom fra Tyskland og var skapt av tyske filantroper. Først etter dansketida kom ei norsk lesebok (Grøgaard 1816). Den var egentlig ei bibelhistorie. Bokspråket var ikke lett å forstå for elevene, og Grøgaard selv anbefalte i forordet at *man underviser bedst i et fremmed Sprog, naar man tillige taler Lærlingens Modersmaal*. I hvert fall til å begynne med måtte læreren først forklare innholdet på barnas dialekt. Men etter hvert ble ikke dialekt ansett som «fint» nok, så læreren ble pålagt å snakke bokspråk. Fra 1850 ble Grøgaards anbefaling i forordet tatt ut av boka. Man ville også ha barna til å snakke skriftspråket. Flere referater fra lærermøter rundt midten av århundret viser at de var enige om at

Utdrag av skolestatistikken for 1837															Omgangs-Skoler														
Omgangsskole-districter	Roder	Skolepligtige Børn	Skrive-Underviisning	Regne-Underviisning	Viderekomne	Examen	Omgaaende Skoleholdere	Afgivne af Milit.-Etat	Alder	Tjenestetid	Pengeløn	Emolumenter	Aarlig Indt. af Klokkeriet	Uger aarlig Underviisning															
N.Furefjording	4	98	20	2	0	1	1	1	28	11	24	0	0	32															
S.Furefjording	1	22	5	1	0	1	1	0	31	14	10	0	67	11															
D. Sponefjording	2	149	9	3	0	1	1	0	28	11	24	0	0	31															
B. Sponefjording	4	111	0	0	0	1	1	0	54	10	24	0	0	32															
Brunæsfjording	4	140	13	1	0	1	1	1	24	7	25,5	0	0	33,5															
Simoafjording	3	56	5	0	0	1	1	1	22	2	24	0	0	32															
Snarum Ann.	4	91	22	15	0	1	1	0	26	4	24,75	0	0	33															
Hæggen Ann.	1	12	1	0	0	1	1	0	40	18	20	0	200	2															
Rudsfjording	4	94	4	0	0	1	1	0	42	4	24	0	0	32															
Brugsfjording	3	59	10	0	0	1	1	0	43	16	21	0	0	28															
Summa	10	30	832	89	22	0	1	10	3	-	-	221,25	0	267	266,5														

Utdrag av skolestatistikken for 1840															
Omgangsskole-districter	Roder	Skolepligtige Børn	Skrive-Underviisning	Regne-Underviisning	Viderekomne	Examen	Omgaaende Skoleholdere	Afgivne af Milit.-Etat	Alder	Tjenestetid	Pengeløn	Emolumenter	Aarlig Indt. af Klokkeriet	Uger aarlig Underviisning	
	13	42	852	114	57	3	1	13	2	-	-	318,75	-	217	420

Statistikken for 1837 – Roder og Undervisning

Det er oppgitt 10 omgangsskole-districter og 30 roder. Det er egne rubrikker for skrive- og regneundervisning. Sammenliknet med antall skolepliktige barn er det ikke mange som får slik undervisning, og færrest i regning. Denne statistikken kom altså 100 år etter at allmueskole på landet ble lovbestemt, men som nevnt var kristendomsundervisning hovedmålet med skolen. Dette har man ikke engang sett nødvendig å nevne i statistikken. Heller ikke noe om leseopp-

en måtte forsøke at bringe Skolen på det Punkt, at skriftsproget eller rettere den dannede Mands Tale-sprog der blev mere og mere anvendt.

Under *Viderekomne* er det null hele veien. Skolen var en grunnskole. Under *Examen* er et ettall for hvert distrikt, også ettall i summen. I skoleloven av 1827 står det at barn over 9 år som ikke er konfirmert, skulle overhøres av presten én gang i året. Jeg tolker det slik at dette er oppført som *Examen* i statistikken.

Lærer/skoleholder

Verdt å merke seg er at skolestatistikken ikke bruker benevnelsen lærer, men *omgående Skoleholder*. Lærer ble brukt om de som underviste i fastskoler. For eksempel stilte verksskolene vi hadde i bygda, helt andre krav til de som underviste. I omgangsskolen hadde læreren oftest ikke annen bakgrunn enn andre i bygda. I skolens første tid hadde de kanskje ikke skolebakgrunn i det hele tatt. For det meste fikk de opplæring gjennom praksis i skolen.

Statistikken viser at det var én skoleholder for hvert skoledistrikt, altså 10. Alder og tjenestetid er også oppført. Når det gjelder *Afgivne af Milit.-Etat* er det oppgitt tre. Når en ser på alderen på disse, er de alle i en alder hvor det var svært attraktivt å bli fritatt for militærtjeneste. Jeg har tidligere skrevet om betydningen av dette for guttene som ble ansatt ved Blaa-farveværket, *Gamle Modum* 1998. Dette var kanskje den største gulrota for å velge læreryrket også. Fritak fra militærtjeneste kom med forordninga i 1739. Lærerne ble definert som geistlige personer, og dermed ble også sønnene deres fritatt for militærtjeneste, som prestesønnene ble. Men i 1783 bestemte myndighetene at når læreren gikk av, var han ikke lenger for geistlig å regne, og fritak for sønnene falt bort. Skolehistorikeren K. Tveit skriver i sin avhandling at det er merkelig at militærtjeneste ikke har fått større oppmerksomhet i historiske framstillinger, for det var ei tung bær for svært mange. Den spilte også en viktig rolle i rekruttering til læreryrket. Soldattjeneste var omtrent det verste som kunne hende en ung mann. Tjenestetida var lang, 10 år, og derover fra 1710. I 1816 ble den satt ned til 7 år. I realiteten var militærtjeneste et stavnsband, for så lenge man sto i rullene, kunne man ikke ta seg tjeneste utenfor soldatlegda. I praksis var det småkårsfolk som ble tatt ut, småbønder, husmenn, arbeidere, og fattigfolk hadde lite å stille opp med. Lærerne ble bare fritatt i den forstand at de utførte den på en alternativ måte, i skolen. Det var flere utenrikspolitiske situasjoner på 1700- og 1800-tallet som gjorde det svært attraktivt å få en lærerstilling. Tveit nevner eksempel på unge menn som tilbød seg å undervise gratis mot å slippe militærtjeneste. Dermed kunne det også brukes som et argument for å holde lønna nede.

Hvert prestegjeld hadde mye makt når det gjaldt rekruttering til ledige poster i skolen. Før 1850 var det bare rent unntaksvis at ledige poster ble kunngjort offentlig. Det var flere grunner til det. Det hadde sammenheng med vilkårene en omgangsskoleholder ble tilbudt. De var vanligvis ikke slik at en offentlig kunngjøring syntes rimelig. Det hadde liten hensikt å avvertere i aviser, for ingen avis nådde fram til dem som kunne tenkes å være interessert i en omgangsskolepost. En annen viktig grunn for at kunngjøring ble unngått, var at loven nærmest påla det enkelte prestegjeld selv å sørge for å utdanne de skoleholderne de hadde behov for. Derfor var det svært sjelden at

en omgangsskoleholder kom utenbygds fra. De aller fleste virket i det prestegjeldet de var født og oppvokst i, *altså der hvor ingen blir Profet*, som Dokka uttrykker det. Presteskapet hadde mye makt. Skoleholderne kunne også relativt lett sies opp, og dette hadde konsekvenser for deres forhold til embetsmenn som holdt deres skjebne i sin hånd. De som ønsket å beholde sin post kunne lett bli underdanige. Skoleholderne sto ofte i et elevforhold til presten, og kunne derfor overfor ham bli lite myndige og selvstendige.

Den sosiale bakgrunnen til skoleholderen varierende. Typisk var antakelig en bondegutt som ikke hadde noen gård å overta, neppe heller noen husmannsplass. Ved å velge læreryrket kom han sosialt under husmannen. Det var nemlig de færreste lærere som oppnådde å få seg en husmannsplass. Det var derfor sosialt degraderende for en bondesønn å gå inn i læreryrket. Folk med forskjellige lyter kunne også brukes i skolen, når de ikke dugde til noe annet. Man valgte ikke yrket av lyst, men fordi alternativet var enda verre. Noen spesielle opplysninger for de på Modum har jeg ikke. I to distrikter, S. Furefjerding og Heggen anneks er det oppført én rode i hver. Her er det oppført *Klokkeri*, så her må det ha vært en kombinasjon av klokker og lærer, noe som for øvrig var ganske vanlig.

I loven av 1827 kom det bestemmelse om at de som vil bli omgangsskoleholder, læres opp av kirkesangeren ved hovedsognet under tilsyn av sognepresten, som også kan delta i undervisningen. Det var først da stiftsseminara kom rundt 1830 at læreren for alvor hevdet seg faglig over folk flest.

Lærerlønn

I loven av 1827 er det bestemt at så lenge en omgående skoleholder holder skole, skal han nyte godt av de tvangsmidler som beboerne i de forskjellige roder er pålagt, som å gi ham fri kost, pleie og losji, også på høytids- og helligdager som sammenfaller med tida han oppholder seg der. Fri skyss hadde han også rett til. Skolekassa lønner ham minimum 20 spesidaler i året. Allmuen skal ikke pålegges å forhøye lønna med mindre et flertall i skolekommisjonen vedtar det. Lønna bør passende forhøyes når en dugelig omgående skoleholder har tjent i 7 år. Lærerne hadde vært fritatt for skatter, avgifter og pliktarbeid (veiarbeid). Disse privilegiene ble opphevet med loven i 1827. De sto tilbake med fritak fra militærtjeneste.

Av skoleholderne på Modum var det to som ser ut til å ha hatt en klokkerstilling også, og derfor lå på minstelønn eller under for den delen som gjaldt skolen. De andre lå litt over minstelønn. Dette var uansett ikke en lønn til å leve av. Omgangsskolen var for det meste i vinterhalvåret, så det var mulig å ta seg arbeid utenom skolen i en stor del av året. Handverk som skomaker, skredder, pottemaker var ikke så uvanlig. Gårdsarbeid var en mulighet. Etter hvert som det kom orgler i kirkene, ble noen organister ved siden av læreryrket. Tveit oppgir at det i Modum før

1830 var 5 lærere i Modum som hadde slik bistilling, og han oppgir navnet på 3 av dem, fra Nymoen skole, Torger Pedersen Berg, og organister i Snarum og Nykirke, Ole Pedersen Saatved og Gulbrand Hansen.

I 1818 kom det et rundskriv fra biskopen om navn på lærere og klokkere som kunne ta på seg å vaksinere mot kobber. Ifølge Tveit var dette sannsynligvis tiltenkt lærere og jordmødre. Koppevaksinasjon var innført i Norge fra 1800 og obligatorisk fra 1810. Man måtte framvise attest på at man var vaksinert for å bli konfirmert og gifte seg. Ellers var det slik at fram til 1827 hadde lærerne krav på ekstrabetaling for å undervise i regning og skriving. Slik undervisning var aktuell for de bedrestilte, og de betalte vanligvis ei høyere avgift til skolekassa. Man kjenner ikke til tilfeller hvor foreldre betalte læreren for dette. Statistikken for 1837 viser at det var ganske få elever som fikk undervisning i skriving og regning sammenliknet med antall elever i skoledistriktene. Snarum og N. Furefjerdingen skiller seg positivt ut med hensyn til skriveundervisning, Snarum også i regning. Hvis foreldrene har betalt inn høyere avgift, har dette antakelig dekket inn ekstra utgifter til undervisningen. Skolekassa kunne kjøpe inn skrivemateriell. Tilgjengelig protokoll fra Modum skolekommisjon fra 1818 viser at de har fått nok inntekter til å skaffe bøker og skrivemateriell for det påfølgende år, noe sogneprest Essendrop påtok seg. Om dette har skjedd i tidligere år er i hvert fall ikke lett å se av regnskapene. Privatundervisning var også en mulig attåtning. Både statistikken for 1837 og 1840 viser at det var noe privatundervisning i bygda. En attåtning til læreryrket var nødvendig, eller kanskje det ofte heller var slik at læreryrket var en attåtning.

Under *Emolumenter*, biinntekter, er det ikke oppført noe. Det er nok heller slik at det ikke er innrapportert noe for denne delen, heller ikke naturalia som en del av inntekten. Klokkerne var ikke fritatt for skatt slik lærerne var. De måtte også betale avgift til skolekassa, derav *Inntekter fra Klokkeri*.

Framtidige planer for skolebygg

Denne delen av statistikken viser at man har begynt å tenke på opprettelse av faste skoler, og man har satt opp et kostnadsoverslag på 600 rd. pr. bygning,

i alt seks. *Skutterud* lå under Blaafarveværket og ble behandlet for seg. Med loven i 1827 kom detaljerte bestemmelser om hva som skulle skje når klokkerne etter hvert gikk av. De skulle da erstattes av kirkesangere som også skulle være skoleholdere. Den som ble ansatt ved hovedkirken, skulle beholde klokkergården, hvis dette fantes. Eller man skulle skaffe en, og kunne få hjelp fra *Oplysningsvæsenets Understøttelsesfond*. Kirkesangeren skulle også holde fast skole, enten i sitt eget distrikt, eller der hvor skolekommisjonen bestemte. Barn i faste skoler skulle være de som sognepresten fant hadde fått forsømt undervisning, eller de hvis foreldre ønsket en bedre undervisning enn den omgangsskoleholderne kunne gi, når det kunne skje uten hinder for distriktets skolebarn. Der hvor lokale omstendigheter gjorde det uhensiktsmessig å bygge fast skole, var det skolekommisjonens oppgave å sende saken videre til stiftsdireksjonen. Det ble da opp til den å avgjøre om det skulle være fast skole eller omgangsskole. På Modum ble den første faste skolen (utenom verksskolene) startet opp i kirkesangerboligen på Granstad under Heggen. Ifølge referat i formannskapsprotokollen var det møte der 11. mai 1846 hvor det ble bestemt at sidebygningen var klar til å tas i bruk til skole.

Det var også bestemmelse i loven at det var fullt mulig å opprette faste skoler utenom kirkesangerboligen ved hovedkirken. Det var på betingelse av at allmuen i et distrikt hadde evne til å bekoste og vedlikeholde skolen, samt lønne læreren. Dette skulle skje i samråd med skolekommisjonen. I tilfelle slik skole ble opprettet, ble allmuen her fritatt for utgifter til bygdas øvrige skoler.

Både i faste- og omgangsskoler skal det undervises i lesing med forstandsøvelser, religion og bibelhistorie, sang etter salmeboka, skriving og regning. Barn er skolepliktige fra det 7de året, eller hvis det byr på hindringer, fra det 8de og til de er konfirmert. Alle barn over 12 år og inntil 2 år etter konfirmasjonen, er pliktige til å framstille seg for offentlig katekisasjon. Det påligger sognepresten å føre tilsyn med undervisningsvesenet.

1837 er året da vi fikk formannskapslovene. Dette fikk innvirkning på styre og administrasjon av allmueskolen. Saker som tidligere hadde vært behandlet

Skolestatistikken for 1837 inneholder blant annet også følgende opplysninger, oppført under Forskjellige Oplysninger

Anledn. til Opr. af fl. faste skoler	Børn at henlægge herunder	Udgifter eengang for alle	Udgifter aarlig	Omg. Skoleh. tiltrænges	Aarlig Udgift hertil	Klokker-gaard	Klokker-Indtægter	Kirkes. ved hovedk. «anf. før 1827;» hans Alder
Jahr (4.Dt.)	45	600	85	0	0	1	200	0
Sønstb. (3 D)	60	600	85					
Mælum (3 D)	89	600	85					
B.Rud (9 D)	74	600	85					
Grøter. (5 D)	140	600	85					
Bal (2 D)	--	600	85					
Skutterudhd.	38	0	40					

av skolekommisjonen, skulle legges til formannskapet. Medlemmer av skolekommisjonen og prestens medhjelpere skulle under behandling av skolesaker tiltre formannskapet. Men valgte representanter i prestegjeldet skulle ikke lenger være med i saksforberedelser. I skolesaker skulle sognepresten være ordfører i det kombinerte formannskapet eller *Skoleformannskapet* som det også ble kalt, i stedet for *skolekommisjon*.

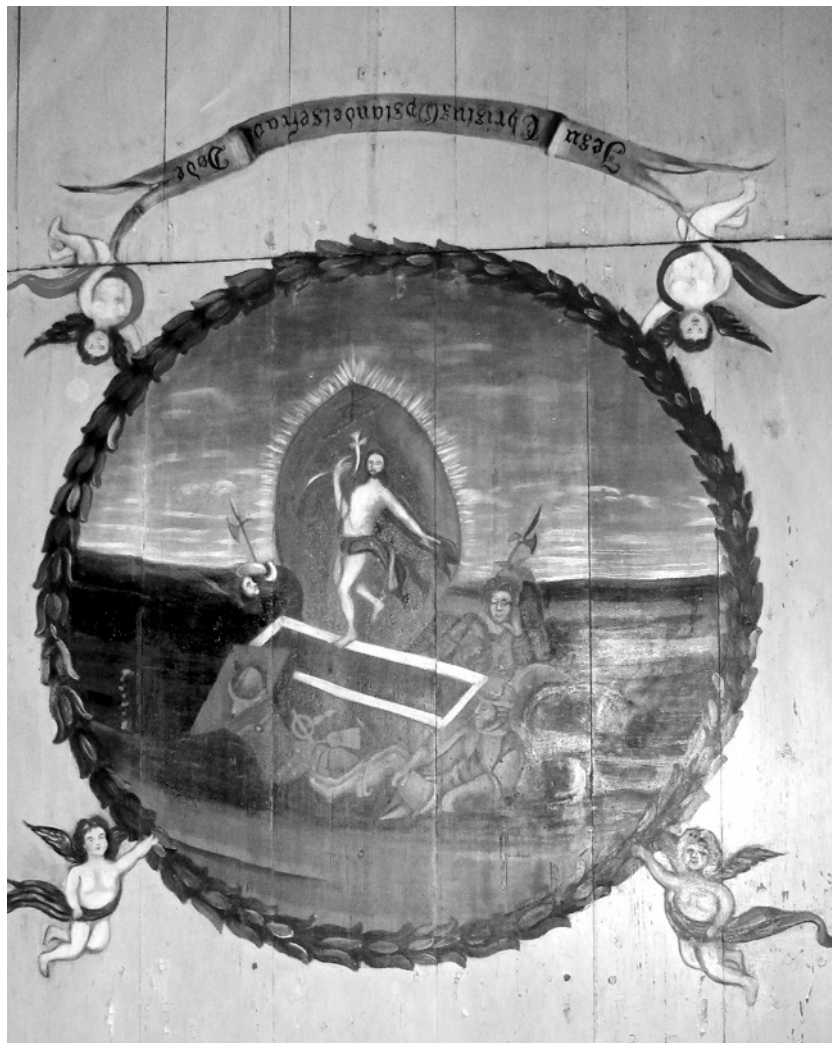
Det ble noe tvil om hvordan allmueskolen egentlig skulle styres, så i 1838 kom det ved kongelig resolusjon nærmere presisering som understreket at formannskapsloven ikke opphevet tidligere forskrifter for styre av allmueskolen. Avgjørelser i økonomiske spørsmål skulle tas av det ordinære formannskap og representantskap, og formannskapet skulle ansette kasserer og regnskapsfører for skolestellet. Regnskapet skulle legges fram for formannskapet, som også hadde ansvar for å sørge for revisjon. Reglene fikk innvirkning på administrasjonen av allmueskolen. Sognepresten ble til en viss grad fritatt for den økonomiske sida av administrasjonen. Men de pedagogiske tilsynsoppgavene lå på ham som tidligere, og slik var det fram til 1860.

Skolestatistikken for 1840

Innbyggertallet er det samme som i 1837, og det må en kunne anta er feil. Det skyldes kanskje at de ikke har foretatt noen ny folketelling siden forrige statistikk. Antall skolepliktige barn har økt. Det samme har omgangsskole-distrikter, som det nå var 3 av. Roder var det nå 42 av. I takt med flere skole-distrikter har også antall skoleholdere økt til det samme, altså 13. Det har kommet inn en ny opplysning i statistikken angående søndagsundervisning og konfirmasjon, dvs. ikke konfirmerte. Det er 13 som er ukonfirmert av uvillighet og 4 av mangel på evner. Søndagsundervisning har det ikke vært.

Skolestatistikken for 1853

Skolestatistikken for 1853 skiller ikke på verksskoler og andre skoler, bortsett fra antall, derfor gjengir jeg den ikke her. Det er oppgitt 4 faste skoler og 9 *Afdelinger som søge Skole til forskjellige Tider*. Jeg regner med at dette betyr omgangsskoler. Antall elever som har



Omgangsskolen var i praksis en menighetsskole. Når elevene kom inn i skolestua på Lofthus gård på Snarum kunne de ikke være i tvil om det. Dette flotte takmaleriet viser Jesu oppstandelse. Veggene er også rikt dekorert. Flere bilder og mer om Lofthus gård finner du i Gamle Modum 2012. Det var nok ikke mange gårder som kunne tilby ei så imponerende skolestue.

fått regne- og skriveundervisning har økt. En del barn har ved siden av regning og skrivning fått undervisning i rettskriving og geografi. Historie står oppført i statistikken, men for Modums del har ingen fått slik undervisning. Geografi og historie var ikke vanlig å gi i omgangsskolen, de hørte til i faste skoler.

Nye bestemmelser i 1860

– overgang til faste allmueskoler

Med loven i 1860 kommer det inn nærmere bestemmelse om etablering av faste skoler. Nå er det slik at hvis beboerne i et område bor nær hverandre, og det er minst 30 skolepliktige barn i området som hver dag kan gå på samme skole, skal skole holdes i eget hus oppført for formålet, eller i et leiet lokale som egner

Skolekommuner (Værk, Brug, Distrikt)	Antal Skole- kredse ved Aarets Udgang	Antall Kredse, hvor Skolen holdes			Antall Skoler for ensligt beliggende Bosteder (\$4)	Antal skolepligtige Børn ved Aarets Udgang (\$49), 1ste Passus) som undervises		
		i fast lokale		paa omgang i Gaardene		i faste skoler	i Omgangs- skoler	udenfor Kredsskolen (\$50)
		Skole- væsenets tilhørende	leiet					
Modum	24	22	-	2	-	881	33	19
Modum Værk	2	2	-	-	-	103	-	6
Buskeruds Gods	1	1	-	-	-	21	-	-

seg til slik bruk. Hvis antall barn i en skolekrets blir så stort at ikke alle kan undervises samtidig av én lærer, skal barna deles inn i avdelinger som har skole til forskjellige tider, eller det ansattes hjelpe-lærere, menn eller kvinner. Hvis kretsens bosteder ligger mer spredt, eller stiftsdireksjonen etter skole-kommisjonens anbefaling finner at andre hensyn gjør skolehold i eget lokale utilrådelig, kan skolen holdes som omgangsskole. Men på betingelse av at egnet lokale stilles til disposisjon.

1860-loven markerer også et vendepunkt når det gjelder undervisning og fag i skolen. Kristendoms-kunnskap tok fortsatt en vesentlig del av tiden, men dominerte ikke slik det en gang hadde gjort. Leseun-dervisning fikk en mer selvstendig rolle i forhold til kristendoms-kunnskap. Elevene fikk etter hvert øving i å lese mer variert stoff, slik at det ikke ble så vanskelig å lese på egen hånd når skolegangen var slutt. Slik gikk det også etter hvert med skrijving og skriftlig språkbruk, slik at det senere ikke ble så vanskelig å ta til pennen. Men det som virkelig markerte forskjellen fra tidligere, var at orienteringsfagene geografi, historie og naturfag fikk innpass.

Skolestatistikken for 1877

Nå har det skjedd mye på fastskolefronten. Det er nå 22 faste skoler i bygda, men kun 18 lærere, så noen av dem må ha hatt undervisningsplikt i mer enn én skole. Det er fortsatt 2 omgangsskoler i drift. Pilterud på grensa mot Lier ble sist nedlagt, i 1898, så omgangsskolen holdt seg lenge i Modum. Verks- og bruksskoler kommer i tillegg i denne statistikken. Ellers er det ikke oppgitt hvilke fag det ble undervist i.

Avslutning

Skolen kom ikke som en konkurrent til kirken, men som en medhjelper. Den skulle legge et grunnlag som presten kunne bygge videre på. Kirken hadde full kontroll da skolen ble innført. Det var allikevel en forsiktig sekularisering helt fra begynnelsen, for skolen kom inn på et område hvor kirken hadde vært enerådende. Læreren erstattet klokkeren. Men kirken sto hele tida sterkt, først og fremst fordi den hadde kontrollen med konfirmasjonen. Konfirmasjonen var hovedgrunnen til at foreldrene sendte barna i skolen. Øvre grense var 14. eller 15. året. Etter konfirma-sjonen var det slutt på all skolegang for alle som soknet til allmueskolen. Folkeskoleloven i 1889 markerer det avgjørende vendepunktet fra kirkelig allmueskole til borgerlig folkeskole. Begrepet *Allmue-skole* gikk over i historien.

En skole med rom for borgerlig undervisning svarte til opplysningstidens ideal, en folkelig nasjonal selvfølelse var under utvikling. Skolen skulle avsluttes med et avgangsvitnemål, men om det skulle holdes noen avgangsprøve ble opp til skolestyret å avgjøre. Den gamle forbindelsen mellom skolen og konfirmasjonen ble brutt. Selve loven om tvungen konfirmasjon opphørte formelt i 1912. Det skulle gå ytterligere 100 år før kristen formålsparagraf ble fjernet og erstattet av en livssynsnøytral paragraf, Religion, Livssyn og Etikk (RLE) i 2008. Men det gikk ikke lang tid før en politisk hestehandel etter regjeringsskiftet i 2013 førte til at K for *Kristendom* ble gjeninnført fra 2015 (KRLE). Diskusjonen om skolens formål er ikke over med det.

som aldeles udebleve	til sammen	Deraf		Børn, som deltog i Kredsskolens frivillige Undervisning	Samlet antal lov- befalede Skoledage, i hvilke alle de skolepligtige skole- søgende Børn til sammen skulde have søgt skolen	Deraf forsømte	Antal Lærere	Lærernes og Lærerindernes samlede Antal skoleuger	
		Gutter	Piger					lovbestemte	frivillige
9	942	508	434	776	110,481	12,227	18	372	258
-	109	56	53	103	10,692	905	2	36	36
-	21	9	12	21	975	179	1	18	18

Ordforklaringer (Store Norske leksikon)

Fundas, i eldre tid bestemmelse (statutter, vedtekter) gitt av staten, eller med dens godkjenning, om bruk og forvaltning av midler avsatt til et bestemt formål, særlig til milde stiftelser.

Provst, dansk for prost. I Den norske kirke leder prosten preste-tjenesten i prostiet og bistår i dennes embets-utøvelse. Prosten ivaretar arbeidsgivers styringsrett overfor prestene i prostiet, og er nærmeste overordnede for prostiets sokneprester og prostiprester. Et prosti er den kirkelige administrative enhet innenfor et bispedømme og utgjøres av flere sokn.

Fut eller fogd var historisk benevnelse på en embetsmann med myndighet som politi og oppkrever av skatt og bøter i et landdistrikt. I dag offentlig tjenestemann som driver inn penger, for eksempel skattefut.

KILDER:

- Dokka, H.-J. 1967. *Fra allmueskole til folkeskole. Studier i den norske folkeskoles historie i det 19. århundre*. Oslo
- Helgheim, J.J. 1980. *Allmugeskolen på bygdene*. Oslo
- Tank, R. 1944. *Modums historie II*. Modum
- Tveit, K. 1979. *Allmugeskolen på austlandsbygdene 1730-1830*. Doktoravhandling. Pedagogisk forskningsinstitutt. Universitetet i Oslo
- Lov, angaaende Almue-Skolevæsenet paa Landet. 14. Juli 1827*. C. Arntzen og K.A Arntzen
- 5te Bind. 1826-1828. Christiania 1829
- Lov om Almueskolevæsenet paa Landet. 16. Mai 1860*. L.S. Vogt. Christiania 1861
- Statistikk 1837: *Statistiske Tabeller vedkommende Undervisningsvæsenets Tilstand i Norge ved Udgangen af Aaret 1837*. Christiania 1840. Do. statistikker for åra 1840, 1853 og 1877.
- Modum Kommunes arkiv: Formannskapsprotokoll nr. 1, 1837-1860
- Kopi av regnskapsprotokoll for Modums Allmueskole for 1750-1818
- Riksarkivet i Oslo, Oslo stiftsdireksjon, SAO/A-11085/1/1e/1eb/L0001

Gutten og knallbombene

Like etter frigjøringen i 1945, da jeg var 6 1/2 år gammel, ble det et fryktelig oppstyr i Vikersund sentrum på grunn av noe som egentlig var guttestreker, men som utvilsomt kunne vært farlig om ikke flaksen hadde vært på guttenes side. Fredsmarsjen var over, og den aller første fredsrusen var på hell. Etterkrigstidens grå hverdag meldte seg for folk flest.

En dag ryktes det at sportsforretningen i Vikersundgata hadde knallbomber. Prisen husker jeg ikke, men det var bare noen øre pr. stk., og alle som hadde noen små slanter tilgjengelig, omsatte dem fluksens i knallbomber. Jeg mener å huske at man måtte være konfirmert, altså 14 år eller mer, for å få kjøpt dem, men alle kjente jo noen som var over 14, så det var et svært lite hinder for de fleste. Men den som ikke hadde begynt på skolen engang, fikk nøye seg med å se på.

Knallbomber, eller smellbomber, som de også ble kalt, var kort sagt en kinaputt med ordentlig krutt i som var pakket inn i et spesielt vokset brunt papir som nærmest var vanntett. Inn i denne ladningen var det satt ei lunte, som ikke tålte vann mer enn noen sekunder før den sluknet hvis den falt i vannet når den var antent. Det ble sagt av noen voksne at det var svartkrutt i bombene.

De store guttene ledet an. Det var mang en liten krig rundt hushjørnene i Vikersund i de dagene dette sto på. I små konflikter guttene mellom kunne bombene brukes som håndgranater, og det ble gjort. Men som for andre «krigførende» var økonomien et vanskelig punkt også i Vikersund. Mang en blank sparebøsse med Modum Sparebanks emblem på ble plyndret i denne tiden, og metodene var mange og oppfinnsomheten stor. Men også denne kilden var begrenset. Noen hadde tømt bøssa si helt og kanskje den til broren eller søsteren også, og noen var tatt på fersk gjerning av foreldrene og hadde fått juling med bjørkeris eller husarrest som straff. (Juling på blanke messingen ble den gang betraktet som en rimelig straffemetode av de fleste foreldre.)

Pante tomflasker var neste finansieringsmetode, og den varte i flere dager. Jeg er usikker på om panten var 10, 15 eller 20 øre pr. flaske den gangen, men i alle fall kom «rustningskappløpet» raskt i gang igjen etter hvert. Det var nok mange foreldre som fant kjøkkenskapet, boden eller kjelleren tom for øl- og brusflasker i denne tiden. Men etter hvert som alle tomflasker i Vikersund-området var levert inn i forretningene, tørket også denne kilden inn.

Siden det alltid er noen som har penger når «ingen andre» har, ble handel med gjenstander

ungene mellom neste finansieringsmetode, og mang en dyrebar gjenstand skiftet eier for å finansiere flere bomber. Selv kan jeg huske at jeg solgte en stor fin lastebil, ca. 75 cm lang, til sønnen til en av legene i Vikersund for kr. 2,-. Jeg kan også huske at det var vanskelig å forklare hvor det var blitt av lastebilen bestefar hadde laget til meg.

Men selv med kr. 2,- kontant var det ingen som ville kjøpe bomber til en som bare var 6 år, 6 1/2 om jeg må be, så mitt problem var ikke løst selv om finansieringen var ordnet. Det var de som ville låne pengene, men selv da forsto jeg at den sikkerhet som jeg ble lovet, f. eks. å sitte bak på sykkelen hans til skolen til snøen kom til høsten, ikke var særlig mye verdt når bombene var sprengt. Dessuten bodde jeg like ved skolen.

Foran Modum Sparebank var det den gangen bussholdeplass, og der stoppet Solheimrutene, som de het lokalt. Der sto så de som bodde ute på bygda og ventet på rutebilen, som bussen ble kalt den gangen. En dag sto det blant de som ventet ei eldre bondekone som hadde vært og handlet. Hun hadde vid stakk og skaut på seg og vekslet noen ord med kjente mens hun ventet. Mellom bankbygningen og Grøtterud-gården var det minst 12–15 meter, og der holdt noen gutter på med å tenne ei knallbombe. Da lunta begynte å frese, skulle den kastes mot jernbanen litt lenger unna. Men han var nok litt redd han som holdt, for da han kastet, falt bomba ned bak ham i stedet. En av de andre guttene sparket til den for å få den vekk, men i gal retning, så den endte under kanten på stakken til bondekona. Da det smalt, virket det som om bondekona steg litt til værs mens hun åpnet munnen og skrek høyt av redsel. I neste øyeblikk satt hun på bakken med stakken i vifteform rundt seg mens hun fortsatte å hyle stakkar. Mens de andre som ventet på bussen, hjalp bondekona, forsvant alle guttene som ånder i en fillehaug. Også jeg løp for livet, selv om jeg bare hadde vært tilskuer. Heldigvis har jeg aldri hørt at bondekona fikk noe men av «bombeangrepet», men hun hadde sikkert fått et minne for livet.

Jeg tror aldri noen ble stilt til ansvar for hendelsen, men den fikk som konsekvens at alle tendenser til samling av et antall gutter i gata ble jaget av de forretningsdrivende i en periode.

På dette tidspunkt i historien var det forholdsvis mange knallbomber blant de litt eldre guttene, og dampbåtbrygga var den gangen helt isolert fra Vikersundgata, og derfor et flott sted for å bruke opp bombelageret. Hele Grandplassen var den gang grunt

vann og helt grønn av hva vi guttungene kalte gjeddegrass. Brygga lå ytterst på en odde med et stort låvelignende hus mellom seg og Vikersund sentrum. Dette huset inneholdt kull til slepebåten Grev Wedel, lokalt bare kalt Greven. Kullet ble fraktet dit med jernbanen, som hadde spor helt inn i bygningen. Her var man helt utenfor synsvidde for alle i Vikersund sentrum.

I en relativt kort periode på noen timer var brygga sentrum for tilværelsen for alle guttunger i Vikersund. Det var nesten rart at ingen lurte på hvor alle gutter mellom 6-7 og 15-16 år var i disse timene. Ja, kanskje noen lurte, men ingen forstyrret oss på og ved brygga.

Noen bomber ble sprengt på land, men langt de fleste ble kastet ut over vannet, og mange av dem tok vannet før de eksploderte. Det som var mest morsomt, var når det smalt akkurat idet bomba tok vannet, for da så du en liten sprut, og smellet ble annerledes.

De som traff vannet litt for tidlig, sloknet fordi lunta trakk vann, men fikk man tatt dem relativt fort opp av vannet, var kruttet stort sett tørt og brukbart. Da dette var klart, tjuvlånte man en båt og plukket opp de som ikke eksploderte så raskt som mulig.

Noen av de eldste organiserte raskt en gjeng med de «halvstore» guttene, som åpnet de ueksploderte bombene etter som de kom på land igjen og tømte kruttet i en tom blikkboks man fant i båten.

Da moroa var over, og alle bombene enten var eksplodert eller åpnet og tømt for krutt, hadde man

altså en blikkboks med en god del krutt i, og noen av de eldste sto på god avstand og forsøkte å kaste en tent fyrstikk opp i blikkboksen for å antenne kruttet. Siden det var litt vind i luften, var det nesten umulig på ca. to meters avstand. Enten traff de ikke blikkboksen eller fyrstikken sloknet i luften, som regel begge deler. De store guttene hadde respekt for kruttet. Jeg derimot forsto ikke hvorfor de ikke tente på, og det sa jeg til slutt. Svaret var greit. «TENN PÅ DU DA VEL.» Jeg så gjorde, sittende på huk med fremstrekt hand med ei tent fyrstikk i.

Resultatet var sjokkerende og smertefullt. En stikkflamme sto et par meter rett til værs og tok begge øyenbrynene mine og hårluggen pluss all hud på oversiden av tre fingre på høyre hånd. Dessuten havnet jeg på ryggen mer enn to meter vekk fra boksen og slo meg kraftig, men det merket jeg ikke før senere. Jeg husker godt den djevelske smerten i ansiktet og særlig på høyre hånd mens jeg løp hjemover mens snørr og tårer sprutet.

Heldigvis var min mor en rolig og sindig person som ikke fikk panikk da jeg braste inn hjemme. Etter legebesøk og nødvendig behandling viste det seg at øynene ikke var skadet, og at sårene var utenpå, så de grodde. Hårluggen vokste ut igjen i løpet av høsten, men det tok flere år før jeg igjen fikk øyenbryn.

Knallbombene forsvant fra varesortimentet i sportsbutikken, men jeg vet ikke om det var innehaveren selv som bestemte det, eller om noen myndighet hadde vært inne i bildet.

Ivar M. Sæveraas:

Utvandringen fra Modum 1839–1930



Ungdommer fra Ødegården, Ramfoss og Snarum i 1920, fem år før Erik Bolstad emigrerte. Bakerst: Harald Bolstad, Erik Bolstad (bror til Harald) og Nils Johansen. Jentene: Bertha Karlsen og Gunhild Korsbøen. Foran: Einar Holmen og Edvin Hilsen.

Foto er lånt av Ivar M. Sæveraas.

I fjor høst omtalte *Bygdeposten* en rykende fersk bok av Christoffer Bye om utvandringen fra Modum til USA. Boka ble utgitt på eget forlag. Boka dokumenterer utvandringen fra Modum «fra de fikk sin flytteattest fra sognepresten og pakket og tok raskeste kjerrevei langs Drammenselva, til Drammen, som fram til omkring 1860 var den viktigste emigranthavn for Modum og Buskerud».

Christoffer Bye nevner i forordet i boka si at utfordringene med å lete etter bestemte personer i arkivet er mange. Likevel har han gitt oss et imponerende verk. Det gir et verdifullt tilskudd til vår lokalhistorie, og kan anbefales.

Jeg har to onkler av Bolstad-slekta fra Ødegården på Vestre Snarum som emigrerte i denne perioden. Den ene, Ole Bolstad, fant jeg, men ikke skihopperen og idrettsmannen Erik Bolstad, han manglet.

Ole Severin Bolstad emigrerte i 1915 til Nord-Dakota i USA, der han startet som farmer. Halvor Ødegården (far til Isak Ødegården) fortalte meg i 1959 hvordan Ole en dag i 1915 forsvant over Øgardsåsen på vei til Ramfoss (Kløtgefoss) for å ta toget til Drammen og Kristiania og båt derfra. Foreldrene Olaus og Inger Marie så ham aldri igjen.

Først i juni 1959 var Ole tilbake for å besøke familien for første og eneste gang etter 44 år i Statene. Han kom en varm junidag. Det ble satt opp egen buss for familien fra Ødegården, Korsbøen, Finnerudskogen (i Sigdal), Sysle, Bingen og Hurum til hans søster i Bærum (min mor). Jeg kom hjem fra barneskolen en ettermiddag til storfamilien som var i festhumør etter at Ole var kommet på besøk. Da traff han sin yngste bror, Oddvar (fra Finnerudskogen), som han aldri hadde sett. Det var 11 søsken i Bolstad-familien, så det var en stor familie.

Onkel Ole var en stor og kraftig kar og så ut som en skikkelig cowboy. En riktig flott kar som sin far Olaus og sine brødre Erik, Harald og Oddvar. Han fikk anledning til å være med i slåttene i Ødegården den sommeren. Det syntes han var puslete greier i forhold til i Nord-Dakota. Å riste høyet før det ble lagt på trådene på hesjene, syntes han var helt unødvendig.

Han ble intervjuet av *Drammens Tidende* og med bilde av «han som kom hjem etter 44 år i USA», og som traff sin bror på 43 år for første gang.

Ole stortrivdes sammen med familien og reiste tilbake først i september 1959. På båten hadde han på seg to lusekofter som familien hadde strikket til slekta i USA. Han sendte meg en sølvdollar og et brev i februar 1960. Han døde bare noen dager senere.

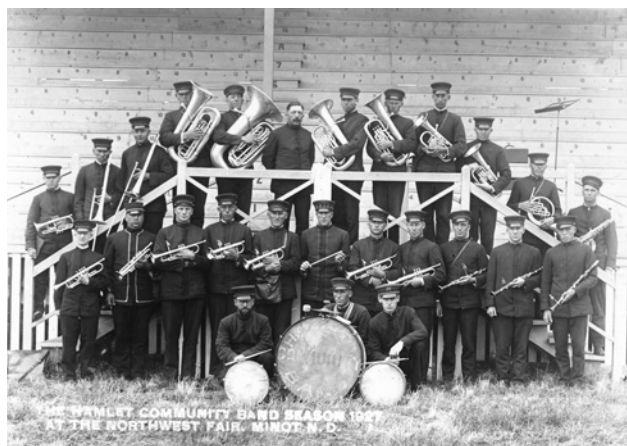
Ole skal ha deltatt en kort tid i den første verdenskrigen, men ble sendt hjem pga. problemer etter et gassangrep. Han kom helskinnet hjem. Hans sønn Kenneth skal ha deltatt i Koreakrigen.

Onkel Ole fortalte om livet på farmen i Nord-Dakota. Det var hardt arbeid og store forhold. Han jobbet sammen med apacheindianere, som var noen skikkelige tøffinger.

Erik Bolstad, broren til Ole, emigrerte via Canada til USA i 1925. Han har ikke Christoffer Bye fått med i sin oversikt. Erik var en meget god skihopper, han var helt i Norgestoppen. I Canada og USA drev han med skihopping, skogbruk og laksefiske. Han slo seg ned i Seattle og fikk en sønn Robert som ble sheriff i byen. Han besøkte oss i 2001 sammen med sin kone, og vi har fremdeles kontakt.

Vi har etter hvert familie i Washington, Alaska, Dakota, Hawai og Georgia.

Boka til Bye forteller om livet «fra husmann til



Musikkorps i Minot, Nord-Dakota 1927. Minot hadde ca. 10 000 innbyggere. Ole Severin Bolstad i midtre rekke, nr. 3 fra venstre, med trompet.

Foto er lånt av Ivar M. Sæveraas.

farmer på den amerikanske prærie». Det var mange moinger som jobbet hardt under krevende forhold, men i USA fikk de tross alt muligheter til å skaffe seg en framtid.

Det var den gang Norge sløste med sine beste ungdommer og ikke ga dem muligheter. For litt over 100 år siden var Norge et av de fattigste land i Europa. Christoffer Bye sier det så godt: «Målt med dagens velstand kan en fristes til å si at de som mange andre hadde ingenting, og noen hadde ikke det en gang.»

Christoffer Bye har lagt ned et omfattende og solidt arbeid. Jeg vil anbefale boka hans på det sterkeste. Jeg håper han får anledning til seinere å komme med 2. utgave, der alt nytt blir tatt med.



Fuglejakt i Nord-Dakota i 1927. Ole Severin Bolstad til høyre.

Foto er lånt av Ivar M. Sæveraas.

Arnt Berget:

Korntørka i Tarmen



Øivind Røsdærn ved Røykovnen.

Foto: Arnt Berget.

Lengst nord i Tarmen, på gården Fjellhaug, som tilhører Hans Korsbøen, står en eldgammel ovn murt opp av gråstein. Tuftesteiner omkring ovnen forteller at den har stått i et hus som har vært ca. 15 kvadratmeter stort. Beliggenheten er i skogkanten, på vestsiden av et jorde som ble planert for over 30 år siden. Under planeringen dukket det opp tuftesteiner av flere hus fra en gammel husmannsplass. Ovnene ser ut til å være en røykovn uten skorstein, der røyken skulle samle seg oppunder taket. Den bidro til oppvarming av tak og vegger, før den ble sluppet ut gjennom glugger høgt oppe på veggen. Øivind Røsdærn fra Lier har reist rundt og sett på flere røykovner på gamle finneboplasser og mener at ovnene i Tarmen er satt opp av finner.

Finnene hadde røykovn i tre hustyper

Røykovnsprinsippet for oppvarming bragte finnene med seg fra Finland da de kom og slo seg ned i de norsk-svenske granskogområdene i siste halvdel av 1500-tallet. Men også langs kysten fra Vestlandet og nordover var en enklere norsk versjon av røykovnen

i bruk. Finnene brukte røykovner i tre hustyper: I røykstua, som var bolighuset, ble det brukt store ovner. Disse var bygd opp av store mengder grov naturstein murt sammen med leire som bindemiddel. Steinmassen fungerte som varmemagasin og frigjorte nok varme til å holde en behagelig romtemperatur ett døgn etter at ilden var slukt. Ovnene i badstua var mindre og murt uten bindemiddel og ble også kalt røysovn, det samme gjaldt ovnene i tørkehuset for korn. Mange brukte badstua også til tørkehus.

Finnene kalte tørkehuset for rie

Ovnen i Tarmen er murt av mindre steiner uten bindemiddel, noe som gjorde at den ble hurtig oppvarmet. Hans Korsbøen sier at den tidligere eier av eiendommen, Einar Haugen, fortalte at ifølge gamle beretninger var dette ei korntørke. Konstruksjon og størrelse på ovnen tyder på at den har stått i ei rie, som var finnes tørkehus for svedjerugen. Her sto rugbandene til tørk på stenger i rommet, eller på et glissent golv mellom to etasjer i huset. På grunn av brannfaren var det viktig å bruke lauvved som ikke



Finnene hadde forskjellige typer tørkeovner. Bildet viser ei finsk rie, som var finnenes tørkehus for svedjerug. Denne ria står nå på Glåmdalsmuseet.

Foto: Modum kommunes fotoarkiv.

spraket og gnistret i ovnen. Av den grunn var ria også plassert utenfor gardstunet. Den kunne også stå som enslig hus på svedjer langt fra gården. Ria kunne også ha tett gulv av halvkløyvinger og bli brukt til treskingen, med sliul.

Befolkningsvekst og behov for nye svedjeområder

Den Savolaksiske befolkningseksplosjonen, behovet for nye svedjeområder og kriger med russerne førte til finnenes utflytning vestover. Finner fra Savolaksområdet koloniserte store deler av de skandinaviske barskogregionene. Mange finner var kommet til Sverige for å drive svedjebruk, mens barn av disse ofte dro videre til Norge for å finne næringsrik granskogmark. Finnenes svedjebruk var meget arealkrevende, for prosessen tok bare 3 til 4 år. Trær ble hugget ned og tørket første året, brent det andre og man sådde høstrug i asken, og tredje året vokste rugen til og ble høstet. Svedjen gav god avling i ett og av og til 2 år, da flyttet de til en ny granskog. Først etter 20 til 30 år når svedjen var vokst til med ungskog, kunne ny brenning foretas og svedjen tas i bruk igjen. Store arealer med god jord ble uproduktive i skogbrukssammenheng. Dette førte selvfølgelig til konflikter mellom skogeiere og finner. Det har vi eksempler på både fra Finnerudskogen og Finnemarka i vårt distrikt. Men det var nok også enkelte finner som etablerte seg som husmenn med jord under større gårder, eller slo seg ned på gamle ødegårder.

Finsk husmann drept under tømmerhogst

Vi skal ikke se bort fra at ovnen i Tarmen kan være murt opp av en finne for ca. 350 år siden. Gamle dokumenter fra et rettsmøte i 1661 forteller om en husmann på Flannum som het Jens Olsen Schinder. Han var født i Jemtland og sønn av en innvandret finne. Han var i skogen for å felle trær, sammen med en annen husmann, Gunder Haffnordsen. Gunder felte et tre over Jens, slik at han ble drept, og Gunder ble tiltalt for drap. Overtroen var nok sterk på 1600-tallet, for i følge rettsprotokollen ble liket gravd opp i igjen, og Gunder ble pålagt å legge sin hånd på det. Dette ble gjort for å se tegn på at han med vilje var skyld i Jens Olsens død. Intet tegn viste seg, og Gunder ble frikjent, da alle vitner også gikk i hans favør. I følge *Modums historie* var Tarmen og Flannumgårdene, (som den gang ble kalt Flenum) på 1600-tallet ett bruk. Flenum hadde den gang 5 husmenn med egen jord. Opprinnelsen til navnet Flannum er Fledna, som betyr elv eller bekk gjennom flatt lende. Navnet Tarmen viser til rydningsgårdens lange og smale form, der den strekker seg langs bekkedraget (Gråbekken) innover mot Holleia.

KILDER:

Modums Historie.
Norsk Skogfinsk Museum.
Wikipedia.
Hans Korsbøen, Sysle.
Øivind Røsdærn, Lier.

Arnt Berget:

Glosimotstua og Limesalen



Glosimotstua

Foto: Modum kommunes fotoarkiv.



Mølleplassen i Kroka, der Christian Skredsvigs far var møller.

Foto: Utlånt av Arnt Berget.

Glosimotstua ved Stalsberg ble av mange regnet som Modums eldste beboelseshus. Far til den berømte kunstneren Christian Skredsvig har bodd i denne stua. Ifølge boka *Christian Skredsvig. Liv og diktning*, som ble skrevet av Torleiv Kronen i 1939, het han Erik Hansen Ihleneie, men kalte seg Glosimot. Han og kona Berthe Karine var tjenestefolk, men kjøpte Tomta, en gammel plass under storgården Skredsvik. Da drev han Geithus mølle på leiebasis.

I 1860-åra flytta han til Mølleplassen i Kroka og ble møller ved Vikerfossen. I Modum kommunes fotoarkiv står det skrevet at Glosimotstua fikk navn

etter uvdølen Anton Glosimot, som bodde der. Videre at han og kona Helga om sommeren var seterfolk på Gulliksvollen øst for Midttjern. Da setra ble nedlagt, flyttet de til Sønstebysetra (kalt Westadsetra) og setra der til 1918. Dersom det er riktig som Kronen skriver, at Erik Hansen kalte seg Glosimot, så het altså stua Glosimot før Anton kom dit. I så fall tok han navn etter stedet, stua er altså ikke oppkalt etter ham. Astrid Halvorsen fortalte i 1987 at folk fra Finnemarka ofte tok inn i Glosimotstua når de var i bygda og handla, særlig gjorde de det vinterstid.

Limesalen var også et lite hus hvor folk tok inn. Det var særlig sesongarbeidere på vei fra tjeneste på en gård til en annen. Her laga de sopelimer av limeris de fant opp mot Kløyva, der det vokste mye bjørk. På gårdene fikk de 25 øre stykket for limene. Astrid og Ed Halvorsen fortalte i 1987 at dette er grunnen til at det lille huset som lå mellom uthuset i Stalsberg og Glosimotstua ble kalt Limesalen.

KILDER:

Christian Skredsvig: *Møllerens sønn*

Torleiv Kronen: *Christian Skredsvig. Liv og diktning*

Modum kommunes fotoarkiv

Bautaen over krigens falne

Bautaen over krigens falne har stått ved Heggen kirke i snart 70 år. Bautaen blir tatt godt vare på. 8. mai og 17. mai blir det lagt ned krans ved bautaen. I en innberetning om arbeidet med å reise minnesteinen, datert 12. september 1949, skriver komitéens leder Sverre Hov om arbeidet. Det meste av denne artikkelen bygger på hans innberetning.

Arbeidet med å reise et minnesmerke ble satt i gang kort tid etter frigjøringen. Bondeungdomslaget oppnevnte først en komité. Kort tid etter satte kommunen også ned en komité. Disse ble slått sammen til én og kom til å bestå av: Arne Altern, Joh. H. Paulsen, Sverre Hov, Johan Fure, Karl Kronen, Arne Sandaker, Jens Tandberg, Ole Bjølgerud, Ole A. Braathen, P. Solheim, Ole Strand og Ragnar Gjerløw. Sverre Hov ble valgt til formann, Arne Altern til sekretær og Joh. H. Paulsen til kasserer.

Det ble sendt bidragslister rundt i bygda. På kort tid kom det inn bidrag på kr. 15 000. Kommunen bevilget kr 8000.

Komitéen vedtok å kontakte billedhuggeren Anne Grimdalen for å be om et utkast til minnesmerke. Som idé ble foreslått: *En oppreist yngling som strekker armene oppover mot lyset i det han sprenger sine lenker*. Anne Grimdalen hadde modellen ferdig i gips våren 1947. Steinhoggerfirmaet Dokken og Johansen i Vikersund fikk i oppdrag å utføre monumentet. Først var det meningen å hogge monumentet av én steinblokk, i Drammensgranitt. Firmaet forsøkte å få en slik blokk fra steinbruddet ved Lierasylet. Men det var vanskelig å få ut en så stor blokk. Det ble besluttet at monumentet skulle bestå av to stykker, et fotstykke med navn og et toppstykke med relieffet.

Komitéen hadde latt stedsvalget være opp til kommunen å bestemme. Det var tale om to steder: ved kommunehuset i Vikersund og ved Heggen kirke. Åtte av komitéens medlemmer stemte for Heggen, fire for Vikersund.

Kommunestyret hadde først bestemt seg for Vikersund med 15 stemmer mot 14. Det ble fremmet krav om ny behandling og fylkesmannen gikk inn for dette. 18. juli 1948 stemte 19 for plassering ved Heggen, 13 ved Vikersund. Dermed var plasseringen ved Heggen vedtatt. Avdukingshøytiden ble satt til søndag 5. september 1948.

Drammens Tidende Buskerud Blad hadde en fyldig omtale av arrangementet dagen etter. Det ble en våt dag, med regn og søle. Likevel møtte hundrevis av mennesker fram. Oberst Ole Reistad holdt avdukningstalen. Pastor Hov ga en historisk oversikt. Ordfører Andreas Knive takket på kommunens vegne. Ingeniør Narvesen la ned krans på vegne av de pårørende. Asbjørn Sunde la ned en krans *til heder for de fire han hadde hatt kontakt med under sin sabotasjevirksomhet*.

Innberetningen går ikke inn på drøftingen av hvilke navn som skulle stå på steinen. I menighetsblad nr 4/1945 kan vi lese at de da hadde satt opp en liste som inneholdt



Bautaen på Heggen.

Foto: Anne May Dokken.

18 navn. I menighetsblad nr 10/1946 er listen utvidet til 22 navn, sammen med oppfordringen: *Hvis det er noen flere fra Modum som kan tenkes å komme i betraktning, bes en melde fra til formannen i komitéen*. Sverre Hov, Snarum.

Ved den endelige behandlingen kom det inn tre nye navn, mens ett navn gikk ut av listen. Det kom altså til å stå 24 navn på monumentet.

KILDER:

Innberetning om minnesteinen over de falne, skrevet av Sverre Hov, datert 12. september 1949, journalført Modum kommune 1708/1949 «Modums falne hedres på en verdig måte», DT og BB 6. september 1948 Modum menighetsblad nr. 3/45, 4/45 og 10/46

Eli Moen:

Krøderbanen

– en trivelig arbeidsplass



Knut klar til å reise på jobb på Krøderbanen.

Foto er lånt av Eli Moen.

Statsetaten NSB var en organisasjon med et sterkt og klart lagdelt hierarki. I distriktene, på sidebanene, var situasjonen en annen. Krøderbanen minnes som en trivelig og avslappa arbeidsplass. På sin måte utgjorde de NSB-ansatte et eget lite samfunn for seg. Her var alle like og tonen kameratslig. Denne opplevelse av likeverd og fellesskap kan sies å være en tidlig variant av de beste former for norske arbeidsplasser av i dag med medbestemmelse og flate hierarkier.

På Krøderen besto arbeidsplassen eller «samfunnet» av stasjonsmester, stasjonsbetjenter, ekspeditører, telegrafist, pussere i tillegg til lokførere, tre faste sådanne, fyrbøtere, overkonduktører og konduktører samt baneansatte. Like ved stasjonen, i stasjonsmesterboligen, bodde foruten stasjonsmesteren, stasjonsbetjenten og telegrafisten. Enkelte av lokførerne (Martin Foslien, Elling Haakonsrud, Arnt Bye) hadde egen bolig i nærheten. Knut Moen, ansatt på Krøderbanen 1952–56, husker sin tid ved Krøderen som nærmest å tilhøre en stor familie.

Arbeidet

Arbeidsrutinene og rutemønsteret synes å ha vært de samme på 1950-tallet som ved oppstart av banen i 1872. «Første tog om morgenen gikk kl. 7.15 og tilbake fra Vikersund kl. 11.20». Siste tog tilbake til Krøderen ved 21-tiden. Så var det på'n igjen tidlig neste morra. Fram til passasjertrafikken ble lagt ned i januar 1958 var loket og vognene stasjonert på Krøderen. Ved siden av å vedlikeholde loket, fyrte pusseren opp loket før start om morgenen. Dette var nattarbeid. Når lokfører og fyrbøter kom, ble hele loket smørt opp, veivstenger, akselkasser også videre, før start. Som regel var det fyrbøterens oppgave å fylle på vann om kvelden før loket ble satt inn, men dette kunne gå på rundgang avhengig av den enkeltes timeantall. Det var fyrbøterens oppgave å fylle kull på tenderen, rommet bak der «køla» lå. For å klare bakken opp til Hære-toppen minnes Knut at det måtte atskillig skuffer til.

De to på loket måtte holde utkikk på hver sin side etter signaler. Til stasjonspersonalets oppgaver hørte å vise enten grønt eller rødt flagg inn til stasjonen, samt sette opp flagg på hvilket spor toget skulle inn på. Blant personlighetene langs banen var Anton Saugerud, ekspeditør ved Kløftefoss. Han var gammel ungar og hadde med seg kua si på stasjonen fordi det var gress der. Der det ikke var særskilte grindvoktere, hørte det også med til stasjonspersonalets oppgaver å åpne og lukke grindene for passering ved kryssingene. Unntaket var ved Snarum stasjon om kvelden og på søndagene, da var det lokpersonalet, fyrbøteren, som måtte stå for dette for at stasjonsmesteren skulle få fri. Det hendte at Snarumsgrinda ble glemt og kjørt på. «F...n» var «Haakonruns» kommentar da grinda ble til pinneved. Det var alltid litt trist og flaut å se pinneve»n. Så var det å ringe til snekkerverkstedet på Vikersund for å få den reparert.

Arbeidsorganiseringen

Arbeidsturnusene skiftet med å være ukesvis faste enten formiddag eller ettermiddag. For de som bodde på eller i nærheten av stasjonen var dette uproblematisk, men for de som bodde utenbygds var det en utfordring. Det var begrenset med transportmuligheter tidlig morgen og sent kveld. Løsningen fant lokmannskapet seg imellom, noe samtlige samstemte i. I stedet for å jobbe enten formiddag eller ettermiddag, vekslet de kl. 15 på Vikersund. Da kjørte de som gikk på damploket til Hokksund før de vendte

om og tøffet opp igjen til Krøderen for kveldsturen. Så var det å skifte spor for å få lokket inn i stallen før kvelden var omme.

Utfordringen med denne omforente ordningen var at de som bodde utenfor Krøderen måtte overnatte. Siden de var ansatt ved Krøderen stasjon inngikk ikke hvilerom som en del av arbeidsforholdet, unntaket var konduktørene, som hadde hvilerom i annen etasje på stasjonsbygningen. Men med pussernes velvilje fikk lokpersonalet overnatte sammen med disse i hvilerommet i lokstallen. Her hadde lokstallbetjenten fyrt opp rommet før siste ankomst for at det skulle være varmt for de som skulle overnatte.

Sosialt samvær

Det trivelige arbeidsmiljøet omfattet også sosialt samvær ut over selve arbeidet. For de som ikke bodde på Krøderen ble turnuser med overnatting benyttet. Det kunne dreie seg om turer i Holleia for å overvære både tiurleik og orrhanespill. For stasjonsmester Haugland, med bybakgrunn, var «ekskursjoner» for å utforske fuglelivet særlig velkomment. Samværet omfattet også festlige sammenkomster. For eksempel ble fødselsdager eller når noen sluttet eller gikk av feiret i fellesskap. Alle ble invitert fra stasjonsmesteren og nedover. Man pyntet seg og gikk sammen til den som inviterte. Ved sånne anledninger smakte drammen ekstra godt. Ved felles organisering var den blitt fraktet opp fra Drammen.

Ved NSB var det vanlig å måtte søke seg «ut» etter ferdig utdanning. Noen søkte seg til Randsfjordbanen, andre til Sørlandsbanen for eksempel for å få fast lokansettelse. Da Knut begynte ved Krøderbanen, ble han ansatt som fyrbøter etter å ha fullført jernbane-



Minnes gode dager. Knut ved Krøderen stasjon september 2017.

Foto er lånt av Eli Moen.

skolen i 1950. I løpet av de årene han var ved Krøderbanen, ble han autorisert som lokfører og kjørte det siste året der som fører. I 1956 fikk han fast ansettelse som lokfører ved Oslo V, før han i 1958 ble ansatt ved Drammen, hvor han ble til han gikk av i 1988. Knut er antakelig den siste gjenlevende lokføreren på Krøderbanen.

REFERANSER:

- Bergh, T. (2004), Jernbanen i Norge 1854–1940. Nye spor og nye muligheter, Bergen : Vigmostad & Bjørke.
Lund, Th., Lunner, D. Berntsen, U. (1997) På sporet med Krøderkippen, Vikersund: Norsk Jernbaneklubb.
www.skinnelangs.no
Forfatteren er ansatt ved Bedriftsøkonomisk Institutt.

Kinematografene

I midten av 1800-tallet ble fotografiet og fotografiapparatet oppfunnet. Deretter forsøkte oppfinnere i mange land å framstille såkalte «levende bilder» eller film, og det ble laget mange ulike apparater. Det apparatet som ble mest populært, var kinematografen.

Kinematografen var et apparat som kunne brukes både til filming og til visning av «levende» bilder. Ordet ble også brukt om lokaler der man viste bilder som var spilt inn med et slikt apparat.

Kinematografene kom til Norge i 1890-årene og ble mer og mer populære fram til 1920-årene. Da kom det mer avansert utstyr til å filme, og da kom de lange spillefilmene. Se *Gamle Modum 1997* og *2016*.

Den første offentlige filmfremvisningen i Norge med kinematograf fant ifølge filmeksperten Sigurd Evensmo sted andre påskedag mandag 6. april 1896 i Circus Varieté i Tivolihagen i Kristiania. Deretter ble det etablert kinematografer på løpende bånd, ikke bare i byene, også mange bygdesenter fikk.

Filmene som ble vist på kinematografene, var nokså korte og kunne handle om det meste. Annonsene som er gjengitt nedenfor, viser hva innholdet kunne bestå i. Ofte ble filmene vist sammen med forskjellige andre underholdningsinnslag: musikk, skuespill, trapeskunst, bryting, tryllekunst, dans m.m.

Avisene var selvsagt på plass under denne begivenheten i Cirkus Varieté, og det var stor begeistring. I følge Sigurd Evensmo i boken "Det store tivoli" skrev "Aftenposten" den 8. april 1896 dette:

Circus Varieté byder nu paa et nyt Program, der stadig trækker fuldt Hus. Det interessanteste er «Cinematografen», der paa en særdeles underholdende Maade ved en i lynsnar Række paa hinanden følgende Fotografier giver et formeligt levende Billede af Dans, Gymnastik, Brydekamp, Jonglørkunste etc. [...]. Experimentet brillant, og det lønnes da også efter Fortjeneste med stormende Bifald.

Kinematografene var ikke avhengig av myndighetenes godkjenning. Apparater, utstyr, filmer og lokaler ble omsatt fritt. I avisene kunne man i kinematografenes glansperiode stadig se annonser om kjøp og salg av kinematografer. Flere selskap reiste rundt og hadde forestillinger med kinematograf mer eller mindre regelmessig.

Kinematografen kommer til Modum

Den første kinematograf i Modum med noenlunde regelmessige forestillinger hadde sin første visning i

*Annonse i Oplandske
Tidende for
Kinematografen
«Perfekt»s første fore-
stilling 7. desember
1907.*



«Arbeideren» i Vikersund lørdag 7. desember 1907. Forestillingene her vakte ikke den samme begeistring som i Oslo. Reaksjonene var ofte negative, bare noen få ble begeistret over de muligheter kinematografen bød på. Slik var det i hvert fall i herredsstyret. Barn og unge og enkelte entusiastiske voksne så nok annerledes på det.

Kommunestyret innfører avgift på kinematograf forestillinger

I 1909 søkte to personer lensmannen i Modum om tillatelse til å drive kinematograf i kommunen. Lensmannen oversendte saken til herredsstyret og spurte om ikke herredsstyret ville benytte seg av retten til å kreve avgift for slike forestillinger. Ordføreren opplyste at herredsstyret i 1905 hadde vedtatt at selskaper som gir forestillinger for personlig fortjeneste, skulle betale en avgift på fra kr. 10 til 50 pr. forestilling. I vedtaket fra 1905 ble det nevnt at avgiften skulle gjelde for drift av karuseller, skytebaner m.m. Pengene skulle tilfalle kommunekassa.

Debatt i herredsstyret

Søknaden utløste en heftig debatt i herredsstyret 2. februar 1909. De fleste var for avgift og begrunnet det med at kinematografene tjente pengene altfor lett. Det ble også brukt som argument at forestillingene hadde et tvilsomt innhold og kunne være skadelige for barn. Mange ville ha høye avgifter for å få alle slike forestillinger bort fra kommunen.

**Vikersunds
kinematograf**
(Vikersund arbeiderforening)
1ste og 2den juledag fra 4-9
Program:

Jesu lidelseshistorie
Billedernes rækkefølge,

1. Flugten ut i ørkenen,
2. Fristelsen,
3. Den samaritanske Kvinde.
4. Lazarus opvækkes fra de døde
5. For domstolen. Fornærmelsen
6. Peters samvittighetskvaler
7. Golgatha.
8. En høitidsnat.

„Onkel Toms hytte“
1ste afdeling:
Onkel Tom, tante Kloe og bar, net. Elise og den lille Harry. Familien Shelby. Halley, slavehandler.

2den afdeling:
St Clair og den lille Eva. Miss Ophelin og Topsy.

3die afdeling:
Simon Legree, Sambo og Lumbo, hans lydige værktøj - Kassy og Emeline.

Bare en representant forsvarte forestillingene og ville ha lavere avgift. Han kunne ikke være enig i at disse forestillingene skulle bort. Det var mye som var av interesse å se. Det var for eksempel mange gode bilder fra landskaper og folkeliv både her i landet og i andre land. Han var redd for at høye avgifter ville holde musikere og skuespillere borte. Han fremsatte forslag om at avgiften for konserter og skuespill kunne settes ned til kroner 20.

Resultatet ble at herredsstyret gikk inn for høyere avgifter, men at konserter og teaterforestillinger skulle få en lavere avgift.

Debatten i herredsstyret ble fulgt opp i avisen *Oplandske Tidende*. Først ute var en person med signaturen «X». Så meldte «F» seg på og deretter «X» igjen.

Forestillinger

Etter å ha lest Deres herredsstyreforferat i dagens nummer, vil jeg takke de menn i Modum herredsstyret som talte og stemte for avgift på forestillinger.

Slig, som kinematografforestillingene arter sig, er de

**Vikersund
Kinematograf**
„Perfekt“
Søndag den 26. december
forevises:

1. **Spionen**
Spændende drama i 45 afdelinger.
2. **Det gamle og det nye Venedig.**
[Kanaler istedetfor gadet].
3. **Ørkenens skib i freds og i krigstid**
(Glimrende billeder fra Saharaørkenen)
4. **Influenza-bacillen**
5. **Astronomen tar sig et glas formeget**
Elegant og koloreret fantasibillede
6. **Manden der faldt omkul 36 gange**
paa 1 time
Latterucces.

Annonce i *Oplandske Tidende* for kinematografen «Perfekt»s forestilling 26. desember 1909.

Annonce i *Oplandske Tidende* for kinematografen «Perfekt»s forestillinger 1. og 2. juledag 1911.

**Gjeithus
Kinematograf**
„Perfekt“.
Søndag 30te Oktober
haves et udmerket Program

1. I Syd Algir. — Fin-fine Virkelighedsbilleder.
2. Havets Dronning. — Stor-slagent Drama i mange Afdelinger Kunstkoloreret.
3. **Wilbur Wright**
og hans Flyve maskine. Interessante billeder af verdens Flyvere.
4. Mistænkt — Spændende. Draine Spillet af Frankriges bedste Skuespillere.
5. Thermidor. — Fra den franske Revolution. — Kunstfilm!
6. Naar Regningen forfalder. Meget morsomt

Annonce i *Oplandske Tidende* for kinematografen «Perfekt»s forestilling 30. oktober 1910.

ikke mer verdt enn karusel, troldkunst og skydebanegjøg. De er i de fleste tilfeller ikke beregnet på annet enn å narre penge av Barn og voksne Folk.

Herredsstyret bør, efter min mening «sætte en stopper for detter uvæsen. [...]

Under enhver omstændighed bør det ordnes saa at barn ikke faar adgang til saadanne forestillinger. De har neppe godt av det.

Signaturen «X». *Oplandske Tidende*, 4. februar 1909

Kinematografer

Modum herredsstyret har uttalt dødsdommen over kinematograferne. Dette er [...] latterligt, men dessværre også sørgeligt. Thi kinematografien er en af nutidens mest lærerige og interessante oppfindelser. Den «udvider og beriger paa en let og fremfor alt meget billig maade folks kundskaber baade i geografisk og mange andre henseender ved at opprulle for os levende interiører fra alle Jordens egne. Folkeliv og natur blir ved disse levende billeder langt lettere og bedre fæstet i saavel voksnes som børns hukommelse end selv ved de allerbedste ord beskrivelse. [...] Og at der inden kinematografien forekommer skuespil, - forøvrigt for det meste udført af fremragende kunstnere, - og humoristiske nummere kan dog ikke genere andre enn altfor høitidelige og sure alvorsmænd. Men disse herrer staar det jo frit for at holde baade sig selv og sine barn borte fra forestillingerne.

At sætte en god og gavnlig oppfindelse i klasse med

Gjeithus
Kinematograf
„Perfekt“.
2den Juledag

haves et udmerket Program:

1. En henrivende Tenor. Meget morsom.
2. Fra Berlin. — Storslagne og vakre Partier fra Tysklands Hovedstad.
3. Spaakvindens Brillor. — Dramatisk Serie i mange Afdelinger.
4. Tyreføgtning i Barcelona. — Optræden af den berømte Toreador Bombita.
5. Matheo Dreani. — Schøner fra det korsikanske Liv.
6. Hævnen er sød.

Annonse i Oplandske Tidende for Vikersund kinematografers forestillinger 2den juledag 1910.

Vi.sund Kinematograf
i
Arbejderforeningens Lokale
er aaben fra Klokken 5—10
Skjærtorsdag.

2den Paaskedag
fra Kl. 5—9 med
helt nyt Program.
Efter Kl. 9 **Svingom.**
God Musik.

Da dette er det største og morsomste Program som har været forevist i Vikersund, og ny, forbedret Maskine er anskaffet, bør alle i Vikersund og Omegn se dette Program.
Entre Voksne 25 og Børn 15 Øre. Til Dansen 25 Øre

Annonse i Oplandske Tidende for Vikersunds Kinematoteks forestillinger skjærtorsdag og 2. påskedag 1911.


Vikersunds
Kinematograf
(Arbejderforeningen)
Lørdag den 18. Jan. fra Kl. 6-9.
og
Søndag den 19. Jan. fra Kl. 5-9.

PROGRAM.
Den store norske
Feltmanøvre.
Kinematografisk Gjengivelse af Krigen omkring Hedemarken fra Begyndelse til Ende.
Løvens Tak
Gribende Drama. Uovertruffen i Udstyr og arrangement.
Forfatterens Fataliteter.
Lystspil.
Entre: Voksne 35 og Barn 20 Øre



Annonse i Oplandske Tidende for Vikersund kinematografers forestillinger 18. og 19. januar 1913.

karuseller og ved en urimelig høi afgift umuliggjøre den røber et snæversyn, som Modums herredsstyre skulde holde sig for godt til at gjøre sig skyldig i.

Signaturen «F». Oplandske Tidende, 11. februar 1909

Ve! Ve! Ve!

Du arme herredsstyre, hvad er det dog for gebrækkelige ting du monne have gjort! Betænker dog hvad kinematograf er for en vidunderlig indretning til opbyggelse og belæring og optugtelse. Du kan med frelst samvittighed gaa hen og stænge alle disse skoler og kirker; thi se, vi haver den kinematograf! Den lærer os baade historie, geografi og naturlære ja kanskje ogsaa veien til salighed. Alle skolehus og kirker er overflødige. Vi behøver [---] kun kinematografen!

Signaturen X. Oplandske Tidende, 18. februar 1909.

Filmenes innhold

Annonnene som Kinematografen Perfekt rykket inn i Oplandske Tidende viser at innholdet kunne variere mye. På den ene siden hadde man filmer som berettet om hendelser i virkeligheten. En av forestillingene handlet for eksempel om Wilbur Wright og hans fly, en annen om treskoproduksjon i Bretagne. Filmer fra sportsbegivenheter var ikke uvanlig. Slike filmer peker fram mot filmavisene som kom i mellomkrigstiden. Reiseskildringer var også ganske vanlig, ofte hadde de et eksotisk preg.

De fleste filmene var nok de som hadde et oppdiktet innhold, og som brukte skuespillere i ulike

roller. Noen var ganske seriøse, for eksempel «Onkel Toms hytte», men langt de fleste var filmer med et humoristisk innhold, ofte med en antydning til et «vovet» innhold, for eksempel «Astronomen tar sig et glas for meget».

Tilskuerne

Kinematografene kunne uten stor anstrengelse fraktes fra et sted til et annet. I Vikersund var det særlig Arbejderforeningens lokale som ble brukt, i Geithus var det Folkvang. Lokalene som ble brukt, viser at det særlig var barn og unge fra arbeiderklassen som flokket seg rundt det nye mediet. Film ble en del av arbeiderklassens kultur. Selv om innholdet i Kinematografenes filmer var enkelt, gav det nok mange ungdommer og voksne glede og inspirasjon til å drømme videre i en ellers ofte grå hverdag. Og de behøvde ikke vente lenge før filmverdenen bød på atskillig mer fantasieggende innhold enn kinematografene hadde gjort.

Entusiastiske filmfolk forbedret både innholdet i filmene og den tekniske kvaliteten på kameraer og annet utstyr. Spillefilmer slik vi kjenner dem ble vanlig i 1920- og 1930-årene. I Modum fikk vi kommunal kinodrift i 1921. Da ble det slutt på Kinematografene.

KILDER:

Oplandske Tidende, årgangene 1907–1920

Fremtiden, årgangene 1907–1920

Sigurd Evensmo: *Det store tivoli. Film og kino i Norge gjennem 70 år.* Oslo 1967

ISBN 9788299983747



9 788299 983747 >